

URBANISTICKÉ PLÁNOVÁNÍ POSLEDNÍ TŘETINY 19. STOLETÍ NA ÚZEMÍ PRAŽSKÉHO PODSKALÍ

JOSEF HOLEČEK — JOSEF HOLEČEK ml.

Studie analyzuje na souboru urbanistických plánů poslední třetiny devatenáctého a prvního desetiletí 20. století morfologii navrhované zástavby na území historické Prahy s důrazem na podskalské území Nového Města. Zde započal ucelený regulační proces nejdříve a trval nejdéle. Dobové regulace Podskalí svou pokročilostí předbíhaly vývoj na ostatních pražských územích. Kromě raných plánů vznikajících na základě stavebního řádu z roku 1864 se studie zaměřila na opomíjené plány polohy podle stavebního řádu pro Prahu a přilehlé obce z roku 1886, zejména na zcela neznámý zásadní plán polohy z roku 1888, podle jehož regulací byla postavena většina novodobé zástavby, včetně asanační. Tradované popisy chápou dobové urbanistické plánování jako apriorní, schematický koncept vytváření domovních bloků. Regulační proces byl však vrstevnatější. Regulace na sebe často složité navazovaly, například v Podskalí je regulačních vrstev zhruba deset. Zároveň se v určitých obdobích řešily úkoly ve variantách. Složitě hledání definitivního urbánního tvaru bylo striktně vázáno dobovým právem a usilovalo hlavně o vytvoření kontinuálního uličního prostoru, který byl odvozován v zásadě z historického půdorysu, čímž se zástavba na území historické Prahy zásadně lišila od přilehlých obcí vně hradeb. Vliv dobových soutěží byl omezený, dominantní roli sehrávali inženýři městského stavebního úřadu, kteří byli i vítězi nejvýznamnějších dobových urbanistických soutěží. Zvláštní pozornost je věnována morfologii neuceleněji regulovaných, tedy asanovaných území a typickým pražským urbánním figurám, které tento epochální úkol nově přinesl do historického prostoru. Zejména je sledováno vedení ulic, tvarování nároží a diagonalita v půdorysné síti v konfrontaci s plány vznikajícími mimo úřad, zejména s pozdějšími návrhy známých architektů v oblasti před Emauzským klášterem, kteří dosavadní logiku urbanistického plánování odmítli. Jedná se o jediný úsek, kde bylo původní řešení plánu polohy nahrazeno tzv. autorským urbanismem podle návrhu Bohumila Hypšmana.

URBAN PLANNING OF PODSKALÍ QUARTER IN PRAGUE IN THE LAST THIRD OF THE 19TH CENTURY

Based on urban plans of the last third of the 19th and the first decade of the 20th century the study analyses building morphology proposed for historical Prague territory, mainly the Podskalí Quarter in The New Town, where the comprehensive rebuilding process commenced and lasted the longest. Its advanced level preceded the development in other Prague areas. In addition to the early plans based on 1864 building regulations, the study focused on neglected layout plans following the 1886 building regulations for Prague and adjacent municipalities, especially on a completely unknown major layout plan of 1888, which regulated most of newly built buildings, sanitation included. The traditional descriptions understand period urban planning as a priori, schematic concept of house block formations. However, the rebuilding process was more layered. Regulations often complicatedly followed each other; in Podskalí, for example, there are about ten rebuilding layers. At the same time, at certain periods, the tasks have been addressed in variants. The complicated search for the definitive urban shape was strictly bound by period law and aimed mainly at the creation of a continuous street network, derived in principle from Prague historical ground plan, which differed fundamentally from adjacent municipalities outside the walls. The influence of period competitions was limited; the dominant role was played by engineers of the city building office, who also were the winners of the most important period urban competitions. Particular attention is paid to morphology of the most comprehensively rebuilt, sanitised territories, and to typical Prague urban features brought to the historical space by this epochal task. Especially, the street infrastructure is monitored, forming of corners and diagonality in the plan in confrontation with plans emerging outside the authority, especially with later proposals by known architects for the front of the Emmaus Monastery, rejecting the existing logic of urban planning. This is a single section where the original layout plan was replaced by authorial urbanism according to the design by the architect Bohumil Hypšman.

Klíčová slova — Praha – Nové Město – 2. polovina 19. století – Podskalí – Emauzy – emauzský vrch – emauzský blok – Palackého nábreží – Palackého náměstí – ulice Na Moráni – Palackého most – historický půdorys města – městský urbanismus – asanační urbanismus – regulace – stavební řád – plán polohy – regulační plán – stavební čáry – podskalská asanace – Josef Václavek – František Bulíř – Alfred Hurtig – Bohumil Hypšman

Key words — Prague – New Town – 2nd half of the 19th century – Podskalí – Emmaus – Emmaus Hill – Emmaus block – Palacký Riverfront – Palacký Square – Na Moráni Street – Palacký Bridge – historical ground plan of the city – city urbanism – sanitation urbanism – rebuilding – building regulations – layout plan – rebuilding plan – building lines – sanitation of Podskalí – Josef Václavek – František Bulíř – Alfred Hurtig – Bohumil Hypšman

Tato studie vychází ze stavebněhistorického průzkumu autorů věnovaného výrazně heterogenní partii novoměstského území – severní části emauzského vrchu, které dnes dominuje areál budov bývalého Sdružení projektových ateliérů, dílo Karla Pragera a Jiřího Kadeřábka z přelomu 60. a 70. let minulého století (HOLEČEK/HOLEČEK 2020). Vzhledem k zaměření zadavatele, kterým byl zde sídlící Institut plánování a rozvoje hlavního města Prahy, se práce neomezovala na budovu samu a bezprostředně přiléhající zástavbu takzvaného emauzského bloku, ale soustředila se i na širší urbánní vývoj lokality s přihlédnutím k počátkům novodobého městského urbanistického plánování. Tento vývoj byl v oblasti Podskalí mimořádně bohatý a v literatuře je mu věnována značná pozornost (BRŮHOVÁ 2017, 45–58; VYSLOUŽILOVÁ 2015, 48–56; KUSÁKOVÁ 2013, 49–58; BRŮHOVÁ 2013; PAVLÍK 2000; ŠVÁCHA 1998b; SVOBODA/LUKES/HAVLOVÁ 1997; HRŮZA 1989; ENDLER 1972; WIRTH 1946; ze starších autorů JANÁK 1910a; 1910b; HÜBSCHMANN 1913; DRYÁK 1914; JANOTA 1923). Bývá však popisován se zřetelem ke své pozdější fázi po roce 1905, kdy s mnoha variantními návrhy na řešení území pod Emauzy vystupovali významní architekti (Alois Dryák, Vlastislav Hofmann,

Obř. 1. Vyznačení dřevních ohrad (*Holzgarten*) na mapě stabilního katastru (PLAN 1856 EDICE SK). Aktualizováno k roku 1880. (Veškerou plánovou dokumentaci sestavili a upravili autoři.)

Obr. 2. Výškové poměry v Podskalí. **A** – na plánu Jüttnerově (PLÁN 1815 JÜTTNER, česká edice), **B** – na plánu Kaumannově (PLÁN 1884–1885b KAUMANN), **C** – na prospektu Havránekově (PLÁN 1865 HAVRÁNEK).

$$\frac{A \mid B}{C}$$

Pavel Janák, Bohumil Hypšman¹ a další). Tradičním a dominantním tématem umělecko-historicky zaměřených prací věnovaných lokalitě zůstávala mizející a zmizelá historická urbánní struktura: v rámci podskalské asanace² zanikla takřka veškerá dosavadní zástavba; zůstaly nejvýznamnější kostely, výtoňská celnice, starší domy se spoře dochovaly jen při Vyšehradské ulici. Původní urbánní struktura byla pozoruhodná. Speciální ekonomický účel čtvrti s vorařskými ohradami (obr. 1) a topografické poměry (obr. 2) dvou od středověku urbanizovaných skalních masivů, emauzského vrchu a zderazské skály, vyrůstajících z říční nivy, vytvářely strukturálně různorodý a panoramaticky nejvýraznější soubor Nového Města. Podmanivá krása zaniklé čtvrti na Peterleho, Sadelerově nebo van Ouden Allenově prospektu je spolu s nadčasovou urbanistickou analýzou Viléma Lorence (1973) trvalým kulturním obrazem.

Naproti tomu rané fáze zdejšího novodobého urbanistického plánování počínající již v 70. a 80. letech 19. století dosud sledovány nebyly a byly pomíjeny jako nezdařený asanační koncept. Skutečnost, že již tehdy probíhal vývoj urbanistických myšlenek a návrhy podskalského území byly variantní, je neznámá. Bohaté prameny ukazují, že neprobádané nejsou pouze detaily plánování jedné rázovité pražské čtvrti, ale dobové úřední městské plánování samo. A to navzdory tomu, že na jeho základě vznikla zdaleka největší část novodobé zástavby na území historické Prahy, k níž přidaly novější etapy překvapivě málo. Základní dobový plán, podle jehož regulací se stávalo, ani nebyl v literatuře identifikován. O způsobu práce městských urbanistů a problémech, které řešili, dodnes víme málo. Vedle poznání navždy zaniklé zástavby lokalit a dávných bojů o její zachování tak vyvstává opomenuté téma dobového urbanismu a práva, které daly vzniknout nové podobě města, a leží přitom dosud v mytické mlze tradovaných úryvků z textů, jež se jich okrajově dotýkaly. Lze je dobře demonstrovat a osvětlit na případové studii podskalského území, které patřilo k nejsložitějším a nejdříve a zároveň i nejdéle regulovaným pražským lokalitám. Autoři na základě objevených plánů a analýzy nepopsaného archivního materiálu publikují své poznatky ve formě obecnější stati.

I. DOCHOVANÁ HISTORICKÁ URBANISTICKÁ DOKUMENTACE A JEJÍ REFLEXE

Ke stavbám emauzského bloku³ se dochovalo nečekané množství historické plánové dokumentace, včetně nepostavených či úřady odmítnutých návrhů, a podobně je tomu u soudobých plánů regulace Podskalí. Obsáhle, před rokem 1886 často nedatovaná dokumentace čítající více než 200 různých plánů⁴ vypovídá o tom, že konstituování nové zástavby na ploše bývalých emauzských zahrad i na širším podskalském území bylo složité a s odstupem času se jeví jako nepřehledné. A to se pohybujeme v desetiletích před tím, než na podskalské území pod Emauzy nastoupili architekti s řadou dalších návrhů a prostor se stal předmětem živé veřejné debaty. Svět úřední urbanistické dokumentace vymezené „čarami a právem“ ovšem postrádá atraktivitu o málo pozdějších perspektivních architektonických vizí, která poutá pozornost historiků architektury. Zájem badatelů tento svět nepřitáhl. Kvůli častému oddělení plánové dokumentace od

1 Architekt Hübschmann si po druhé světové válce počestil příjmení. Ve shodě s územ akademických *Uměleckých památek Prahy* užíváme jeho českou verzi kromě citací dobových publikací a autentických názvů titulů jemu věnovaných.

2 Podskalí nebylo radikálně přestavěno podle asanačních zákonů. Hovořit o jeho „asanaci“ je však v literatuře běžné, věcně oprávněné, i když z hlediska dobového práva nesprávné. Přísně vzato rozlišujeme asanaci prováděnou podle asanačních zákonů (staroměstskou, josefovskou a vojtěšskou, souhrnně též pražskou), jež se odehrála na striktně vymezených územích, a „nepravou asanaci“ podskalskou, která v právním režimu asanačních zákonů neproběhla a jejíž území nebylo formálně vymezeno, avšak důsledky pro původní zástavbu jsou stejné (úplná náhrada dosavadní urbánní struktury s lokálně ponechanými jednotlivými stavbami). Na ostatních pražských územích můžeme o asanaci hovořit jen obrazně – jednalo se o úpravy území se zachováním části starší urbánní struktury.

3 Novodobá předasanační zástavba emauzského vrchu je zajímavým příkladem rychle vystavěného a dnes již téměř zaniklého souboru architektury 19. století. Od poloviny 40. let vznikl na pozemcích rozparcelovaných zahrad Emauzského kláštera a na přilehlém, dosud neurbanizovaném skalnatém západním srázu blok složený ze čtyř nemovitostí: dětské nemocnice, pivovarského areálu a dvou činžovních domů. Během několika desetiletí zde vyrostlo až 30 (!) různých budov: obytných domů, nemocničních pavilonů, průmyslových i drobných okrasných staveb v pivovarské zahradě. Nové stavby vznikaly na nezastavěných plochách parcel, ale nezdědka i jako náhrada předchozích, zcela zánovních budov nebo jako jejich přístavby. Soubor staveb téměř zanikl ve třech demoličních vlnách: v polovině 30. let 20. století, po druhé světové válce v důsledku úprav po bombardování a poté na přelomu 60. a 70. let. Vývoj emauzského bloku vrcholil v 80. a 90. letech 19. století, kdy byla naplánována a začala být prováděna asanační přestavba Podskalí.

4 Při zpracování této studie autoři přímo využili 33 plánů úprav podskalského území z fondů Archivu hlavního města Prahy a 30 plánů uložených v archivu Institutu plánování a rozvoje hl. m. Prahy z období do roku 1918. Pro popis vývoje zástavby samotného emauzského bloku bylo v průzkumu využito 99 archivních plánů uložených převážně v archivu odboru výstavby ÚMČ Praha 2. Ty však obsahem této studie nejsou.

spisů v archivech⁵ nám ke konkrétním plánům urbanistického obsahu mnohdy navíc chybí slovní výklad, jaký nalézáme u soudobých plánů soutěžních a u hojných reflexí urbanistické problematiky v tisku, které k interpretaci přímo vybízejí.

Dobové ohlasy plánování města formulované esejistickým jazykem jistě do dějin urbanismu patří stejně jako architektonické vize vznikající mimo sféru úředního plánování. Lze na nich založit objevné práce⁶ a vytvořit širokou historickou fresku novodobého pražského urbánního vývoje.⁷ Vhodnější by však bylo říci, že sem také patří – neboť urbánní struktury nevznikaly na základě pamětních spisů a článků v *Národních listech*, ale na základě úředně platných regulací. Ty mívaly strohou technicistní formu a v panoramaticky kresleném obraze dobové kultury se ztrácejí zastíněny přitažlivějšími architektonickými vyobrazeními, která většinou ani nebyla jejich obsahem. Těžištěm historických úvah se stávají jednak kulturní polemiky vedené s úředními záměry a snaha je překonat, jednak plány soutěžní. Na takto jednostranně orientovaném výkladu dobového urbanismu se jistě podílí nevelká vizuální atraktivita a nesnadná archivní dostupnost úředních plánů. Nejvýznamnějším faktorem však bude přejímání dobového hodnocení.

Pražský urbanismus od 70. let 19. století let provázejí četná zklamání z neuskutečněných vizí a postesky a kritiky současníků se občas tradují jako jeho vědecké charakteristiky. Často se více dozvídáme o tom, čeho urbanisté nedosáhli, než co skutečně vytvořili. Dozvíme se, že nevznikla velkorysá pražská Ringstrasse na místě zbořeného novoměstského opevnění, neboť území bylo z významné části zastavěno bloky činžovních domů; avšak že plynulým spojením Nového Města a Vinohrad vznikl kontinuální městský prostor bez césury a s monumentální městskou osou od řeky až po dnešní náměstí Míru již nikoliv. Okružní třída jako analogie s Vídní se jistě nabízí, přesto ji nenacházíme na žádném dobovém plánu ani ideálně načrtnutou. Můžeme však vidět něco jiného, třeba Národní muzeum jako Kapitol: budovu muzea posunutou po ose Václavského náměstí dále na vinohradský kopec a nacházející se v rozlehlém parku o sedmiúhelníkovém půdorysu a za ním obrovské čtvercové náměstí, jehož zadní strana sahá téměř ke dnešnímu náměstí Míru a z něž se rozbíhají široké třídy. Urbánní idea se nachází na plánu Františka Fingera (PLÁN 1870 FINGER/HSÚ), ředitele městského hospodářského a stavebního úřadu, který doprovází jinak známý a citovaný autorův článek z roku 1870 (HRŮZA 1989, 220–221; BRŮHOVÁ 2017, 16–17) věnovaný otázce rozšíření Prahy po zbourání hradeb. Namátkou vybraný příklad vypovídá o jisté přezíravosti⁸ ke skutečnému obsahu městských urbanistických plánů. Na dobovém plánování leží stín asanací a bezprecedentního zániku historické zástavby na rozsáhlých pražských územích, který byl poněkud rozptýlen snad až ke stoletému výročí pražské asanace.⁹ Letitá marnost, s níž se kulturní veřejnost pokoušela zastavit či alespoň zmírnit staroměstskou a josefovskou asanaci, přerostla do odporu k tvůrcům plánů, podle nichž se bořilo. Vlivnou roli sehrává také tradování pohledu na tuto novou zástavbu jako na „schematickou“, „šablonovitou“ (NA ZV 1898a, 14–15; JANÁK 1910b, 26; WIRTH 1946, 143; HRŮZA 1989) a mechanickou. Městský urbanismus se v odborné reflexi dodnes jeví jako tu příliš radikální vůči historické zástavbě, tu postrádající dostatečné velké urbánní ideje. Charakterizuje jej „absence jednotného regulačního plánu“ či „namnoze mechanická aplikace stavebního řádu“ (BRŮHOVÁ 2017, 22). Hypotetická otázka, zda by jakkoliv nazvaný jednotný plán¹⁰ s geometrickou koncepcí hodnou pozornosti nebyl pro historickou zástavbu podstatně destruktivnější, se neklade. Základní korpus novodobého pražského městského urbanismu vytvořený mezi léty 1886–1887

5 Od spisů je oddělena obsáhlá mapová sbírka v Archivu hlavního města Prahy. V archivu Institutu plánování a rozvoje hl. m. Prahy spisovou dokumentaci téměř postrádáme, v Národním archivu naopak chybí většinou plány. Autorům se zdaleka nepodařilo dohledat všechny plány, které jsou kontextem zkoumání doloženy, a ne ke všem plánům se jim podařilo dohledat spisy.

6 Výsledky bádání opřené o dobovou reflexi plánování a výstavby města představují práce posledního desetiletí (KUSÁKOVÁ 2013, 49–58; VYSLOUŽILOVÁ 2015, 48–56; BRŮHOVÁ 2013; 2017).

7 Sem můžeme řadit především zakladatelské dílo HRŮZOVY (1989), urbanistické stati Rostislava Šváchy v *Uměleckých památkách Prahy* (ŠVÁCHA 1998a; 1998b) či monografii o nepostavené Praze od Kláry BRŮHOVÉ (2017). Podrobné historické analýzy přinášejí obsáhlé svazky historického atlasu měst České republiky věnované Vinohradům (SEMOTANOVÁ 2010) a Smíchovu (CHODĚJOVSKÁ 2013) a jejich zkrácené textové verze včetně rekonstrukčních map s podrobností na úrovni jednotlivých objektů (dostupné online na <<http://towns.hiu.cas.cz>>). Pro území historických měst pražských nebyly dosud zpracovány. Neřeší také explicitně otázky morfologie zástavby ve sledovaném období a postrádají polemický tón.

8 Velkolepou ideu připomíná Rostislav ŠVÁCHA (1998a, 42). Idea náměstí, podobně jako dobové rozlehlé budovy divadelních arén zřízené na vinohradském území, byla extenzí Prahy a nemohla vyhovovat potřebám vinohradské obce, která teprve potřebovala založit vlastní městskou urbánní strukturu. Zakládala ji v těsném sousedství hradebního pásma – struktura navazovala na pražskou uliční síť, jak ostatně vyžadoval český zemský stavební řád z roku 1864.

9 Milníkem v odborné recepci dobového plánování je sborník *Pražská asanace : K 100. výročí vydání asanačního zákona pro Prahu* (HRŮZA ET AL. 1993) a zde zejména stati Kateřiny Bečkové a Svatopluka Voděry, o něž se opírá i tato studie.

10 Pro jednotný regulační plán napříč obcemi neexistoval v dobovém právu podklad.

je zároveň příliš raný na to, aby se v něm dal vysledovat například vliv Camilla Sitteho, a odehrál se na zastavěných¹¹ a příliš malých územích, než aby mohl být věrohodně vztažen k urbanistickým ideám Otto Wagnera.¹² Prostorovým řešením se kvůli pražským topografickým i správním podmínkám zároveň zcela vymyká starším koncepcím Ludwiga von Förstera známým z Vídně či Brna. Ocitá se tak bez žádoucího intelektuálního rámce. Jeho rámec historicko-genetický, vycházející z rozšiřování a napřimování dosavadní uliční sítě a prostý půdorysného symbolismu, se zdá být příliš obvyklý na to, aby mu byla přiznána myšlenková hodnota. Výsledný despekt k dobovému městskému plánování a městským inženýrům se stal samozřejmým a nereflektovaným kulturním dědictvím, v němž se slévají ideje rané konzervativní památkové péče a směřování tvůrců české moderní architektury. Na světlé straně stojí architekti, o nichž se předpokládá, že byli také urbanisté, ba urbanisté lepšími než úřední plánovači, kteří zhruba do roku 1907 hráli v plánování města zcela dominantní úlohu. Je zde příliš mnoho hodnocení a zpětných projekcí a málo zájmu o skutečný obsah historických urbanistických plánů, na které jako by již ani nebylo třeba pozorněji pohlédnout.

Analytická stať Svatopluka VODÉRY (1993) publikovaná v jubilejním sborníku věnovaném stému výročí pražské asanace sleduje morfologii nové zástavby na území Starého Města a Josefova a je v dosavadní literatuře výjimkou, jež se stala inspirací pro autory této stati. Ti se vydali těžko schůdnou cestou sledování geneze úřední urbanistické dokumentace samé, založené na vyspělém stavebním právu, jímž se městští urbanisté, stavitelé i architekti řídili. Platilo samozřejmě i pro oblast Podskalí, jehož turbulentní vývoj je bez reflexe dobového právního podkladu urbanistických návrhů stěží uchopitelný. Není uchopitelný ani bez porovnání s dalšími, v té době upravovanými částmi historické Prahy, k nimž autoři odkazují. Aby svá tvrzení doložili, na jednotlivé plány citačně odkazují a nejvýznamnější reprodukují.

II. DOBOVÉ URBANISTICKÉ PLÁNOVÁNÍ

Urbanistické plánování v zákonných předpisech

Dobový urbanistický koncept přestavby měst vychází v pražském prostředí přímo z ustanovení zákona – městského stavebního řádu pro Prahu z roku 1886¹³ a v rané fázi z jeho právního předchůdce, zemského stavebního řádu pro Čechy z roku 1864.¹⁴ Tento koncept je zřejmý z plánů polohy z 80. a 90. let.¹⁵ **Plán polohy** byl zákonným označením plánů podle § 1 zákona z roku 1886, které evidovaly stav a zároveň navrhovaly závazné úpravy území obce.¹⁶ Od regulace vyznačené na plánu polohy se odvozoval tzv. **polohopisný plán**, jak byly v zákoně označovány plány dle ustanovení §§ 14–18 zákona, vymezující stavební čáru při veřejných ulicích v upravnovacím řízení; **plány rozdělovací** dle ustanovení §§ 8–13 řešily obecnější rozdělení pozemků na stavební parcely (staveniště) v řízení parcelačním.¹⁷ Zdůrazněme ovšem, že se v rámci této studie pohybujeme na území historické Prahy, nikoliv přilehlých měst. Nemalé části Královských Vinohrad či Smíchova jsou vystavěny již v 70. a 80. letech podle regulačních plánů založených

11 Na omezenost jednoduchého vlivu Wagnerových myšlenek v kontextu historické zástavby již literatura poukázala (BRŮHOVÁ 2013, 86).

12 „Pražský urbanismus“ zde vztahujeme k území pražských historických měst uvnitř hradeb, nikoliv přilehlých, později připojených obcí.

13 Zákon č. 40/1886 č. z. z., plným názvem *Zákon, daný dne 10. dubna 1886, jímžto se vydává stavební řád pro král. hlavní město Prahu a pro města Karlín, Smíchov, král. Vinohrady, Žižkov, pak pro místní obce Košíře, Třešovice s Třešovičkami, Břevnov s Týnkou, Dejvice, Bubeneč, Libeň, Troju, Vršovice, Nusle a Pankrác, Michle a Podolí*. K významu zákona pro vývoj stavebního práva i urbanismu existuje řada přehledových prací (MORKUS 2012; HEGENBART/EBEL 2015; NOVOTNÁ 2015; 2016; ŠIMANDL 2017).

14 Zákon č. 20/1864 č. z. z.

15 Plánům polohy vznikajícím na základě pražského stavebního řádu z roku 1886 předcházely tzv. plány polohopisné, zakotvené v §§ 4 a 65, a tzv. plán rozdělovací, zakotvený v § 66 zemského stavebního řádu pro Čechy z roku 1864. Urbanistická ustanovení jsou zde obsažena v částce (hlavě) III., rozličná ustanovení pak na jeho samém závěru. Podle tohoto řádu byly navrženy a postaveny rozsáhlé urbánní struktury. Jejich navrhování bylo ovšem prováděno *ad hoc*; až stavební řád z roku 1886 požadoval v ustanoveních o plánech polohy předem zpracovat ucelený plán zamýšlených regulací pro celé tehdejší pražské souměstí.

16 Obcemi ve smyslu zákona bylo Královské hlavní město Praha a přilehlé, administrativně samostatné obce uvedené v nadpisu zákona, které začínaly vytvářet jediný urbánní celek.

17 Plány polohy v předepsaném měřítku 1:720 (pochází z měřítka stabilního katastru – 1 vídeňský palec : 40 vídeňským sáhům) byly velmi podrobné. Podkladem pro úředníky, kteří plnili funkci urbanistů, bylo především přesné mapování stabilního katastru a v pražském prostředí i jeho zvláštní edice: podrobný plán v měřítku 1:720 (PLÁN 1856 EDICE SK), odvozený z originální mapy stabilního katastru (PLÁN 1842/1879 ORIGINÁLNÍ MAPA SK) a se shodnou grafickou úpravou jako originální mapa (LAŠTOVKOVÁ/LAŠTOVKA 2008), a četné plány rektifikační (PLÁN 1863 REKTIKACE SK; PLÁN 1879 REKTIKACE SK). Pro plán polohy vznikající na základě stavebního řádu vypracovali městští geometři aktuální plán katastrálního formátu v měřítku 1:1440 (PLÁN 1887 SÚ).

na starším českém zemském stavebním řádu z roku 1864.¹⁸ Jejich urbanistický vývoj ten pražský předbíhal, na území tehdejší Prahy se plošněji uplatnil až stavební řád z roku 1886, jemuž proto věnujeme podrobnější pozornost.

Paragraf 2 tohoto řádu o plánech polohy stanovil: „Do těchto plánů budiž vkresleno veškeré regulování, které se právě provádí aneb které provést v době nejbližší příští se zamýšlí.“ Ustanovení mělo zajistit vypracování základních regulací, na něž navazovaly další plány předepsané zákonem, a pokud možno zamezit regulacím *ad hoc* pořizovaným, které by mohly bránit rozvoji města, respektive v té době již fakticky pražského souměstí. Vydávány tak byly v souladu s dosavadní tradicí i plány nadepsané jako „regulační“, i když zákon po roce 1886 tento pojem neznal, podobně jako frekventovaný pojem „**upravovací plán**“, užívaný občas nejen pro plán určený pro upravovací řízení, ale i obecněji, pokud se řešila problematika úpravy uličních čar či území.¹⁹ Upravovací plány mohly nést také zákonný název „polohopisný plán“ či označení „plán regulační“. Rozdělovací plány, tedy plány parcelační, vycházely z plánu polohy, pokud parcely doléhaly k veřejným ulicím a náměstím, ale užívány byly i pro ostatní (a jakoukoliv) parcelaci pro novou výstavbu, kterou již plány polohy neřešily, respektive neobsahovaly. Avšak například při parcelaci nově navržených bloků při staroměstské asanaci se používal pojem „upravovací plán“ (ŠIMANDL 2017, 83). Dobová terminologie byla, jak vidno, dosti volná. Terminologická úskalí tehdejšího označování plánů v praxi jsou v literatuře již částečně popsána: „Různé prameny hovoří o *asanačním plánu* nebo *regulačním plánu*. Lze mít za to, že asanační, případně regulační plán jsou pojmy podřaditelné pod plán polohy, resp. jsou tou částí plánu polohy, která zahrnuje regulované území. Některé pojmy se i v odborných kruzích používaly promiscue.“ (ŠIMANDL 2017, pozn. 11 na s. 75)

Zákonem předepsaný systém plánů nicméně v praxi umožňoval efektivně přenášet celkové urbanistické záměry na úroveň jednotlivých pozemků a staveb. Povinnost zahrnout do plánů polohy „veškeré zamýšlené regulování“ plánování města urychlila a činí z nich historicky zásadní plánovací instrument a zdroj většiny realizovaných novodobých pražských regulací. Zde se urbanistické koncepce rodily a jejich další vývoj byl z hlediska dobového práva chápán jako změna plánu polohy.

Různorodost dobové plánové produkce

Produkce různě nazvaných pražských plánů urbanistického obsahu od konce 70. let 19. století byla značná, a to dnes některé známe již pouze z nedokonalých reprodukcí nebo odkazů ve starší literatuře. Většina plánů vytvořených pro podskalské území, ale i další části Nového Města nebyla popsána. Vyhodnocením názvů plánů v porovnání s jejich obsahem badatelské úsilí mnohdy jen počíná. U nedatovaného plánu je třeba zjistit jeho vznik a časovou návaznost s ostatními plány, neboť datování v archivní katalogizaci nebývá vždy spolehlivé. I u datovaných plánů je mnohdy nutné posoudit, k čemu skutečně sloužily – zdaleka ne všechny plány vyznačující regulace byly návrhem těchto regulací určeným k úřednímu schválení. Většinou jen přebíraly navrhované či schválené regulace a sloužily jiným, převážně evidenčním či hospodářským účelům. U návrhových plánů je významné, zda byly skutečně schváleny a zda se podle nich i stavělo či zda byly později změněny, popřípadě jak. V takové situaci někdy nezbyvá než historický plán prověřit kontrolním srovnáním s mapami dnešního stavu či jinými historickými plány a podstoupit složitý rekonstrukční proces.²⁰ Zkoumání znesnadňuje rozmanitá forma plánů: některé byly tištěné, jiné ručně zakreslovaly regulace do starších mapových podkladů, nebo naopak postup nové výstavby do starších plánových zdrojů. Nejdůležitější z nich, plány rukopisné, nově vyrýsované, zpravidla skutečně regulaci navrhovaly. Poněkud předbíhaly pozdější, z nich vycházející tištěná vydání a ukazují skutečný vznik urbanistických myšlenek a námětů. Tento časový posun není nevýznamný: literatura většinou klade urbanistické plány v prostoru před Emauzi k přelomu století, zdrojové plány jsou však téměř o 15 let starší a v dynamicky se vyvíjejícím městě na sklonku 19. století je 15 let dlouhá doba.²¹ Autoři této studie proto zejména usilovali o to nalézt klíčový dokument, rukopisný plán polohy, o němž neexistoval žádný přímý doklad.

18 Rozdíl oproti pozdější zástavbě je patrný, postranní ulice jako například Mikovcova, Vocolova či Lublaňská nebyvají širší než 12 metrů, původní zástavba zde byla nanejvýš třípatrová.

19 Ve velmi propracovaném, avšak nikdy neprojednaném návrhu nového stavebního řádu z 2. poloviny 90. let právní pojem „upravovací plán“ nahrazoval dosavadní „plán polohy“ (NA ZV 1898a, 9–11; NA ZV 1898b, 5–14).

20 Přesnost srovnání limituje materiál historických plánů. Rozsáhlejší plány jsou adjustovány soulepem jednotlivých tabulí z kartonu, jindy se jedná o plány na tenkém papíru, překládané a zvláště, které nelze kvůli ochraně archiválie ideálně skenovat. Drobné odchylky proto často nesignalizují změnu plánového obsahu, ale vypovídají o limitech historického podkladu pro exaktní srovnání.

21 Problematikou se budeme podrobněji zabývat v dalších částech studie.

Obr. 3. Nejstarší novodobý regulační plán celého Podskalí (PLÁN 1876c HÚ).

Trend vývoje městského plánování

Vypracované plány polohy byly návrhem schvalovaným dle § 4 zákona na městské i na zemské úrovni.²² Měly dalekosáhlé dopady pro vlastníky nemovitostí i obec, vyvolávaly množství technických otázek a na zastavěných pražských územích vyžadovaly reparcelaci. Postup schvalování plánů a výstavby zde byl také znatelně pomalejší než na nezastavěných plochách v katastrech přilehlých měst a obcí. Například část Vinohrad přiléhající k Praze byla od pořízení regulačního plánu v roce 1873 do konce 70. let z velké části postavena, jak dokládají katastrální mapy (PLÁN 1879 REAMBULACE SK), v severním Podskalí však výstavba trvala více než 20 let, v prostoru pod Emauzy skoro 40 let. Pohlédneme-li pozorně na urbanistické plány v širším horizontu od 70. do konce 80. let, vyvstane další skutečnost: pražští urbanisté nebyli zvyklí²³ navrhovat regulace v urbánním měřítku a postupně se to učili. Dobové pražské městské plánování mělo své málo známé mikrodějiny. Na většině území směřovalo od řešení dílčích úkolů, jaké vyvolávalo třeba postavení Palackého mostu a přilehlého nábřeží (PLÁN 1876b HÚ) či náměstí u Rudolfina (PLÁN 1874 HÚ), k návrhům celkovým jen pozvolna. Od počátku 80. let se objevují již návrhy v měřítku čtvrti, například Starého Města a Josefova (PLÁN 1882 HÚ). Naproti tomu regulační plán v měřítku celé čtvrti byl vypracován velmi záhy právě pro Podskalí (PLÁN 1876c HÚ, obr. 3).²⁴ Plány se pracovaly také k větší důslednosti: složitým strukturám, například podskalské Svatováclavské trestnici nebo rozlehlým srostlicím některých bloků na Josefově, se plány ze 70. a z počátku 80. let ještě vyhýbaly.²⁵ Potřebu komplexního návrhu území v pražských poměrech vyvolala kanalizační soutěž v letech 1884–1885 (JÁSEK/ALMEROVÁ s. d. online): na dochovaném soutěžním návrhu (PLÁN 1884–1885b KAUMANN, obr. 2B) je zachycena úředně předkreslená celková uliční síť²⁶ a ucelené bloky s širokými ulicemi již podobné těm, jaké známe z pozdější asanace. Podkladem, z něhož podkres v oblasti Podskalí vycházel, byl aktuálně (a možná *ad hoc*) zpracovaný a na svou dobu pokročilý regulační plán (PLÁN 1884 HÚ, obr. 4).²⁷ Regulace, podle níž se v Podskalí poté skutečně stavělo, pochází však většinou až z pozdějších plánů polohy podle stavebního řádu z roku 1886, jimž se budeme věnovat v kapitole *Návrhy nového Podskalí ke konci 19. století*.

Původci urbanistických plánů

Zákon ukládal povinnost plány zpracovat obci, nestanovoval, jaká úřední složka je má zhotovit. Ve sledovaném období vydával plány navrhující regulace v Praze hospodářský úřad král. hl. města Prahy, poté od roku 1883 městský stavební úřad. Názvy, vzájemné postavení a koordinace obou úřadů se během 19. století vícekrát měnily.²⁸ Úřad hospodářský často označoval své plány jako regulační a před polovinou 80. let je většinou nedatoval, úřad stavební se držel zákonné díkce (polohopisný plán) a plány datoval. Oba institucionální původce odlišoval z optiky historického odstupu patrný rozdílný náhled na řešení regulované urbánní struktury; obecněji lze konstatovat, že plány hospodářského úřadu znatelněji respektovaly stávající vlastnické vztahy a uliční síť poněkud méně rozšiřovaly. Pro oblast Podskalí byli jejich autoři zejména stavební rada Arnošt Jenšovský (* 1842 – † 19. 4. 1904) a Václav Liška (* 1847–?). Plány stavebního úřadu, jemuž byla po jeho zřízení regulace svěřena, již po roce 1883 akcentovaly šířku a přímost vedení komunikací; agenda urbanistického plánování zde byla spojena s agendou komunikační, mostní

22 Plány schvalovala městská rada nebo obecní sbor starších, potvrzoval je a případné spory řešil Český zemský výbor ve shodě s c. k. místodržitelstvím.

23 Připomeňme, že se v této studii zabýváme pouze historickým územím Prahy, nikoliv městskými strukturami za její tehdejší administrativní hranici.

24 Ze 70. let pocházejí rovněž plány na urbanizaci severní části území na místě zbořeného pásu novoměstského opevnění od Poříčské brány k bráně Slepé, kde se ovšem urbanisté nemuseli vyrovnávat s dosavadní městskou zástavbou a jen okrajově s uliční sítí. Navazující úsek ke Karlovu byl již navržen na základě stavebního řádu z roku 1886.

25 Regulační plán Starého Města a Josefova z roku 1882 reguloval ještě slepé ulice vedoucí do nitra těchto rozložitých domovních bloků.

26 Kanalizační problematika si potřebu vymezit bloky zástavby vynutila, stoky vedly ulicemi, ale blokové schéma nebylo od kanalizační infrastruktury odvozeno.

27 Je otázkou, zda plán nepochází již z roku 1883, neboť jeho původcem je hospodářský, nikoliv stavební úřad. Stavební úřad měl za úkol zpracovávat regulace od svého vzniku právě v roce 1883.

28 „Co se týká organizačního začlenění stavebnictví do systému městské správy, docházelo v tomto období k neustálým změnám v přímé souvislosti jednak s částnými pokusy o reorganizaci celé městské správy, jednak s tím, jak se samotné město rozvíjelo a rostlo a jeho správa musela řešit stále nové úkoly. Docházelo ke spojování nebo k oddělování stavebních a hospodářských záležitostí (např. 1851 samostatný stavební úřad, 1863 spojený hospodářský a stavební úřad), avšak nárůst agendy si vynutil v roce 1870 ustavení samostatného stavebního referátu ... a v roce 1883 ustavení samostatného městského stavebního úřadu, jehož kompetencí byla správa obecních objektů a vedení obecních staveb, péče o vodní cesty, mosty a komunikace, včetně jejich čištění, dále měření a regulace města.“ (SVATOŠOVÁ ET AL. s. d. online) K organizaci úřadů existují též obsáhlé přehledové texty prvorepublikové (PUDR 1942, 5–10; KRATOCHVÍL 1936, 90–91).

Obr. 4. Regulační plán severního, středního a části jižního Podskalí z roku 1884 (Plán 1884 HÚ).

a kanalizační, od roku 1899 potom přímo organizačně (PUDR 1942, 10–14). Dle tohoto konceptu byly nakonec zpracovány plány polohy, podle nichž se stavělo. Autory plánů zde byli zejména stavební rada Josef Václavek (*10. 2. 1845 Seník, okr. Pardubice – †25. 2. 1915 Praha) a ředitel stavebního úřadu Alois Bulíř (*1838 – †8. 10. 1899).

Okruh „původců“ urbanistických myšlenek byl širší a nebyl zákoně omezen; jejich zdrojem byly hlavně dosti hojné soutěže. Ovšem zhruba do roku 1905 byla pozice městských inženýrů jako urbanistů zcela dominantní: vítězové nejvýznamnějších soutěží na úpravu Podskalí a na asanaci staroměstskou a josefovskou, Alfred Hurtig (*6. 2. 1850 Manětín – †1912), Jan Heide (*15. 5. 1857 Lysá nad Labem – ?) a Matěj Štrunc, byli geometři městského stavebního úřadu (PUDR 1942, 9) a oba vítězné návrhy byly úřadem významně upraveny, jak ukážeme v dalších částech této studie.

Návaznosti a variantní řešení v dobovém plánování města

Dobová pražská urbanistická produkce dokládá, že budoucí podoba území byla pracně hledána. Jakkoliv může prudká přestavba velkých úseků historické Prahy v 80. a na počátku 90. let 19. století působit jako radikální jednorázový zlom v jejím dosavadním urbánním vývoji, dochované plány městských urbanistů (ať již těch dříve působících při hospodářském úřadu, či později těch při úřadu stavebním) ukazují, že schválené a realizované návrhy budoucí podoby města vycházely ze starších regulací, kromě nábrežních partií víceméně odvozených z historického půdorysu.²⁹ Plány polohy tak přejímaly některé uliční čáry starších regulačních plánů, ale umožňovaly při nich situovat vyšší zástavbu, než pro kterou byly původně stanoveny (čtyřpatrovou podle stavebního řádu z roku 1886 namísto třípatrové podle stavebního řádu z roku 1864). Plány polohy však celá půdorysná schémata často radikálně upravovaly a zároveň na sebe dále postupně navazovaly.³⁰ V praxi to také znamenalo, že urbanisté byli nuceni počítat se zánovně postavenými³¹ částmi města nebo i jednotlivými stavbami, jež nemohli v rámci aktuálně zpracovávané regulace navrhnout k odstranění. Tyto novostavby však zamýšlené změně regulace nemusely vždy vyhovovat a neumožňovaly nejnovější urbanistické ideje rozvinout naplno. Prostor pro nové regulace se proto postupně zmenšoval.

Regulace byly také občas výsledkem vyhodnocování alternativ. Zpracovatelé plánů někdy v naráz vypracovaných variantách *ad hoc* zkoušeli, co která přinese, například jaký bude profil stoupání při různém půdorysném vedení ulice (PLÁN 1878b HÚ), ale vysledovat lze i ucelenější a diferencované koncepční pohledy, zejména různá pojetí budoucí půdorysné organizace zástavby projevující se v alternativních liniích urbanistického řešení. Linka schválené, platné regulace je v množství dochovaného historického plánového materiálu paradoxně málo znatelná. Dodejme, že jde o linku umně napojovanou: doboví urbanisté usilovali o kontinuitu městského prostoru a jednotlivé regulace na sebe v čase – někdy s prodlevou deseti i více let – navazují značně plynule. Styk regulací bránil rozvinutí geometricky „čistých“ plánů, dodával však zástavbě jistou měkkost.³² Pro podskalské území od dnešní Resslovy ulice po Výtoň je na dochovaných regulačních plánech či plánech polohy doloženo třináct časových regulačních vrstev. Různé úseky zde byly postaveny podle různých regulací, spolehlivě lze doložit realizaci zástavby podle deseti z nich.³³

29 Některé urbánní ideje řešení nábreží jsou mimochodem o desítky let starší než jejich realizace, například idea mostu ze Smíchova do Podskalí, postaveného v roce 1878, pochází již z roku 1850 (PLÁN 1850 SÚ), idea vybudování nábreží u Podskalí pochází z roku 1864 (PLÁN 1864 HÚ) a idea prodloužení staršího Palackého nábreží směrem k Vyšehradu, realizovaná po roce 1900, pochází z konce 70. let (PLÁN 1876c HÚ).

30 Velmi zřetelné je to v Podskalí (Palackého most → Palackého nábreží → ulice Na Moráni → bloková struktura Podskalí → Palackého náměstí).

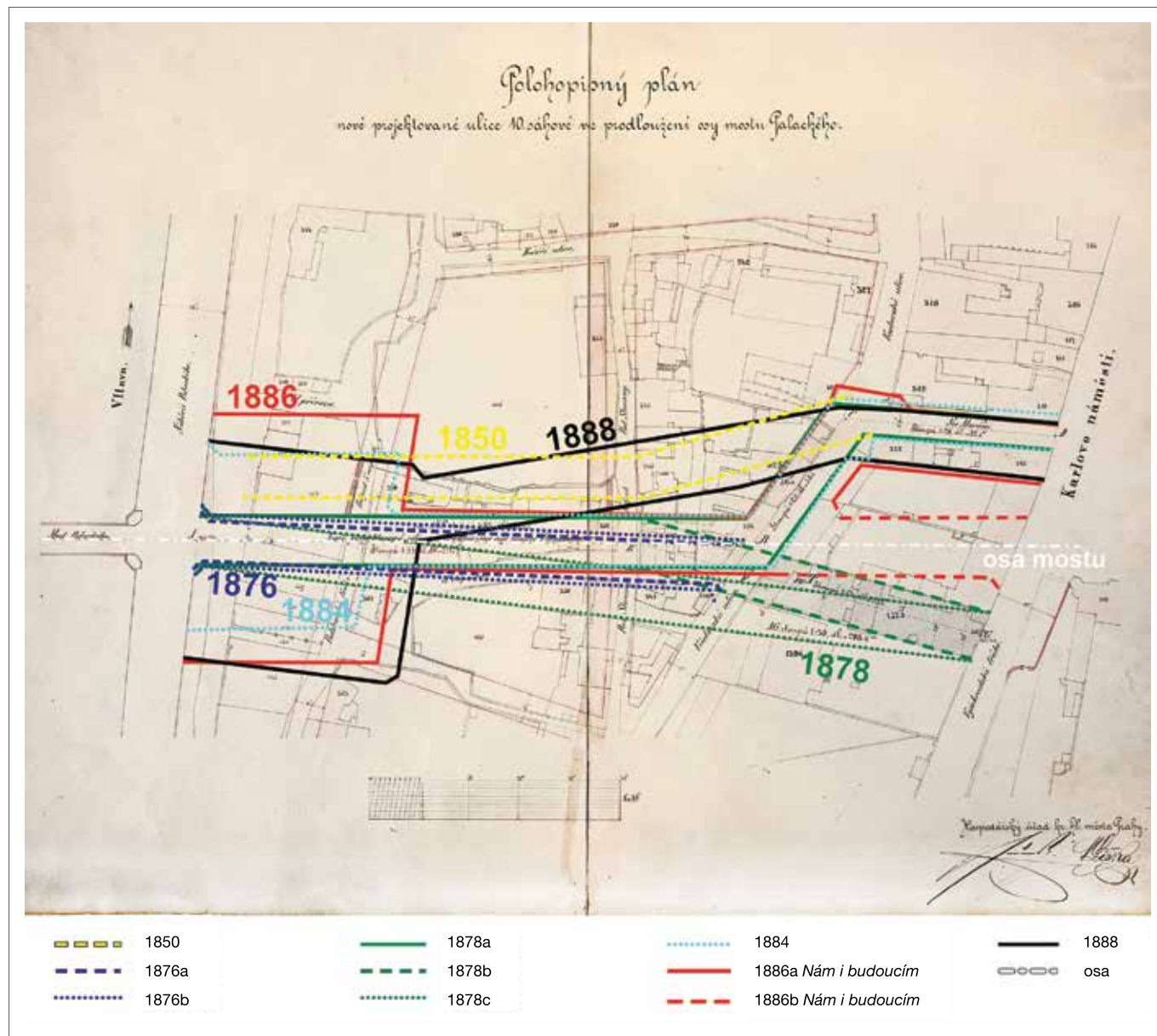
31 Limitem nebyly jen budovy již postavené podle nové regulace, ale i pravomocně schválené rozdělovací plány se schválenými (tzv. udělenými) stavebními čarami (NA ZV 1888, 3).

32 Srovnání dobového pražského urbanismu se „změkčujícími“ urbanistickými koncepty Camilla Sitteho či jinými zahraničními vzory se nabízí, ale může přinést zklamání. Například na otázku R. Šváchy, zda nebyl lichoběžný tvar Jiráskova náměstí inspirován Sitteho idejemi (ŠVÁCHA 1998b, 56), můžeme odpovědět, že nebyl: původní Palackého nábreží se v místě dnešního Jiráskova mostu po půdorysném oblouku zatáčelo severovýchodně, procházelo dnešním náměstím, kde končilo a navazovalo na tehdy zregulovanou, mimochodem velmi širokou Náplavní ulici. O málo pozdější Masarykovo nábreží, vzniknuvší při asanaci Vojtěšské čtvrti, ustupovalo od průběhu nábrežní zdi Palackého nábreží východně. Pokud by mělo být dosypané náměstí pravouhlé, vznikl by při styku jeho severní strany s novým nábrežím velmi ostrý úhel. Lichoběžné náměstí je zde výsledkem prosté „geometrické úvahy“ položit tuto frontu náměstí kolmo k nábrežní zdi. Úvahu, která působení Sitteho v tomto místě vyvrací, najdeme v analýze A. KUSÁKOVÉ (2013, 63). Stopy těchto vlivů nicméně nalezne v pozdním regulačním plánu (PLÁN 1908 SÚ) vypracovaném pod vedením stavebního rady Viléma Dvořáka (1862–1926).

33 Lákavou výzvu zobrazit dnešní zástavbu území podle časových vrstev regulace autoři nezvedli, neboť absence některých plánů nezaručuje spolehlivost takového výkresu. Je výzvou pro budoucí bádání.

Variantní řešení podskalského území na městských plánech

Archivně dochované plány regulační povahy pro podskalské území pocházejí převážně z doby před vydáním stavebního řádu pro Prahu z roku 1886; podle většiny z nich stavěno nebylo vůbec nebo jen okrajově. Plány se na první pohled liší jen nenápadně odlišným vedením uličních čar. Je doloženo například celkem deset variant návrhu nové spojovací ulice od Palackého mostu, do podskalského území neorganicky vloženému,³⁴ ke Karlovu náměstí (obr. 5). I mírně

odlišný úhel vedení ulice měnil tvary navržených bloků, charakter seskupení urbánních hmot či prostupnost územím. Také na úřední městské plánování můžeme aplikovat badatelské téma „nepostavené Prahy“ (BRŮHOVÁ 2017; DRNEK 2018). V jazyce půdorysů s vyznačenými regulačními čarami není možná zrovna zřetelná. Není tak ani dostatečně zjevné, „o co jsme přišli“, ba některé nerealizované varianty zůstaly nepovšimnuty. Například „kolísání“ ve věci nové zástavby emauzského vrchu a jeho panoramatu. Plocha vrchu původně regulována nebyla, záhy však byla do regulace zahrnuta.³⁵ Na ploše jeho severní části (emauzského bloku) byly navrženy dva domovní bloky oddělené krátkou ulicí, soutisk různých návrhů (obr. 6) ukáže „tanec regulačních

Obr. 5. Soukres uvažovaných variant vedení ulice od Palackého mostu ke Karlovu náměstí (podklad: PLÁN 1878b HÚ; grafická spolupráce N. Oweyssi, 2021).

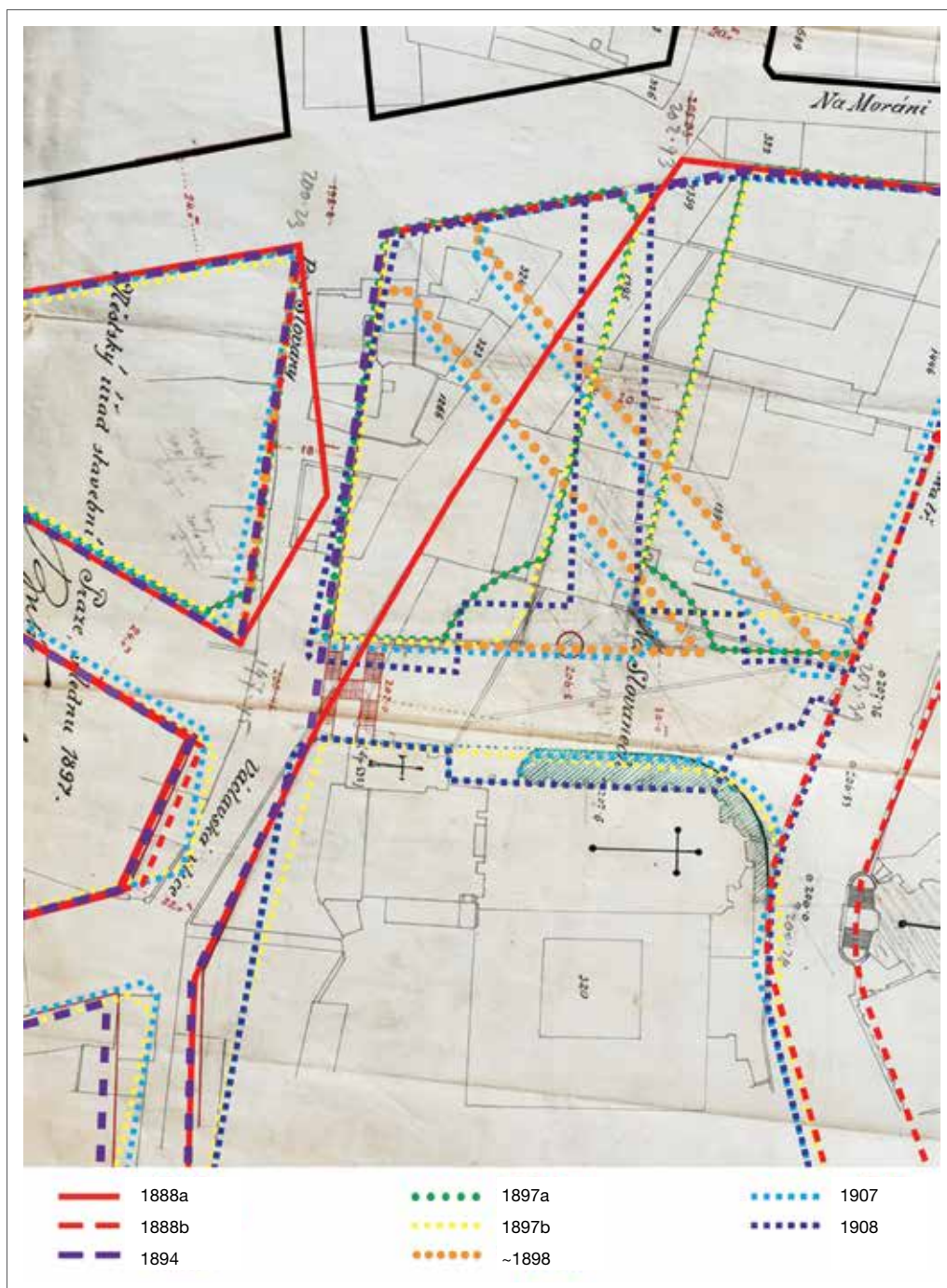
Přirazení plánů k legendě:
1850 – PLÁN 1850 SÚ; dvě varianty vedení ulice **1876(a) + 1876(b)** – PLÁN 1876c HÚ; tři varianty **1878(a) + 1878(b) + 1878(c)** – PLÁN 1878b HÚ; **1884** – PLÁN 1884 HÚ; dvě varianty **1886(a) + 1886(b)** – *Nám i budoucím* (PLÁN 1885–1886 HURTIK ET AL.); **1888** – PLÁN 1888a SÚ (realizovaná varianta).

³⁴ O problematice mostu, který byl postaven, aniž by adekvátně reagoval na podskalskou urbánní strukturu, viz níže.

³⁵ Problematice se budeme podrobněji věnovat v kapitole *Úřední úpravy plánů polohy z roku 1888 a 1889 pro střední Podskalí*.

Obr. 6. Soukres vývoje regulace emauzského bloku (podklad: PLÁN 1897a KŘÍŽENECKÝ; grafická spolupráce N. Oweyssi, 2021).

Přirazení plánů k legendě: **1888(a)** – PLÁN 1888a SÚ; **1888(b)** – PLÁN 1888b SÚ; **1894** – PLÁN 1894a SÚ; **1897(a)** – PLÁN 1897b SÚ; **1897(b)** – PLÁN 1897a KŘÍŽENECKÝ; **asi 1898** – PLÁN 1897b SÚ; **1907 + 1908** – PLÁN 1908 SÚ.

čar“: bloky z různých návrhů jako by v čase rotovaly, než našly ustálenou (a mimochodem nikdy nerealizovanou) pozici. Kromě toho bylo na vrch projektováno třeba široké monumentální schodiště s kaskádovitou fontánou v ose (nerealizované) ulice vedoucí od nábřeží (PLÁN 1885–1886 HURTIG ET AL., obr. 7; PLÁN 1897b KŘÍŽENECKÝ, obr. 29 viz dále v textu) – vidíme zde formy, jaké se v pražské asanační architektuře jinde neuplatňovaly. Takovéto nerealizované návrhy z historického hlediska nemůžeme považovat za okrajové, i když jejich význam spočívá především ve výpovědi o uvažování dobového prostorového plánování. Vytýká-li se například městským inženýrům, že nedoceňovali hodnotu panoramatu, zejména toho emauzského, vyznívá to, jako by si tématu nebyli vědomi. Tak tomu však nebylo, úřední plány panorama vědomě rozpouštěly v interiéru města a zcela potlačovaly, podobně jako to učinily s terémem nedaleké Svatováclavské trestnice. Převýšení mezi plošinou před klášterním kostelem Panny Marie, sv. Jeronýma a slovanských patronů a patou svahu nebylo v kontextu Podskalí dramatické, i velmi nízké domy pod svahem by při zvýšené nábřežní komunikaci panorama nutně zastíraly, čehož si byl stavební úřad vědom (NA ZV 1909, 10). Na uvedených příkladech spojovací ulice a emauzského

bloku se variantnost nicméně ještě dá srozumitelně demonstrovat, kromě toho existuje i mnoho obměn vedení dalších ulic, kde jsou rozdíly již skutečně nenápadné. Umožňují však „nahlédnout do kuchyně“ dobových urbanistů a potvrzují, že hledání definitivní půdorysné formy dobové zástavby bylo skutečně spleť.

Zákonné nástroje urbanistického plánování

Základním nástrojem prostorového plánování podle zákona z roku 1886 byla odstupňovaná šířka ulic, jejichž rozměry zákon stanovoval jako minimální. Pro stávající ulice stanovil v § 2 šířku 16 a 12 metrů, pro nové části města 20, 17 a 14 metrů. Zákon pamatoval i na situace, kdy by zástavba kvůli okolnostem vyžadovala šířku menší,³⁶ a nabádal k respektování místních poměrů. Stanovoval výšku staveb jako maximálně čtyřpatrovou (§ 73), tedy o patro vyšší než stavební řád z roku 1864, a rovněž proporce uličního profilu, poměr výšky zástavby vzhledem k šířce ulice (zpravidla šest čtvrtin této šířky). V § 8 pak stanovil obecné požadavky na staveniště pro jednotlivé stavby, které ve svém důsledku limitovaly tvary navrhovaných bloků, do nichž byly nové budovy umísťovány. Zákon předepisoval širší ulice než zemský stavební řád z roku 1864 a velmi znatelně, až násobně širší, než byla většina dosavadních pražských ulic kromě některých úseků Nového Města. Uliční čára v nově navržených regulacích proto většinou ustupovala, nebylo to však nutným pravidlem, mohla i předstoupit do dosavadního uličního prostoru (například na severní straně ve východní části Ječné ulice); cílem úprav bylo totiž také zpravidelnění uličního profilu. Křivkovité půdorysy se téměř neobjevují.³⁷ Je zajímavé, že oproti předchozímu stavebnímu řádu již zákon nepředepisoval přímé vedení ulic. Při rozsáhlejších úpravách zastavěného území, k nimž se v historické Praze schylovalo, by bylo takové ustanovení neproveditelné kvůli stavbám, jež zůstávaly nedotčené a na jejichž průčelí by při striktně přímém vedení nově zregulovaných ulic nebylo možné navázat. Stavební řád z roku 1886 přímo neobsahoval ustanovení k ochraně historických budov nebo jejich souborů, byť se připravoval nový stavební řád (KUBÍČKOVÁ 2016, 40; NA ZV 1898a; NA ZV 1898b), který opomíjenou problematiku řešil. Zároveň však, na rozdíl od pozdějších zákonů asanačních, odstranění staré zástavby nevynucoval a rozhodnutí o proměně území ponechával na obci.³⁸

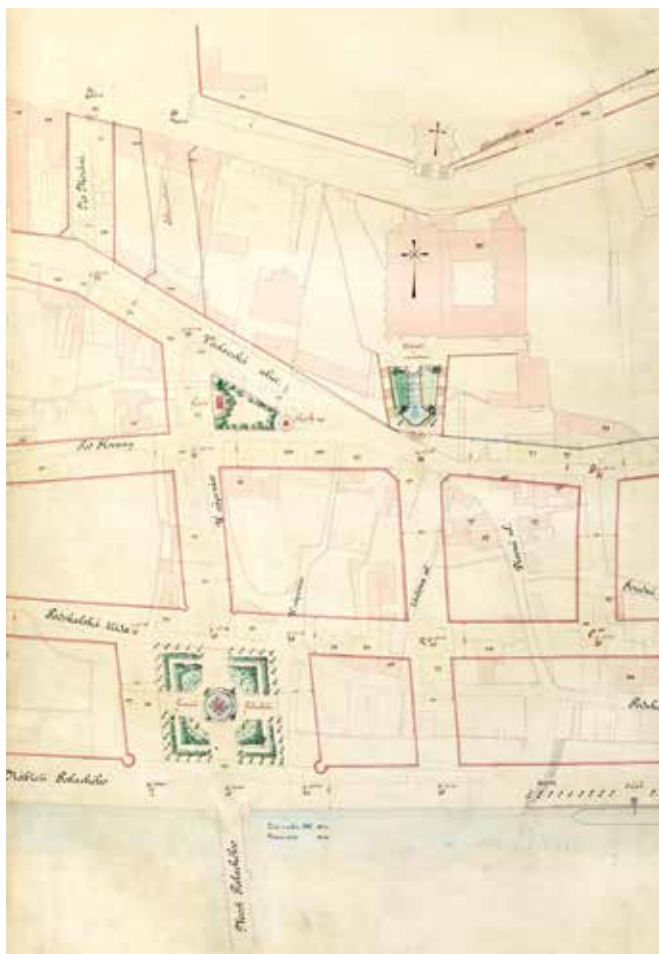
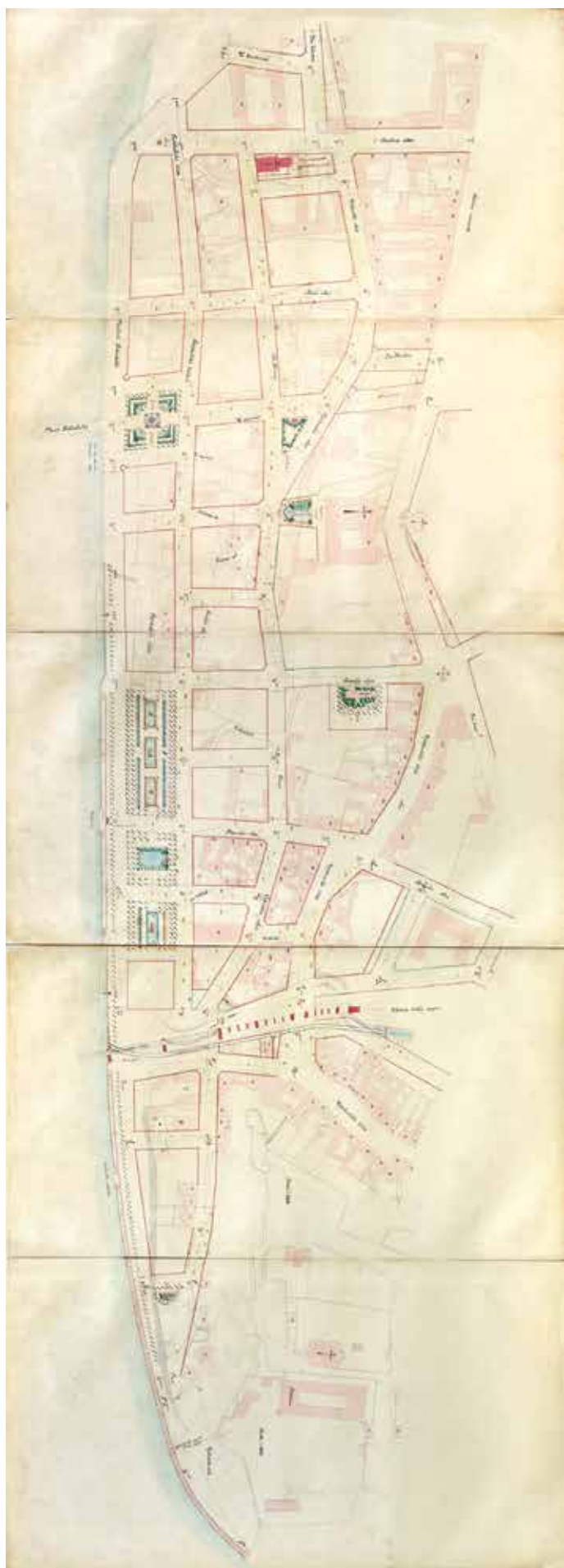
Zákonné procesy urbanistického plánování

Pražský stavební řád z roku 1886 vkládal plánovačům do rukou nejen „topografický“, ale i procesně pružné nástroje. Plány polohy byly „zkoušeny“ rozšířenou stavební komisí a schvalovány městskou radou. Poté musely být „vyloženy“ (§ 4 zákona) a veřejnost (tzv. *interessanti*) vůči nim mohla uplatnit námítky. Dochované obsáhlé archivní prameny ukazují obsah námitek i způsob, jakým se s nimi stavební úřad pověřený městskou radou jejich „zkoušením“ vyrovnával. Zatímco námítky k plánu polohy z konce 80. let (NA ZV 1888) pocházely takřka výhradně od soukromých osob a týkaly se záboru jejich nemovitostí pro veřejné ulice či navýšení terénu, v roce 1909 se objevují i v námítkách vlastníků četné připomínky estetické, památkové či obecněji urbanistické (NA ZV 1909). Historický rozdíl dvaceti let je patrný – argumentace tohoto typu překročila rámec kulturní publicistiky a stala se obecněji rozšířenou. Již v roce 1888 některé vlastníky zastupovali právníci, kteří svou argumentaci opírali o citace stavebního řádu, pokud chtěli navrženou regulaci zvrátit. O námítkách rozhodoval sbor obecních starších a teprve poté byl plán polohy postoupen zemskému výboru, kde byl před projednáním opět prověřován (zkoušen). Po potvrzení zemským výborem byly plány polohy závazné a měnit je bylo možné pouze jejich opětovným projednáním. Ostatní plány předepsané zákonem se projednávaly pouze na městské úrovni, pokud si však vynutily úpravy plánu polohy, musely být na zemské úrovni projednány znovu; dobová legislativa však v tomto ohledu není zcela jednoduchá.

36 Je zajímavé, že komentář k zákonu v § 2 uvádí jako příklad části Prahy I. a V., tedy Staré Město a Josefov, kde později proběhla asanace.

37 Spoře je nalezneme v pozdější fázi, například u úřední adaptace regulačního plánu pro Staré Město od architekta Josefa Sakaře (1856–1936; PLÁN 1903 SÚ) či u posledního plánu v prostoru pod Emauzí, který se odehrál ještě v režii městských inženýrů (PLÁN 1908 SÚ).

38 Literatura konstatuje, že stavební řád v předepsaných parametrech nezohledňoval historickou zástavbu (BRŮHOVÁ 2017, 21). Jeho text v tomto směru explicitní ustanovení skutečně postrádal, ale důrazem na místní poměry a tím, že uliční šíře mohly být i užší než předepsané (§ 2), citlivější přístup umožňoval. Tyto možnosti ovšem nebyly využívány. Obecná ustanovení § 2 zákona však byla kupříkladu o desetiletí později směle aplikována při odůvodnění urbanisticky radikální budovy Všeobecného penzijního ústavu od architektů Karla Honzika a Josefa Havlíčka (SA P3 1932). Stavební řád z roku 1886 tedy jistě mechanickým předpisem nebyl.

Obr. 7. Titulní list, celkový polohopisný plán a výsek zkoumaného území na vítězném soutěžním návrhu na úpravu Podskalí *Nám i budoucím* (PLÁN 1885–1886 HURTIG ET AL.).

Změny a úpravy v území mohl navrhnout i stavebník, a to slovní námitkou s popisem úpravy nebo plánem či plánekem.³⁹ Plánování podle stavebního řádu umožňovalo, řečeno dnešním slovníkem, veřejnou participaci⁴⁰ a nevedlo nutně k odstranění starší zástavby, anebo dokonce k „asana-ci území“. Byla-li v platném plánu polohy čára nového průběhu ulice zakreslena a schválena, znamenalo to, že bude-li chtít vlastník-investor nově stavět,⁴¹ může jen ve stanovené čáře, jejíž průběh stavebníkovi určil většinou výměr městského stavebního úřadu zakreslený do polohopisného plánu. Nemovitostní parcely bývaly ovšem ponechávány⁴² a – především – k nové výstavbě nebyl vlastník ze zákona nucen.⁴³ Velké části historické Prahy nicméně byly podle tohoto zákona pouze upraveny: Vojtěšská čtvrť, kromě pobřežního úseku, a většina území Nového Města (HŘUZA 1989, 256), kde byly korigovány uliční čáry a historická zástavba zde zůstala v různé, byť spíše sporé míře zachována. Původní široká a pravidelná náměstí anebo ulice zůstaly ve svém historickém půdorysu jen s nevelkou úpravou uliční čáry (například Ječná, Spálená, Václavské a Senovážné náměstí), či dokonce beze změny (např. Hybernská, jižní část Karlova náměstí).

Stavební řád z roku 1886 a systém urbanistického plánování

Konečně se dostáváme k nejobtížnější části výkladu, k funkčnímu systému urbanistického plánování podle městského stavebního řádu z roku 1886, který ze znění zákona jednoduše srozumitelný není – právní norma trpěla dílčími vadami a nejasnostmi, a proto se opakovaně uvažovalo o její náhradě.⁴⁴ Tento systém si nemůžeme představovat jako přirozeně prostorový, kde by plán polohy tvořil nejhrušší měřítko, plány upravovací třeba měřítko střední a plány parcelační měřítko nejmenší, objektové. Zákonodárce totiž nestanovil obcím, aby zregulovaly celé své území, nechaly si tuto regulaci na zemské úrovni schválit a poté pokračovaly v detailech. Ponechával rozsah i obsah regulace na obci. Po schválení plánu polohy tak území obsahovalo ulice, bloky, lokality, partie již zregulované i nezregulované. Schválená regulace byla závazná, bylo však možné ji měnit změnou plánu polohy. Schválení na zemské úrovni se dle ustanovení § 5 vyžadovalo, pokud se současně měnila schválená poloha, niveau a směr ulice. Pouhá úprava šíře ulice potvrzení zemským výborem nepodléhala (NA ZV 1898a, 11); významná část regulace tak mohla podléhat rozhodnutím *ad hoc*. Schválení na zemské úrovni podléhala i regulace partií dosud nezregulovaných, šlo o tzv. rozšíření plánu polohy. Muselo se však jednat, shodně jako u změn schválených částí, zároveň o polohu, niveau a směr ulice, zjednodušeně, o založení nové ulice. Nebyla-li tedy v plánu polohy nová uliční čára u stávající ulice vyznačena, probíhalo její schvalování na městské úrovni. Ustanovení o upravovacím řízení byla určena především pro případy či části území, kde nebyla v plánu polohy nová uliční čára stanovena a takzvaně se vyšetřovala v tom smyslu, aby příslušný úsek ulice při nové stavbě odpovídal předpisům stavebního řádu. Části území, které nebyly v plánu polohy regulovány, by jinak postrádaly v případech konkrétních zásahů mechanismus regulace. Nicméně zákon projednávání také zjednodušoval: parcelační a upravovací řízení u jednotlivých nemovitostí byla nezřídka řešena v jednom rozdělovacím plánu, kdy upravovací řízení odpadlo a přejímaly se čáry stanovené v plánu polohy.⁴⁵

39 Je například doložen plán jižní části Podskalí zachycující regulaci navrženou stavebním úřadem a jakýmsi panem Kohoutem, pravděpodobně vlastníkem nemovitosti v místě (PLÁN 1900 SÚ).

40 Této možnosti později opakovaně využíval Klub Za starou Prahu, když námitkami napadal návrh regulačního plánu v prostoru pod Emauzi. Vliv spolku na městskou radu během času sílil (ŠVÁCHA 2004, 38). „Architekti a inženýři byli také členy sboru obecních starších, takže i po této stránce byla zajištěna odborná úroveň vedení města, přičemž nemalý vliv na rozhodování měla i odborná veřejnost mimo vlastní městskou správu.“ (SVATOŠOVÁ ET AL. s.d. online) Jakkoliv vydával příslušné výměry magistrát, o plánech jednotlivých staveb fakticky rozhodovaly stavební komise. Režim jejich jednání byl řešen i na zemské úrovni (NA ZV 1903–1909).

41 Novou stavbou se rozuměla stavba budovaná od základu dle § 25 stavebního řádu, ustanovení zákona se ovšem vztahovalo i na nástavby při veřejné ulici.

42 Stavebníci mohli na základě rozdělovacího plánu nemovitost/parcelu rozdělit na více staveníšť, anebo se naopak parcely/nemovitosti scelovaly pro větší stavby. Směnné smlouvy mezi sousedy či obcí, které právně zajišťovaly řádné nabytí a odstoupení nově vznikajících pozemků, byly ve spisech citovány.

43 Odtud pocházejí hojně „nedokončené regulace“, kdy se části uličních front dochovaly ještě ve starším půdorysu, některé stavby však ustupují podle nové regulace. Tato typická pražská uliční figura je až výsledkem zástavby podle stavebního řádu z roku 1886, starší stavební řád stanovoval minimální rozměry pouze pro vedlejší ulice a nová zástavba na dosavadní uliční fronty většinou vždy navazovala.

44 Přehled včetně dobové právní literatury uvádí Gabriela KUBÍČKOVÁ (2016, 31–32), podrobněji pak například důvodová zpráva k neprojednanému stavebnímu řádu z poloviny 90. let (NA ZV 1898a, 9–11).

45 Určení uliční/stavební čáry plánem polohy usnadňovalo schvalovací řízení. Proti uliční čáře rozdělovacího plánu podskalské nemovitosti čp. 352/II například nemá soused námitek, neboť byla schválena plánem polohy (SA P2 1891a). Zajímavé jsou naproti tomu námitky velkopodnikatele Čeňka Bubeníčka, vlastníka rozlehlých ohrad v Podskalí, který v květnu roku 1889 protestoval proti stavebním čarám určeným pro jeho ohrady z plánu polohy (AMP MAP 1889) s tím, že plán polohy dosud není schválen (potvrzen byl zemským výborem až v listopadu).

Zatímco ovšem původní či první plán polohy vyžadoval zakreslení veškeré regulace, změna plánu polohy zachycovala jen regulace, které byly právním důvodem pro jeho změnu. Proto byl první plán polohy zcela zásadní. Dokonce by bylo možné tvrdit, že plán polohy byl jen jeden, a to ten první, a že ostatní byly pouze jeho dílčími změnami. Zde možná tkví důvod toho, proč se městský stavební úřad u změnových plánů polohy zákonnému pojmu *plán polohy* vyhýbal.

III. ASANACE ÚZEMÍ

Asanace jako zvláštní forma urbanistického řešení území

Pokud byla prostorová struktura území příliš složitá a vlastnické vztahy rozdrobené, nebyla úprava takového území pouhou aplikací stavebního řádu rozumně uskutečnitelná – vyžadovala spolu s novým vymezením ulic i radikální novou parcelaci, při níž podstatná část dosavadních parcel – tedy majetku – zcela zanikla. Proveditelnost takové změny pro svůj rozsah vyžadovala plošné vyvlastnění⁴⁶ prováděné podle jiného zákonného předpisu, zákonů asanačních.⁴⁷ Asanační zákony, odůvodněné zdravotními hledisky, svým obsahem cílily na otázky vyvlastňování, jeho lhůt a daňového režimu. Nestanovovaly urbánní parametry. Zákon č. 22/1893 ř. z. obsahoval tzv. plán asanačních obvodů, tedy přesně vymezené území, kde bude uplatněn, s vyznačením budoucí zastavěné a nezastavěné plochy, zákon č. 23/1893 ř. z. přitom v § 1 stanovil, že nové budovy budou postaveny „na místě již stávajících, ale až k úrovni půdy stržených staveb“. Plány zhotovené pro asanaci jsou plány polohy vypracované podle stavebního řádu z roku 1886⁴⁸ pro účely jiného zákona (viz též ŠIMANDL 2017, pozn. 11 na s. 75). Zákon č. 22 ostatně o plánu polohy přímo hovoří: aby vůbec mohly být asanační zákony projednávány, bylo nezbytné nejprve vypracovat a schválit plán polohy. K zákonu přiložený plán asanačních obvodů (PLÁN 1893 ZÁKON) je překreslenou částí platné verze schváleného plánu polohy (PLÁN 1888a SÚ). Pro dokreslení dodejme, že pražská obec si vymínila v případě neschválení asanačních zákonů provedení změn nerealizovatelného záměru (NA ZV 1889b).

Základní charakteristiky pražského asanačního urbanismu

Asanační urbanismus na území historické Prahy vycházel z dosavadní logiky urbanistického plánování sahající hluboko před rok 1886; navrhovanou zástavbu v zásadě odvozoval z půdorysu dosavadní uliční sítě, jejíž profily byly rozšiřovány.⁴⁹ Rozšiřování doprovázelo napřimování ulic a téměř úplný zánik dosavadních typických, zalamovanou uliční čarou vymezených obvodů domovních bloků, a tudíž i zaniknutí velmi nepravidelného historického uličního profilu. Napřimování vzhledem k průčelím (byť velmi řídké) zachovávaných staveb, na něž nově vymezené ulice navazovaly, nemohlo být úplné. Limitem pro vedení nové uliční sítě byl i tvar asanovaného území. U staroměstské a josefovské asanace bylo omezení dáno nepravidelným půdorysem asanačního obvodu, nové urbanistické řešení Podskalí limitoval hlavně šikmo položený srázný emauzský vrch, který území v jeho středu zužoval. Půdorysná schémata proto ani nemohla rozumně rozvíjet pravidelný, čitelný ortogonální princip; nové ulice bývají často vedeny šikmo, či chceme-li, diagonálně. Pokud svíraly ostrý úhel, vznikla by při jejich rozšíření na rohu bloku ostrá hrana, jež byla eliminována charakteristickým půdorysným okosením, které bývalo někdy zaneřáděno již do půdorysné regulace. Vzniklá úzká nárožní fasáda, často opatřená akcentem arkýře⁵⁰

46 Vyvlastňování nemovitosti, například v případě odstoupení pozemku pro plánovanou komunikaci, bylo možné i dle ustanovení §§ 22 a 23 stavebního řádu z roku 1886 zvláštním řízením a nebylo automatické, představovalo spíše řešení *ultima ratio* (ŠIMANDL 2017, 76).

47 Jednalo se o dva říšské zákony: o zákon č. 22/1893 ř. z., o vyvlastňování k úpravě asanačního obvodu královského hlavního města Prahy, a o (z urbanistického hlediska doplňkový) zákon č. 23/1893 ř. z., jímž nové stavby a přestavby v asanačním obvodu královského hlavního města Prahy osvobozují se od domovní daně nájemní. Podrobněji k právnímu obsahu zejména ŠIMANDL 2017, 76–81.

48 V ustanovení § 1 zákona č. 22/1893 ř. z. se pražské obci výslovně povoluje pro regulování území vyznačeného v plánu asanačního obvodu právo vyvlastňovací, „regulační podnik“ je vymezen plánem polohy (§ 1) a jeho změny se řídí zákonem č. 40/1886 č. z. z. (§ 3). Plány pro asanaci sestávaly z plánu polohy označovaného jako „plán asanačních obvodů“, jenž definoval území, kde se asanační zákony uplatnily, a uliční síť, jež vymezovala jednotlivé bloky. Tento plán byl přílohou zákona. Na něj navazovaly plány upravitelů/parcelační s vyznačením jednotlivých stavení v blocích. Kancelář zřízená k provádění asanace zpracovávala časem i další plány, a to postupu prodeje pozemků a výstavby či úpravy katastru Josefova a Starého Města. (Uvedené plány jsou obsaženy ve Sbírce map a plánů Archivu hlavního města Prahy pod signaturou MAP P I 1/561). Pro Podskalí podobně ucelenou dokumentaci postrádáme.

49 Teprve později se na tato bazální schémata „nabýlí“ větší, avšak nerealizované urbánní úvahy, například napojení Čechova mostu a letenského průrazu na linii Pařížské ulice.

50 Poznamenejme, že v krátkém období 80. a 90. let arkýře nahradily na fasádách tektonický prvek rizalitu. V Podskalí najdeme rizality na nejstarších neorenesančních domech (čp. 1618, 1672, 1571, 1696 a 352/II), na pozdějších budovách jsou nahrazeny arkýři a uliční čára parteru je zpravidla nečleněná. U pozdější výstavby v asanaci staroměstské a josefovské rizality také často postrádáme.

či věžící nebo i obojím, se stávala kompozičně dominantní a přejímala úlohu dřívějšího hlavního či vstupního průčelí. Nárožní akcenty se však objevují i u pravoúhlých nárožních domů; poněkud staršího původu jsou řešení s kupolí.⁵¹ U nárožních domů bylo také potřebné, aby obě uliční fasády byly dostatečně dlouhé pro umístění trojtraktové dispozice, součet okenních os těchto domů pak bývá dvoj- a někdy i trojnásobný vzhledem k řadovým domům v uliční frontě. Parcely nárožních domů měly vyšší pořizovací cenu a vzhledem k jejich dimenzím zde byly zřizovány nejrozlehlejší byty.

Dosavadní zástavbou bylo nutné z komunikačních důvodů v některých místech vést přímé spojnice. Na asanovaném území Starého Města a Josefova je nejznámějším případem Pařížská ulice, málo známý a jen částečně realizovaný je Haštalský průraz, v Podskalí potom ulice Na Moráni a Resslerova. Jejich nezřídka pocítovaná nepatřičnost či odmítání (HRŮZA 1989; VODĚRA 1993, ŠVÁCHA 1996, 40) pramení z toho, že nebyly z dosavadní uliční sítě nijak odvozeny, ale zůstaly cizorodým a izolovaným koridorem. Zanikají rovněž slepé ulice, neboť na plochy k nim přiléhajících parcel se (většinou) nedaly vkládat dostatečně dimenzované domy. Naopak sakrální stavby pohlcené dosud v blokové zástavbě, jsou z ní s oblibou vydělovány jako budovy solitérní (kostely sv. Ducha a sv. Salvátora na Starém Městě, kostel sv. Václava na Zderaze v Podskalí). Uzavřené blokové struktury nové asanační zástavby nebyly jen projevem urbanistického plánování v makroměřítku, ale souvisely i s dispoziční typologií domů – rozšiřující se ulice zmenšovaly obvod domovních bloků, zanikala dříve typická dvorní křídla.⁵² Asanační urbanismus se vyhýbal příliš hlubokým blokům, pokud takový blok odvozený z rozšíření uliční sítě vznikl, rozpoltil jej novými krátkými spojovacími ulicemi (např. V Kolkovně). Bloky asanační zástavby jsou tak relativně malé (VODĚRA 1993, 61). Konečně, v řídce zastavěných úsecích při nábřeží, v situacích, kde byl prostor rozšířen ještě připojením nábřežní komunikace a kde z dosavadní sporé zástavby odvodit novou strukturu možné nebylo, byly navrhovány zcela nové bloky obsahující v návaznosti na významné ulice též nová náměstí (např. Jánské na Starém Městě, Palackého v Podskalí). Tyto rysy můžeme zřetelně spatřit na výsledku staroměstské a josefovské asanace. V Podskalí zdaleka tolik čitelné nejsou, protože jeho střední část pod Emauzy byla realizována podle zcela odlišného principu. O původním řešení tohoto úseku však platí, že byl naopak vyvrcholením principů asanačního urbanismu, jak ukážeme v dalších částech studie.

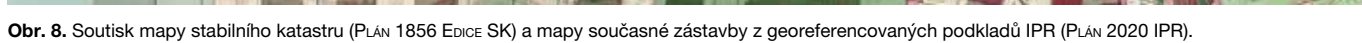
Asanace Podskalí

Dosavadní zástavba zcela zanikla i na územích, kde se asanační zákony neuplatnily. Většinou se jednalo o nevelké úseky několika málo bloků, ovšem s výjimkou Podskalí, čtvrti z hlediska struktury zástavby složité, spoře zastavěné, s velmi členitou terénní situací. Podskalí zbořeno a znovu vystavěno v právním režimu zákonů asanačních nebylo, avšak výsledek je co do zániku dosavadní urbánní struktury se staroměstskou a josefskou asanací srovnatelný (obr. 8). Do asanačního obvodu nebylo zahrnuto z několika důvodů: kromě obecně lepšího hygienického stavu lokality (BRŮHOVÁ 2017, 45; BEČKOVÁ 1993, 37) a důvodů „politicko-taktických“ (BEČKOVÁ 1993, 37–38) hrála roli výrazně řidší dosavadní zástavba s rozlehlými zahradami. Uvádí-li se, že se v staroměstském a josefovském asanačním obvodu nacházelo 584 domů (BEČKOVÁ 1993, 41), v Podskalí můžeme podle pražské edice stabilního katastru z roku 1856 (PLÁN 1856 EDICE SK) v úseku mezi Resslerovou ulicí a ulicí Na Moráni napočítat jen necelých čtyřicet čísel popisných.⁵³ Přestože zde některé ohrazené nemovitosti sestávaly z více stavebních hmot, jen zřídka

51 Podle autorů této studie je nejstarším doloženým případem v pražském prostředí neorenesanční dům čp. 1618/II od Vratislava Pasovského v Náplavní ulici 6 těsně za severní hranicí Podskalí, postavený ještě podle předasanační regulace. Ze stejné doby (1882) pocházející staroměstský dům čp. 1048/I v Křížovnické ulici 3 se dvěma nárožními kupolemi tvoří celé průčelí menšího bloku. Charakteristické výškové akcenty nárožních domů traktovaly nově utvářený městský urbanismus; jejich úloha s příchodem neobaroka a eklektismu se zvlhčnými štíty i u řadových domů ustoupila do pozadí. Bohatě tvarované „wielhlovské“ štíty české neorenesance představovaly v celku neorenesanční zástavby exkluzivní zlomek, jsou neorenesancí pozdní, současnou s neobarokním projevem, a některé patří spíše ke stylovému projevu eklektismu 90. let.

52 Zánik slepých ulic charakteristický pro území asanovaná neplatí pro území pouze upravovaná. Zde naopak můžeme zaznamenat rozšíření a prodloužení dosavadních slepých ulic, jak se tomu stalo u Malé Štěpánské nebo u ulice V Cípě. Rozlehlé novoměstské bloky obsahovaly příliš mnoho vnitroblokového prostoru, který nebyl při zástavbě bez dvorních křídel využitelný.

53 Do roku 1879 byl kromě dostavby Svatováclavské trestnice v roce 1870 a zastavění parcel emauzského bloku (viz pozn. č. 3) stavební vývoj v Podskalí nevýrazný. Obě lokality však představovaly izolované enklávy vyděluje se z okolní zástavby terénní konfigurací a funkcí. Míra dostavby je patrná na reambulované vrstvě originálního výkresu stabilního katastru (PLÁN 1842/1879 ORIGINÁLNÍ MAPA SK), kde jsou nové budovy šrafované zakresleny.

dvoupatrových, vorařské ohrady při řece neobsahovaly téměř žádné stavby. Přestavba čtvrti⁵⁴ se zlomkovou mírou jen nízké zástavby se dala řešit i bez radikálního donucovacího mechanismu, jakým byl asanační zákon. Dodejme, že součástí Podskalí byl mimořádně rozsáhlý komplex Svatováclavské trestnice, který po přesunutí vězeňského zařízení na Pankrác nabylo město. O jeho zániku a rozparcelování neexistovaly od počátku 80. let pochybnosti a již pouhý rozsah souboru budov srovnatelného s Klementinem si minimálně asanaci okolního území vynucoval. Prakticky každou nemovitost v území zasáhlo výrazné rozšíření uliční sítě, ale v novém uličním prostoru zanikala mnohdy jen její menší část. I tak bylo ovšem rozšíření uličního, tedy veřejného prostoru na úkor dosavadních soukromých pozemků enormní (obr. 9). Nepřímo úměrně s tím se zmenšil nezastavěný prostor ve vnitroblocích, který pozbyl hospodářskou funkci. Nové Podskalí bylo od počátku koncipováno jako čtvrť rezidenční. Výhodu pro budoucí výstavbu, na rozdíl například od Josefova (ŠIMANDL 2017, 83), představovala také skutečnost, že nemovitosti zde byly nezřídka dostatečně rozlehlé, a tak se na jejich ploše i po ztrátě ploch určených pro veřejná prostranství dalo stavět. Jakkoliv působí asanační budovy v porovnání se zanikající zástavbou gigantickým dojmem, byly nové činžovní domy půdorysně úsporné a na dosavadních parcelách nemovitostí a někdy i na půdorysech nízkých podskalských domků mohlo vzniknout někdy i více nových budov. Domy na západní straně dnešní Gorazdovy ulice například téměř přesně kopírují rozlohy bývalých vorařských ohrad, domy při nábreží byly postaveny na bývalých pobřežních a říčních pozemcích mezi ohradami a vnitřní nábrežní zdí.⁵⁵ Zánik svébytné enklávy usnadňoval útlum plavení dřeva (PEŠEK 1998, 22) a ekonomická neperspektivnost uchování čtvrti v dosavadní funkční podobě. I zde obec později přistoupila k plošnému vykupování pozemků (ŠIŠKA 1911, 237) při Vyšehradském nábreží, ale nová parcelace v severní části území byla z velké části navržena jednotlivými vlastníky, respektive staviteli.⁵⁶ Úpravy území však především nemusely čekat na ukončení vleklého projednání asanačních zákonů; než ty byly schváleny, stály již první domy asanovaného Podskalí (1890).⁵⁷ O desetiletí později městským plánovačům v Podskalí účinná donucovací ustanovení asanačního zákona chyběla – vykupování pozemků například v oblasti budoucího Palackého náměstí se táhlo a zpožďovalo výstavbu.

IV. NÁVRHY NOVÉHO PODSKALÍ KE KONCI 19. STOLETÍ

Plány podle stavebního řádu z roku 1864

Podle tohoto zemského stavebního řádu vznikly pro Podskalí dva celkové regulační plány (PLÁN 1876c HÚ; PLÁN 1884 HÚ) zahrnující většinu podskalského území. Zatímco první plán svou neuceleností ještě nedostával nárokům pozdějšího městského plánování, druhý se pozdějším realizovaným plánům již značně podobal. Předmětem regulace však nebyla jižní část podskalského území. K výstavbě nakonec posloužil jen částečně a byl po významné korekci nahrazen plány polohy. Do této etapy můžeme zařadit i známý vítězný soutěžní návrh na úpravu Podskalí s názvem *Nám i budoucím* z roku 1886 (PLÁN 1885–1886 HURTIG ET AL., obr. 7), vypracovaný trojicí geometrů městského stavebního úřadu, Alfredem Hurtigem, Janem Heidem a Matějem Štruncem. Jakkoliv se uvedené plány od výsledné regulace ztlačně liší, plány polohy některé úseky starší regulace převzaly: z té nejstarší (PLÁN 1876c HÚ), schválené roku 1877, zejména uliční čáru dnešního Rašínova nábreží od Palackého náměstí k náměstí Jiráskovu, z regulačního plánu z roku 1884 například regulaci Kočičí ulice u nábreží a dílčí úseky uličních front v severním Podskalí. Některé ideje starších regulací přežívaly i v následujícím období a městští inženýři se s nimi vyrovnávali,

54 Není zde myšlena Zderazská čtvrť podle staršího novoměstského správního členění, která naopak mezi ostatními čtvrtěmi, Štěpánskou, Jindřišskou a Petřskou, obsahovala podle vizitačních tabelů tereziánského katastru největší počet domů (FÚROVÁ 2019, 30, 32). Zderazská čtvrť zabírala celé Podskalí a vedla dále až po dnešní Národní třídu ke Starému Městu, odtud hranice pokračovala dnešní Jungmannovou ulicí a Karlovým náměstím. Hustá zástavba byla charakteristická především pro její severní část mimo Podskalí.

55 Pozemky na místě ohrad před výstavbou Palackého nábreží odděloval od řeky úzký pás břehu, který patřil městu. Palackého nábreží bylo postaveno částečně v řečišti, pás vodního toku za nábrežní zdí získala od „c.k. eráru“ obec pražská (PLÁN 1878c HÚ) a posléze jej spolu s bývalým městským břehem prodala vlastníkům ohrad. Na místě obou pásů rozparcelovaných v širší ohrad byly vystavěny lukrativní domy při nábrežní komunikaci. Jižně od Palackého náměstí při nájezdové rampě na most byly ovšem ohrady malé pro výstavbu nových domů a město pozemky neprodalo.

56 Patří sem například domy čp. 352/II, 1749/II, 1750/II při ulici Na Moráni či domy na Palackého, dnešním Rašínově nábreží.

57 Zhruba sedmiletý časový rozdíl od počátku výstavby na jedné straně podskalské a na druhé straně staroměstské a josefovské asanace je ztlačně ve slohovém projevu stavěných domů. Podskalské domy z přelomu 80. a 90. let jsou výhradně neorenesanční, jiný slohový projev se u činžovních domů prakticky neuplatňoval; zástavba staroměstské a josefovské asanace počíná rozvinutým neobarokem, neorenesanční domy zde jsou vzácné a patří k eklektické fázi tohoto slohového projevu.

jak je popsáno v kapitole *Plán polohy a výšek z roku 1889 a starší plány „alternativní linie“*. Pro úplnost dodejme, že podle regulace pořízené ještě podle zemského stavebního řádu z roku 1864 se v Podskalí již v 80. letech okrajově stavělo. Byly postaveny domy čp. 1359/II a 1446/II, které dotvořily emauzský blok. Dům čp. 1672/II byl postaven již v roce 1885 (SA P2 1885) jako první na dnešním Rašínově nábřeží,⁵⁸ v Plavecké ulici potom vznikly domy čp. 399/II a 1666/II, projektované v roce 1884 podle *ad hoc* ustanovených regulačních čar. Poslední tři uváděné domy byly na dobových evidenčních nebo regulačních plánech od okolní zástavby pečlivě odlišeny barvou uliční čáry, aby bylo zřejmé, že jejich pozice je již fixní – červeně u evidenčního plánu s jinak černými čarami (PLÁN 1885 SÚ), černě naopak u (návrhového) plánu polohy s čarami červenými (PLÁN 1889 SÚ). Pro zajímavost uveďme, že vedle zánovních domů jsou v Podskalí takto vyznačeny pouze gotické kostely. Domy jsou v souladu se zemským stavebním řádem z roku 1864 pouze třípatrové (dům čp. 1672/II byl později imitativně nastaven). Dozvuky staršího stavebního řádu můžeme sledovat i v dalších třípatrových domech postavených v „podskalském vnitrozemí“ v 90. letech; jejich počet převyšuje počet třípatrových domů postavených v rámci staroměstské a josefovské asanace, kde se začalo stavět až o téměř 20 let později.

Regulace před vydáním plánu polohy

Nejstarší rozdělovací plány pro Podskalí podle stavebního řádu z roku 1886 byly schváleny již před vydáním plánu polohy a byly pro plán polohy závazné. Plány rozdělení dosavadní nemovitosti čp. 354/II severně od budoucího Palackého náměstí byly včetně uličních čar schváleny v červnu 1887 (SA P2 1887a); nejprve zde byl navržen dům čp. 1696/II, poté byl v prosinci 1889 zbytkový pozemek nově rozdělen a byly zde navrženy a vystavěny domy 1781/II a 1571/II, nicméně uliční čáry do Palackého náměstí se neměnily. Zatímco nábřežní linie a dům čp. 1692/II byly vystavěny podle předasanační regulace, uliční čára do Palackého náměstí je *ad hoc* regulací vzniklou na základě stavebního řádu z roku 1886 a předchází plán polohy (NA ZV 1888, 3), který ji musel akceptovat. Tento poznatek snad není malicherně detailní – tato regulace totiž určila tvar severní strany Palackého náměstí a měla dopady na celou jeho budoucí kompozici.

Plány polohy z let 1888 a 1889

Zejména významný pro další vývoj města byl velmi názorný *Plán polohy a výšek Královského hlavního města Prahy* vydaný roku 1889 (PLÁN 1889 SÚ, obr. 10). Plán v měřítku 1:2880, vypracovaný kanalizační kanceláří městského stavebního úřadu a signovaný stavebním radou Josefem Václavkem, přednostou II. odboru, a ředitelem městského stavebního úřadu Aloisem Bulířem, zahrnuje celé území vymezené stavebním řádem z roku 1886, tedy i obce přilehlé k Praze, a je celkovým přehledem dobových urbanistických záměrů. Vznikl scelením plánů polohy pro jednotlivé obce, vypracovaných na základě zákonné povinnosti podle stavebního řádu z roku 1886 do roka od jeho vydání. Pro podskalské území vychází z plánu polohy zpracovaného převážně během roku 1887. Tento matečný plán veškerých urbanistických proměn pravobřežní historické Prahy z konce 19. století, plným názvem *Polohopisný plán královského hlavního města Prahy, část na pravém břehu Vltavy*,⁵⁹ byl v měřítku 1:720 vydán městským stavebním úřadem 31. března 1888 (PLÁN 1888a SÚ, obr. 11).⁶⁰ Rukopisný plán signovaný Aloisem Bulířem sestává z titulního listu a celkem 22 mapových listů zahrnujících pravobřežní území Prahy. Právě tento plán byl podle zákona projednán a skutečně se podle něj stavělo. Označujeme jej jako matečný,

58 Tento dům spoluvlastnil a vystavěl stavební rada Arnošt Jenšovský (SA P2 1885), zaměstnaný při hospodářském úřadu od roku 1873, který signoval většinu regulačních plánů tohoto úřadu pro podskalské území z 2. poloviny 70. a počátku 80. let. Později měl Jenšovský kvůli disciplinárnímu prohřešku pozastavenou činnost (k roku 1883 je uváděn jako bývalý stavební rada), od roku 1884 mezi zaměstnanci magistrátu již jmenován není. Je otázkou, zda právě získání pozemku a stavba prvního domu na Palackého nábřeží člověkem jeho postavení nebyly vnímány jako disciplinární prohřešek. Bližší okolnosti tohoto případu autoři studie nesledovali.

59 Název plánu mimochodem dokládá zmíněné kolísání dobové terminologie – polohopisný plán byl plánem polohy a jako plán polohy je označován i ve spisech.

60 Plán pro levý pražský břeh, vypracovaný o něco později, byl na základě souhlasu zemského výboru čj. 47517 z listopadu 1887 (NA ZV 1888, 1) vydán až 8. 8. 1888. Postup kreslení plánu polohy pro pravý břeh do jeho vydání není přesně znám. Zákon stanovil, že plány polohy budou zhotoveny do počátku května 1887, tato lhůta však byla pro náročnost úkolu prodloužena. Do svého vydání musely plány kromě jiného zahrnout výsledky urbanistické soutěže na úpravu Podskalí (1886) a pozdější soutěže na staroměstskou a josefovskou asanaci, konané na podzim roku 1887. Plán pro území Josefova a Starého Města byl komisionálně zkoušen dne 19. 12. 1887 a bylo zde navrženo jen málo korekcí (NA ZV 1888, 2); pro asanační obvod byl schválen v úplnosti. Plán pro území Nového Města byl zkoušen natřikrát, naposledy dne 18. 2. 1888 (NA ZV 1888, 3–7). Zde komise navrhla korekce více, a to také v Podskalí. Úpravy plánu podle protokolů komise byly městskou radou akceptovány (NA ZV 1889a) a podle přípisu ze dne 29. 3. 1888 (NA ZV 1888, 8) bylo uloženo městskému stavebnímu úřadu datum předložení plánu, 31. 3. 1888, kterým je i datován.

Obr. 11. Polohopisný plán královského hlavního města Prahy, část na pravém břehu Vltavy (PLAN 1888a SU), titulní list a list č. 15 zachycující zkoumané území.

neboť z něj byly odvozovány další regulace, dílčí polohopisné, regulační, upravovací či jinak nazvané plány jednotlivých lokalit včetně asanačních obvodů, které na něm byly vyznačeny. Sloužil také jako etalon shody předkládaných rozdělovacích plánů s urbanistickým záměrem obce. Ve zkoumaném území je plán citován při vymezování stavebních čar již před svým potvrzením na zemské úrovni (AMP MAP 1889) i později například ve výměrech pro následné rozdělovací a stavební plány jednotlivých nemovitostí a budov v oblasti při ulici Na Moráni (SA P2 1891a; SA P2 1891b), včetně obligatorního uvádění schvalovacího výměru zemského výboru čj. 44148 z 19. listopadu 1889. Dlouhou, více než osmnáctiměsíční lhůtu mezi vydáním plánu a jeho finálním schválením podle zákona můžeme přičíst na vrub především velmi obsáhlému řízení na městské úrovni.⁶¹

Plán polohy vyznačuje na mapových listech velmi tenkými červenými čarami regulace, příslušné změnové výměry⁶² zemského výboru uvádí na titulním listu. Mimochodem jde rovněž o plán polohy užitý pro staroměstskou a josefovskou asanaci.⁶³ Svazek velkoformátových mapových listů plánu doprovází přehledná tištěná mapa v měřítku 1:4 000 (PLÁN 1888b SÚ, obr. 12), kde jsou zamýšlené regulace včetně raných změn navržených sborem obecních starších graficky zvýrazněny tlustými barevnými čarami vkreslenými do Hurtigova plánu z roku 1884 (PLÁN 1884a HURTIG). Mimořádně významný plán je spolu s přehlednou mapou uchován v archivu Institutu pro plánování a rozvoj města. Dosud unikl odbornému zájmu a v dosavadní literatuře není zmíněn.⁶⁴

Historický význam plánů polohy

Plány polohy z roku 1888 a 1889 byly pro pražské urbanistické plánování zásadně určující, výrazná většina novodobé zástavby na území historické Prahy je realizována podle jimi navržené regulace (obr. 13),⁶⁵ často i o řadu let později. Lokality, jimž se tyto plány vyhnuly, často zůstaly moderní regulace uchráněny dodnes; nenalezneme jiné plány, kde by byla shoda navržené regulace a konečného výsledku tak velká. Plány ukazují dobové regulace v celku a ve vzájemných souvislostech, různé, i vzdálené lokality byly regulovány naráz v rozhodujícím období roku 1887 (například území jižně od dnešního náměstí I. P. Pavlova mezi Legerovou a Sokolskou ulicí i třeba Školská ulice). Na obr. 10 a 11 publikujeme titulní listy obou klíčových plánovacích dokumentů spolu s výřezy zkoumaného území. Kromě Podskalí a Starého Města s Josefem jsou na obou plánech a přehledné mapě patrné desítky dalších lokálních úprav šíře a směru ulic a přilehlých stran bloků: například Skořepky, ulice Karoliny Světlé či území mezi Vodičkovou, Žitnou a Školskou ulicí. I takovéto dílčí zásahy jsou v literatuře popsány: „Ovšem nic nebránilo tomu, aby se ostrůvky i ostrovy ‚asanace‘, ve smyslu nikoliv ‚ozdravení‘, ale plošné demolice, v režii soukromých podnikatelů do zástavby Starého Města později nenasytně zakously, a to i bez výhody dvacetiletých daňových prázdnin, i v jeho částech jižně od asanačního obvodu.“ (BEČKOVÁ 1993, 39)⁶⁶ Demoliční zásahy mimo asanační obvod ovšem nevycházely „z asanace“, ale z plánu polohy a jsou na asanaci nezávislé. Mnohé byly provedeny před schválením asanačních zákonů. Převážně rozšiřovaly základní komunikační tahy v místech, kde se nacházely povětšinou výrazně úzké a křivolaké ulice (Skořepka, Konviktská), a v celkové struktuře města si počínaly mimochodem spíše střídme než „nenasytně“ (viz obr. 41 dále v textu). Ostatně mnohé ulice, například zmíněná ulice Karoliny Světlé, ale třeba i Křemencova, byly předmětem

61 Plán byl tzv. vyložen k námitkovému řízení 7. 4. 1888, k posouzení námitek byla určena zvláštní rozšířená stavební komise (NA ZV 1888, 10). Ke shromážděným námitkám byl sestaven tiskem vydaný protokol s komentářem a doporučeními datovaný dnem 29. 8. 1888 (NA ZV 1888, 11–31). Protokol byl odsouhlasen téhož dne 29. 8. městskou radou a spolu s návrhem rady na úpravu plánu polohy podle komisionálního zkoušení námitek postoupen k projednání sboru obecních starších. Ten o něm jednal v říjnu a listopadu 1888, pak v lednu 1889 (NA ZV 1889a) a navrhl dílčí změny. Dne 29. 1. byl upravený plán odeslán na zemský výbor, kde byl dále administrován; z 8. 6. 1889 pochází dobrozdání technického oddělení pro stavby pozemní, silniční a mostní (NA ZV 1889b).

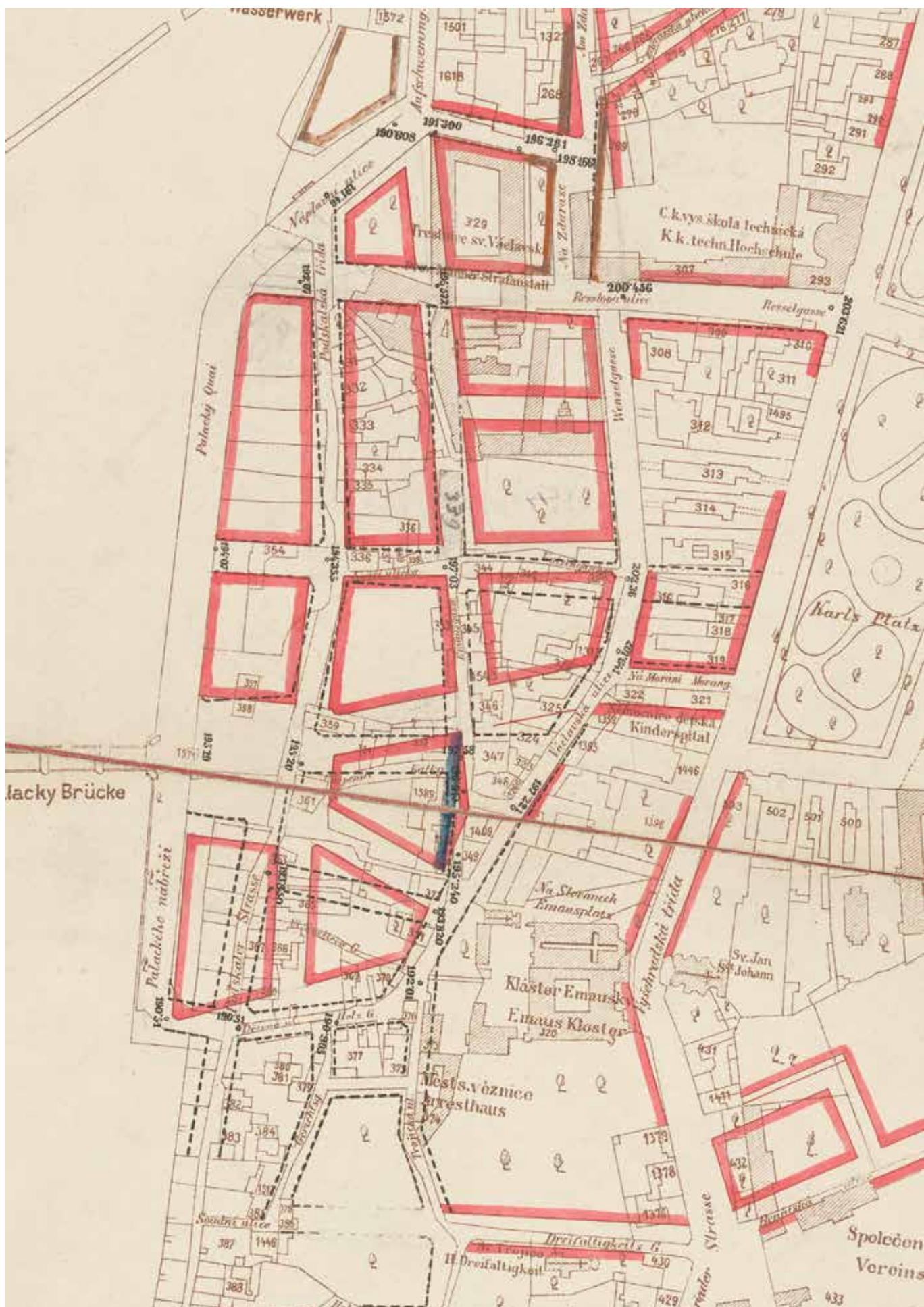
62 Změnových výměrů je zde uvedeno celkem osm, poslední z roku 1911. Titulní list možná nezachycuje všechny změny, literatura uvádí s odkazem na dobové prameny, že jich jen na území asanačních obvodů bylo k roku 1895 navrženo pět (ŠIMANDL 2017, 89), ačkoliv na titulním listu jsou pro asanační území uvedeny změny dvě. Také pro oblast Podskalí jsou doloženy změny, které nejsou na titulním listu uvedeny.

63 Plán byl základem i pro regulaci novoměstského asanačního obvodu ve Vojtěšské čtvrti. Nepředpokládá ještě vybudování nové nábrežní komunikace (dnešního Masarykova nábreží); regulace byla po navržení nábreží upravena.

64 Řídce zmiňován je pouze plán polohy z roku 1889 (PLÁN 1889 SÚ, jako první regulační plán Prahy viz HRŮZA 1999, 30–31, 111, citován viz BRŮHOVÁ 2017, 19). Je chápán podle svého původce redukováně. Nejednalo se o „kanalizační plán“, ale o plán polohy, který ze zákona také zachycoval kanalizační schéma a jehož vydavatelé byli zároveň původci zdrojového plánu z roku 1888, neboť kanalizační kancelář byla v rámci městského stavebního úřadu pověřena regulací.

65 První plány polohy některá území ještě nepokryly. Například Albertov nebo Petřskou čtvrť ponechaly bez výraznější regulace, regulován zde není ani rozlehlý staroměstský blok Královských kasáren.

66 Podobné formulace o zásazích mimo asanovaná území najdeme v monografii *Praha nepostavená* (BRŮHOVÁ 2017, 22).

Obr. 12. Přehledná mapa k Polohopisnému plánu královského hlavního města Prahy, část na pravém břehu Vltavy (PLAN 1888b SÚ).

opakovaných regulačních úprav i úvah již od 60. let. Z archivních pramenů vysvítá, že pro území Starého Města byly do regulace mimo asanační obvod zahrnuty pouze již dříve schválené uliční čáry (NA ZV 1888, 2).

Určujícím dobovým urbanisticko-právním instrumentem byl tedy jednoznačně plán polohy a asanační území představovala pouze území se zvláštním právním režimem v rámci regulovaného celku. Plán polohy z roku 1888 (PLÁN 1888a SÚ) je svým rozsahem a závazností pro historická pražská území asi nejbližší kýženému „jednotnému regulačnímu plánu“, po kterém někteří z historiků urbanismu volají (BRŮHOVÁ 2017, 22). Spolu s tradovanou „nenasytností“ zmiňme ještě představu o tom, že se dobové urbánní proměny dály „v režii stavebních podnikatelů“ (BEČKOVÁ 1993, 36; BRŮHOVÁ 2017, 22). Na mylnost tohoto náhledu již literatura upozornila (ŠIMANDL 2017, 91). Radikální proměny města probíhaly v režii obce a podle „scénáře“, který se nazýval plán polohy a byl potvrzován na nejvyšší zemské úrovni. Podnikatelé, či chceme-li stavebníci a stavitelé, museli respektovat uliční čáry, v některých případech mohli větší parcely rozdělit na menší staveniště; pokud koupili pozemek v asanačním obvodu, kupovali si již přímo staveniště, jehož šíře i hloubka byly pevně dány. Mohli tedy na něm navrhnout dům hlubší nebo mělčí a ve většině případů se i rozhodnout, že bude nižší než stanovená regulace maximální výšky. Podle stavebního řádu z roku 1886 si mohli zvolit slohové řešení domu, i tato volnost však byla při konkrétním projednávání někdy omezována. Režiséry asanace tak jistě nebyli.

Porovnání obou plánů polohy

Plán polohy vydaný roku 1889 je od plánu z roku 1888 odvozen, ale není bližší realizované regulaci, jak by mohlo napovídat jeho vnošení. Je tomu naopak. Tento plán nebyl návrhový a byl – na rozdíl od rukopisného plánu z roku 1888 – tištěný, jednorázový. Během projednávání na městské úrovni byly do matečného plánu polohy zaneseny změny schválené městskou radou na základě komisionálních zkoušení z přelomu let 1888/1889, poté změny schválené městskou radou na základě komisionálního posouzení námitek v srpnu 1889 a nakonec změny schválené sborem obecních starších (NA ZV 1889a; NA ZV 1889b), ty vidíme zanesené modrou čarou do přehledné mapy (PLÁN 1888b SÚ). Tyto úpravy tištěný *Plán polohy a výšek* [...], vydaný roku 1889, většinou nestačil zachytit. Projednání plánu polohy na zemském výboru trvalo do poloviny listopadu, takže pro tištěné vydání bylo sáhuto po starší verzi, jež je dnes nejstarší dostupnou podobou tohoto moderního urbanistického návrhu. Hovoříme sice podle data vydání o plánu polohy z roku 1889, většinou však zachycuje stav regulace z roku 1888. Plán často citujeme a reprodukuje, neboť je na rozdíl od plánu polohy z roku 1888 graficky zřetelný a rukopisné plánové listy z roku 1888 může v zásadě zastoupit.⁶⁷

V Podskalí byla mimochodem provedena vůbec největší změna v rámci projednávání plánu polohy: vypuštění jihopodskalského území vymezeného tehdejšími ulicemi Vejtoňskou, Trojickou a Dřevnou z návrhu regulace kvůli nehotovému návrhu nábřeží. Tato skutečnost je nadto důležitá pro osvětlení časové souvztažnosti plánů. Omezení regulace Podskalí bylo navrženo v srpnu 1888 (NA ZV 1888, 25–31), regulace vyznačená na tištěném plánu polohy z roku 1889 to však, na rozdíl od přehledné mapy (PLÁN 1888b SÚ), nezohledňuje – území je zde ještě zregulované. Návrh je tedy jistě starší, ale zároveň asi pochází z doby po komisionálních zkoušení v únoru 1888, které naopak požadovalo dokreslení nábřeží až k Vyšehradu (NA ZV 1888, 3). Nicméně přesněji než obdobím snad mezi únorem a srpnem 1888 určit časovou vrstvu, kterou plán polohy z roku 1889 převzal, nedokážeme.⁶⁸

Plán polohy jako dílo městských inženýrů?

O tvůrcích plánu na půdě městského stavebního úřadu není pochybnosti. Finální plán byl ovšem výsledkem celkem pěti posuzování, a tedy i širšího konsensu technických odborníků a politické

67 Matečný plán polohy z roku 1888 vyznačuje regulace na mapových listech velkých jako stůl čarami tenkými jako vlas, a není pro účely soutisku zřetelně reprodukovatelný. Rukopisné plány polohy sloužily jako grafický zdroj pro tzv. upravovací čáry stanovené výměrem pro jednotlivé stavebníky, které z nich byly světlotiskem reprodukovány, přičemž tenkost čar zajišťovala přesnost. Neaktuálnější přehledná mapa z roku 1888 (PLÁN 1888b SÚ) je pro účely soutisku zase poněkud hrubá a nepřesná.

68 Plán z roku 1889 zároveň některé pozdější změny schválené sborem obecních starších zahrnuje, například prodloužení Žatecké ulice na Starém Městě. Naopak přehledná mapa z 31. 3. 1888 regulaci jižního Podskalí nezakresluje vůbec, ale z pozdějšího námitkového řízení je zřejmé, že se řada vlastníků ohrazovala právě proti regulaci tohoto území – vyjadřovali se tedy k plánu, který ji musel ještě obsahovat. Je možné, že v případě obou plánů, které vznikly doslova soulepem tabulí, pocházejí různé tabule z různého období. Rovněž uliční čáry na obou rukopisných plánech polohy (PLÁN 1888a SÚ a PLÁN 1888b SÚ) se (velmi mírně) někde liší. Na celkovém obrazu plánů polohy tyto nejasnosti však mnoho nemění.

Obrazek Plánu polohy a výšek Královského hlavního města Prahy (Plán 1889 SÚ), s mapou současné zástavby z georeferencovaných podkladů IPR (vrstva Plánu 2020 IPR).

reprezentace na městské i na zemské úrovni. Původní, syrovou podobu plánu před prvním komisionálním zkoušením přesně neznáme. Celkově nejsou archivně doložené změny dramatické a nevedly je zřetelné urbanistické ideje. Je však možné vysledovat tendenci rozsah navržené regulace spíše omezovat a některá území dočasně neřešit. Zregulovat jednorázově rozlehlé historické město či jen jeho „část na pravém břehu“ bylo historicky bezprecedentním úkolem na hranici možností dobového urbanismu i administrativy. Námitky vlastníků působí v celkovém horizontu geneze plánu marginálně. Ale schválení některých odlišných dílčích uličních čar vyvolávalo potřebu později opravovat i regulaci přilehlých území. Na nároží ulice Na Moráni a Pod Slovany například sbor obecních starších schválil rozsahem malou, ale významnou změnu (NA ZV 1888, 26), podle níž byly stavitelem Theodorem Brožem postaveny tři neorenesanční domy čp. 352/II, 1749/II a 1750/II, které nezaujmuou architektonickým výrazem, ale byly pro vývoj regulace Podskalí důležité, protože vyvolaly další úpravy.

Celkové urbanistické řešení Podskalí na plánech polohy

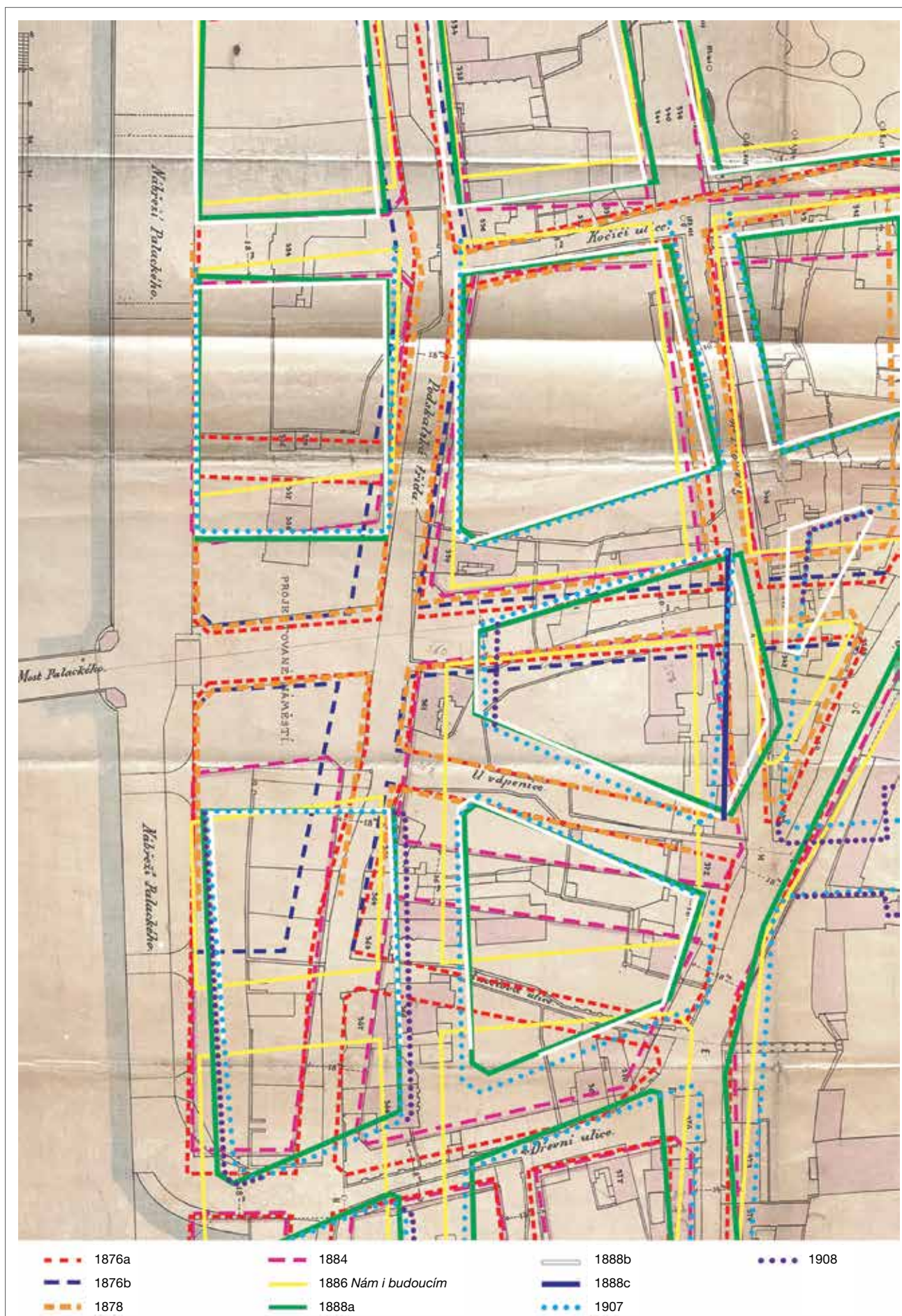
Na mnoha místech historického pražského území nahrazuje plán polohy z roku 1889 dosavadní nepravidelnou zástavbu novými bloky. Nové bloky vyznačené červenou linkou vymezujících ulic neobsahují podkres dosavadní parcelace s jednotlivými nemovitostmi, ale pouze podkres uliční sítě, a to na rozdíl od částí zachovávaných, kde parcelní struktura zobrazena je.⁶⁹ Na přehledné mapě k plánu polohy z roku 1888 je zvýraznění regulovaných částí ještě zřetelnější (obr. 11). Takto upraveno je i celé rozlehlé historické Podskalí táhnoucí se od oblasti Zderazské (Břežské) skály, respektive od Náplavní ulice až k Výtoni. Pro přehlednost navrženou regulaci rozdělíme na část severně od ulice Na Moráni a na část jižně od ní.

V prostoru mezi dnešní Náplavní ulicí a ulicí Na Moráni navrhuje plán soustavu celkem devíti pravidelných domovních bloků oddělených širokými komunikacemi (obr. 10), bloky přiléhající ke Karlovu náměstí jsou ponechány bez úprav. Při pohledu na plán polohy můžeme vidět (podobně jako u známých reverzibilních obrázků, kde podle zaměření pozornosti vnímáme dva obličej, nebo pohár) bloky, nebo ulice. Jakkoliv je zřejmé, že se jedná o dva aspekty jediné navržené urbánní struktury, neměly stejnou váhu. Doboví urbanisté navrhovali ulice jako komunikace ve smyslu propojení města. Blokova struktura byla sekundární,⁷⁰ odvozená, a řešila se následně jednotlivými rozdělovacími (parcelačními) plány. Návrhy městských urbanistů byly plánováním prostorovým, nenavrhovaly hmotovou kompozici. Jakkoliv se téma může zdát abstraktní, mělo praktické důsledky. V úředních schématech převládala řešení hledající přímé racionální spojnice jednotlivých částí města (východisko II. odboru stavebního úřadu s agendou pro stavby komunikační a kanalizační, mostní a asanaci) nad staršími schématy odvozenými primárně z parcelace (východisko hospodářského úřadu). Plánování nebylo ovšem jednosměrné, „zbytkové plochy“ bloků po vymezení uliční sítě musely mít přiměřeně pravidelný tvar, který bude rozumně zastavitelný (parcelovatelný). Pokud jej neměly, byl jejich tvar upravován. Taková korekce se většinou nedala provést v měřítku jediného bloku, neboť muselo být zároveň respektováno přímé vedení ulic a omezená úprava jednoho bloku hrozila „uskočením“ uliční čáry, jehož se městští plánovači střetli. Situace byla řešena zpravidla změnou zalomení delšího úseku ulice a úpravou uliční šířky, jako tomu bylo při úpravě vedení ulice Pod Slovany v předpolí emauzského vrchu (PLÁN 1894a SÚ; PLÁN 1897a KŘÍŽENECKÝ či PLÁN 1897b SÚ). Na tyto korekce můžeme nahlížet jako na proces „aretace“ uliční sítě a blokové struktury; mimořádně hojně, a to v celopražském kontextu dobového urbanismu, byly v prostoru okolo navrhovaného Palackého náměstí, jak ukazuje soustiskový obr. 14. Přitom se ovšem měnily i parametry schváleného plánu polohy, proto bývaly tyto úpravy projednávány znovu.

Dosavadní zástavba na západ od bloků při Karlově náměstí je na plánech polohy z roku 1888 i 1889 kromě kostela sv. Václava navržena k úplnému odstranění, jak ukazuje soustisk s plánem stabilního katastru (obr. 15). Z kót udávajících stávající a navrhované nivelety jsou zřejmé plánované komplexní terénní úpravy spočívající v navezení (dobovou dikcí „dosypání“) a v daném území s výčnělky skalních masivů i v odstranění nemalé části stávajícího terénu. Návrh působí

69 Při detailní prohlídce plánu zjistíme, že zánovní budovy vystavěné před jeho pořízením, které měly ojediněle zůstat zachovány, neboť nové regulaci vyhovovaly, nejsou po svém obvodu při ulici vyznačeny červenou návrhovou linkou, ale pouze linkou černou. Jednalo se např. o dům čp. 71/I, zvaný Na Kocandě, a o výstavný neorenesanční Dům spolčenstva pražských stavitelů, čp. 915/I. Na podskalském nábřeží jsou takto zakresleny domy čp. 1696/II a 1672/II, v Plavecké ulici pak domy čp. 399/II a 1666/II.

70 I u uličního profilu můžeme sledovat prioritu uliční sítě: šíře ulic byla ve stavebním řádu stanovena jako minimální, zatímco výška zástavby jako maximální. Ulice musela být naplánována striktně, výška domu však mohla být nižší.

Obr. 14. Soukres regulačních čar dobových urbanistických plánů, bloky při Palackého náměstí (podklad: PLÁN 1884 HÚ; grafická spolupráce N. Oweyssi, 2021). Přřazení plánů k legendě: dvě varianty regulace **1876(a) + 1876(b)** – PLÁN 1876c HÚ; **1878** – PLÁN 1878b HÚ; **1884** – PLÁN 1884 HÚ; **1886** – *Nám i budoucím* (PLÁN 1885–1886 HURTIG ET AL.); **1888(a)** – PLÁN 1889 SÚ; **1888(b)** – PLÁN 1888a SÚ; **1888(c)** – PLÁN 1888b SÚ (pouze čára zádí strany bloku při Palackého náměstí); **1907 + 1908** – PLÁN 1908 SÚ.

jednoduše až schematicky a byl také záhy jako šablonovitý a schematický označen (JANÁK 1910b, 26, 28); tvar bloků i průběh ulic a jejich výškové profily však byly pracně hledány v předcházejících plánech, jimž budeme věnovat podrobnější pozornost.

Zbývající část Podskalí jižně od ulice Na Moráni byla řešena v principu shodně; jednalo se o koncepčně jednotnou regulaci, byť zakreslovanou po etapách (1888, 1891, 1902). Ani zde ovšem nepokryly nové regulace stávající zástavbu čtvrti úplně: podobně jako nebyly na sever od ulice Na Moráni důsledně regulovány bloky při Karlově náměstí, nebyly jižně od ní kompletně nově regulovány uliční čáry Vyšehradské ulice.⁷¹ Již na plánu polohy z roku 1888 je také patrné odlišné tvarování úseku říční nivy pod emauzským vrchem, kde byly navrženy výrazně lichoběžné bloky. Topografickou a historickou zvláštností toho exponovaného úseku se budeme ještě podrobněji zabývat.

Průchodnost území

Cílem úprav bylo zlepšení prostupnosti izolované, do sebe zapouzdřené vorařské čtvrti. Kvůli severojižní prostupnosti území, omezené doposud na úzkou Podskalskou ulici, táhnoucí se při pobřeží, a širší ulici Václavskou pod Karlovým náměstím, vedoucí pod dalšími jmény až k Výtoni, je do návrhu vložena další severojižní komunikace (z plánu polohy z roku 1888 byla stažena, ale v jeho změně z roku 1891 již byla řešena). Ještě významnější bylo zlepšení prostupnosti východozápadní – mezi Karlovým náměstím a řekou nevedla jediná přímá ulice. Historické komunikační tahy procházely náměstím severojižně, z centra města směrem k Vyšehradu, a vedly východně, směrem k branám v opevnění (Žitná a Ječná). K území při řece se historická Praha „otáčela zády“, periferní pobřežní oblast byla méně a nepravidelněji zastavěna, pěší spojení s druhým břehem neexistovalo. Tehdejší nepravidelně vedená uliční síť zde neoddělovala jednotlivé obestavěné domovní bloky, ale spíše ohrazené shluky nemovitostí se dvorem (Hof). Jediným blokem srovnatelným s převažující novoměstskou zástavbou byl blok vymezený Kočičí, Václavskou a tehdejší slepou Emauzskou ulicí (Emausgasse), pozdější ulicí Pod Slovany, vedoucí z prostoru pod emauzským vrchem ke Svatováclavským lázním (stávající a navrženou uliční síť a bloková schémata přehledně zachycují obr. 9). Rozložitý, avšak zcela nepravidelný byl neprůchodný úsek území zastavěný Svatováclavskou trestnicí a Svatováclavskými lázněmi. Plochy téměř bez zástavby tvořily pro Podskalí typické vorařské nebo též dřevní ohrady (Holzgarten), které se neomezovaly na příbřežní oblast, najdeme je i v hloubi zástavby (obr. 1).⁷² Plán polohy odvodil budoucí uliční síť od historické a vložil do území dvě nové výrazné spojnice: ulici Na Moráni spojující Palackého most s Karlovým náměstím a ulici Resslovu.⁷³

Realizace plánů polohy v Podskalí

Radikální asanační záměr byl v úseku na sever od dnešní ulice Na Moráni podle plánu polohy z roku 1888 téměř⁷⁴ úplně a bez znatelného ohlasu realizován (obr. 13). Plánovaného zániku gigantického areálu „nevkusné“ Svatováclavské trestnice nikdo nelitoval, ba ani zániku přilehlých Svatováclavských lázní, ikonického místa české státoprávní myšlenky v roce 1848. Zájem o zanikající Podskalí je až pozdějšího data a týkal se dosud stojící drobné zástavby v území jižně od ulice Na Moráni.

Jižně od dnešních Žitkových sadů již není novodobá zástavba postavena podle původních plánů polohy z roku 1888, neboť navržená regulace byla v této oblasti stažena, ale převážně podle jejich rané úpravy z roku 1891, která v některých úsecích dokonce odpovídá spíše starším regulacím (PLÁN 1884 HÚ). Sporadicky jsou zde dochovány budovy předasanační. Další úpravy byly provedeny v roce 1902 v souvislosti s budováním Vyšehradského nábreží a poté v roce 1910.

71 Na rozdíl od staroměstské a josefovské asanace neměla „nepravá“ asanace Podskalí vymezen obvod, v jehož rámci by měla být stávající urbánní struktura nahrazena. Východní hranice asanovaného území, která šla skrze bloky při Vyšehradské ulici, je pomyslná.

72 Dřevní ohrady se nacházely též na jiných místech při pražském břehu, například v severní části Starého Města. Pro dvory zde však není užíváno označení „Hof“. Tuto skutečnost lze vyložit tak, že velmi podobná struktura různých ohrazených ploch v Podskalí vedla k potřebě rozlišení jejich funkce pro (asi) daňové účely. S postupným utlumováním vorařství během času ohrad ubývalo. Kolem roku 1856 se nacházely i na Karlově náměstí na nároží s Resslovou ulicí, v místě, kde byla později vystavěna Ullmannova Česká polytechnika. Mapa na obr. 8 je zhruba aktualizována k počátku 80. let 19. století.

73 Ta ovšem na zřízení navazujícího mostu čekala více než 40 let.

74 V roce 1894 byly provedeny úpravy v okolí Svatováclavské trestnice, připsané na titulním listu plánu polohy (PLÁN 1888a SÚ), z 90. let pochází také (po několika variantách návrhu zástavby) zúžení ulice Na Zderaze.

Obr. 15. Soutisk mapy stabilního katastru (PLÁN 1856 EDICE SK) s Plánem polohy a výšek (PLÁN 1889 SÚ) ve vrstvách z georeferencovaných podkladů IPR.

I příběh jižního Podskalí oplývá verzemi hledajícími vhodný průběh ulic. Jedná se však stále o pravidelnou blokovou zástavbu s uličními čarami posunovanými v čase.

Mezilehlý prostor středního Podskalí nebyl zastavěn podle původních plánů polohy a nebyly zde vztyčeny bloky činžovních domů, ale jak je všeobecně známo, byl vystavěn podle pozdější, koncepčně zcela odlišné regulace, hledané významnými architekty⁷⁵ v mnoha variantách mezi lety 1905 a 1915 s důrazem na veřejný prostor Palackého náměstí a panorama emauzského kostela.⁷⁶

Palackého náměstí, ulice Na Moráni a prostor před Emauzy jako zvláštní enkláva podskalského území

Oblast středního Podskalí pod emauzským vrchem, kde dnes jako cézura v pravidelné blokové zástavbě stojí komplex Hypšmanových meziválečných ministerských budov, představovala stavebně i historicky zvláštní enklávu podskalského území. Zderazský svah pod Karlovým náměstím zde přecházel do říční nivy, jejíž šířku zužoval šikmo položený strmý emauzský vrch, jak je patrné na historických plánech zohledňujících výškopisné parametry (PLÁN 1815 JÜTTNER; PLÁN 1884–1885b KAUMANN; PLÁN 1865 HAVRÁNEK; obr. 2). Zástavba při jeho patě zde výrazně klesala nejen ve východozápadním, ale i v severojižním směru podél Václavské ulice. Vzdálenost západní strany bloku při Karlově náměstí od řeky byla vzhledem ke vzdálenosti paty emauzského vrchu a řeky téměř dvojnásobná. Na terénní konfiguraci reagovala historická zástavba – severojižně vedené ulice se zde sbíhaly. Ulice či spíše uličky vedoucí k řece zároveň znatelně směřovaly k podskalskému přívozu, ležícímu mírně severně od pozdějšího Palackého mostu. Terénně náročná a prostorově omezená partie Podskalí pod Emauzy s bohatým a rušným programem – vedl sem důležitý most, bylo zde proponováno náměstí a významná dopravní tepna ke Karlovu náměstí – byla pro moderní regulaci usilující o kontinuální a komunikačně dobře propojenou zástavbu obtížně řešitelná. Připomeňme, že do konce éry, kdy bylo navrhováno pouze městskými urbanisty, mělo území za sebou dva celkové regulační plány podle zemského stavebního řádu z roku 1864, soutěžní návrh Nám i budoucím a schválené plány polohy, podle nichž se začalo stavět. To platilo pro celé Podskalí vyjma jeho nejjižnější části. V prostoru středního Podskalí ovšem přibýly jejich další četné úpravy.

Plány polohy byly korigovány nejprve pod severní částí vrchu a na jeho ploše a u ulic Václavské a Pod Slovany. Zde se záměr rozšíření uliční sítě střetával se zpočátku beze změny ponechanou zástavbou emauzského svahu a plánovanou ulicí Na Moráni, novou komunikací vedenou šikmo od Palackého mostu ke Karlovu náměstí, a vytvářel tu výrazně lichoběžné bloky a malý trojúhelný parčík (obr. 16), omylem na plánu polohy z roku 1889 zakreslený jako blok. Toto stísněné, zbytkové území, a nikoliv později intenzivně řešené Palackého náměstí, bylo pro městské plánovače neuralgickým místem zdejší regulace. Velkoryse koncipované náměstí považovali za vyřešené. Korekce prováděl městský stavební úřad bez pozornosti veřejnosti již v 90. letech. Řešil typické úkoly, které stanovil pro plány polohy zákon – šíří a spádování ulic a tvary bloků. Tyto úpravy, které vyústily do nedochovaného regulačního plánu z roku 1902 (PLÁN 1902 SÚ), nebyly dosud v literatuře popsány;⁷⁷ budeme se jim věnovat v kapitole *Úřední úpravy plánů polohy z roku 1888 a 1889 pro střední Podskalí*. Druhou „neuralgickou lokalitou“ byl prostor plánovaného Palackého náměstí a úsek před Emauzským klášteřem, které byly korigovány zhruba o deset let později za aktivní účasti významných architektů a kulturní veřejnosti a jejichž geneze je tak známa velmi dobře. Hledal se zde především tvar náměstí a uplatnění panoramatu Emauzského klášteře, emauzský blok již ležel poněkud stranou zájmu. Obě vlny úprav byly relativně samostatné, přesto spolu souvisely. Řešení lokality emauzského vrchu se propisovalo do změny tvaru bloků při Palackého náměstí a realizaci regulace středního Podskalí pozdrželo o téměř deset let.

75 Vývoj urbanistických úvah a plánování v lokalitě v tomto období je pečlivě popsán v kvalifikačních pracích Veroniky VY-SLOUŽILOVÉ (2015, 48–56) a Anny KUSÁKOVÉ (2013, 49–58), v oceňované disertaci a na ni navazující publikaci Kláry BRŮHOVÉ (2017, 45–58), ve stati Rostislava ŠVÁCHY (1998b) i v dalších pracích (PAVLÍK 2000; SVOBODA/LUKES/HAVLOVÁ 1997, 69; HRŮZA 1989; ENDLER 1972; WIRTH 1946, 143). Problematika úprav Palackého náměstí, respektive prostoru pod Emauzy, byla hojně publikována již v době, kdy byl tento prostor utvářen (JANÁK 1910a; 1910b; HÜBSCHMANN 1913; DRYÁK 1914; JANOTA 1923).

76 Kostel byl v roce 1890 regotizován, v dobovém kontextu to znamenalo jeho zvýznamnění.

77 Výjimku tvoří obsáhlá poznámka k účasti Rudolfa Kříženeckého při úpravě ulice Pod Slovany v roce 1897 (BRŮHOVÁ 2013, pozn. 267 na s. 60).

Zatímco proměny návrhů budoucího Podskalí z let 1905 až 1915 – přitažlivé společenskou rezonancí a rozmanitou formou – jsou známy, popis starších úředních plánů trpí nedostatky představenými již v úvodu studie. Kromě přejímání tradičních hodnocení je opisována bez zkoumání i chronologie. Časová konstrukce přebíraná z Wirthovy stati ve *Zmizelé Praze* (WIRTH 1946, 143) uvádí soutěžní návrh z roku 1886 (PLÁN 1885–1886 HURTIG ET AL.) a poté až regulační plán z roku 1902. Plány polohy z konce 80. let a jejich úpravy v letech devadesátých tato konstrukce pomíjí,⁷⁸ význam soutěžního plánu pro úřední regulace přeceňuje. Od roku 1902, respektive 1898, konstruuje chronologii i Jindřich JANOTA (1923). Regulace území však byla navržena již (a právě!) na plánu polohy z roku 1888, a to včetně Palackého náměstí a přilehlých bloků. Regulační plán z roku 1902 nevznikl jako *ad hoc* regulace, ale byl pokročilou fází městského plánování v lo-

Obr. 16. Problematický úsek území pod patou severní části emauzského vrchu na *Plánu polohy a výšek* (PLÁN 1889 SÚ) s vyznačením původně navrženého vedení ulic a upravené regulační čáry (průřezová linka).

kalitě a tato fáze zahrnovala výsledky úprav navržených v 90. letech. Byl, stejně jako následné regulační plány, změnou plánu polohy,⁷⁹ tedy úpravou schváleného urbanistického řešení. Neorenesanční třípatrové domy čp. 352, 1749 a 1750/II (obr. 17) z roku 1892 od stavitele Theodora Brože při jižní frontě ulice Na Moráni, které tvoří součást čelního bloku na východní straně náměstí, byly postaveny podle plánu polohy z roku 1888, a patří tak k nejstarším stavbám v asanovaném Podskalí vůbec. Otázku, jak je možné, že tyto domy stojí v epicentru o téměř patnáct let mladších návrhů, a proč se v území zregulovaném na konci 80. let tak dlouho nic nedělo a nepostavily se zde třeba další budovy, si vzhledem k tradované chronologii literatura neklade. Zájem nevzbudila ani zvláštní skutečnost, že pravomocně schválené plány polohy byly po roce 1907 najednou znovu projednávány takřka od nuly, ani důvod, proč tomu tak bylo. Mylně se má

78 Původní samostatně vydané edice úředních urbanistických plánů Podskalí mezi lety 1890 a 1907 v archivech chybějí, vyobrazení půdorysného rozvrhu lokality nacházíme v reprodukcích v dobovém tisku, v dílčích stavebních plánech (PLÁN 1901 SÚ), v edici rukopisného mapového listu (PLÁN 1908 SÚ) přiloženého k plánu polohy (PLÁN 1888a SÚ). Literatura uvádí různé regulační plány či jejich verze datované například lety 1890, 1892, 1898, 1902, 1905 či 1907 nebo 1908, přičemž zásadní plán polohy z roku 1888 pomíjí. Předcházející regulační plány z konce 70. a poloviny 80. let nejsou známy vůbec. Identifikace obsahu a posloupnosti verzí úprav území je nesnadná: například plán z roku 1898 (PLÁN 1902 SÚ) byl v tomto roce tzv. zkrácen, v roce 1901 schválen na městské úrovni a v roce 1902 potvrzen zemským výborem (NA ZV 1907; JANOTA 1923, 305). Jedná se přitom obsahově o jediný plán, který se nedochoval v žádné reprodukci. Známé nejsou ani úpravy plánu polohy schválené zemským výborem v roce 1891 (čj. 19261 uvedeno na titulním listu PLÁNU 1888a SÚ). Plán z roku 1907 (PLÁN 1907a SÚ; JANÁK 1910b, 27) nebyl schválen na městské úrovni, o schváleném plánu z roku 1910 (PLÁN 1910c DRYÁK) recentní literatura naopak téměř nehovoří. Je příznačné, že i pozdější nedatovaný čtyřjazyčný plán Státní regulační komise nazvaný *Vývoj regulačního plánu před klášterem Emauzy od r. 1898 do r. 1923* (PLÁN 1923 SRK) nezaznamenává regulace tohoto území před rokem 1898, i když podle nich byla část území postavena.

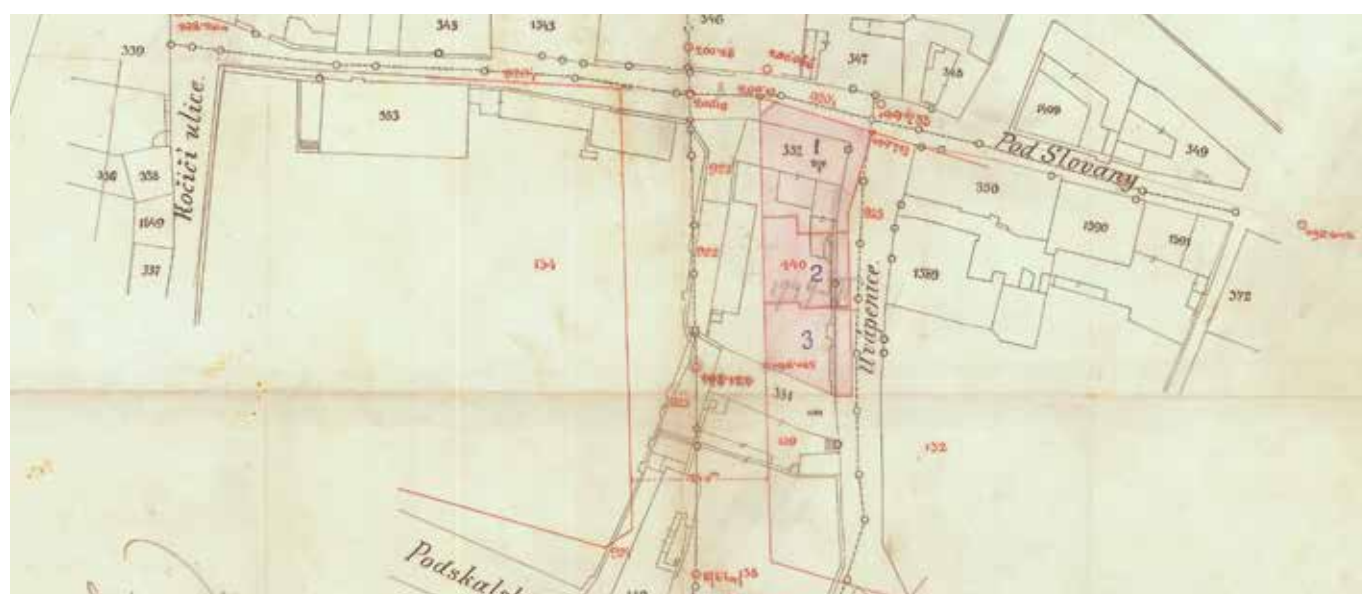
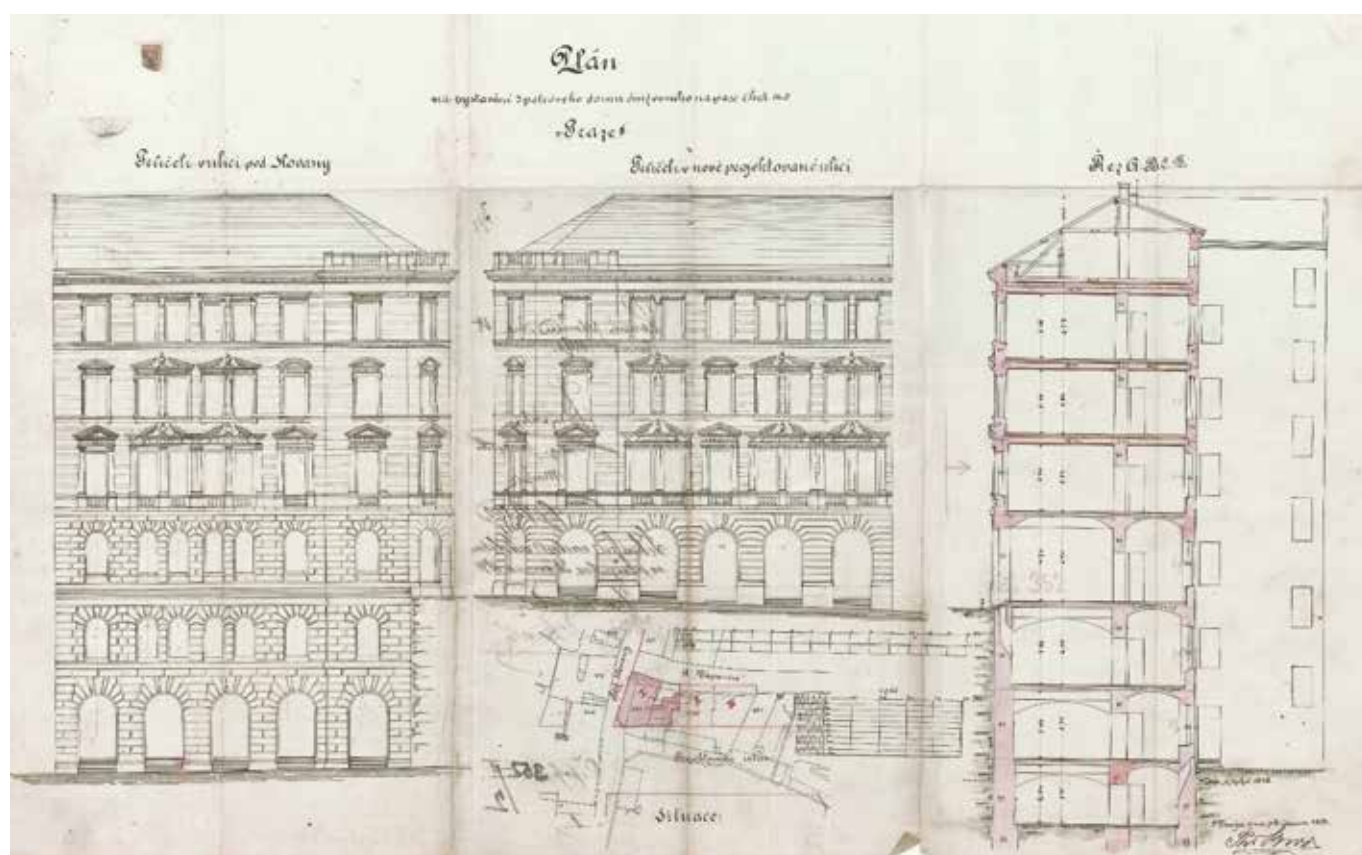
79 Dobové námítky Klubu Za starou Prahu z roku 1908 jsou formulovány jako námítky proti změně plánu polohy (BRŮHOVÁ 2017, 46). Takřka v téže době se vyjadřuje k plánu z roku 1908 označovanému stavebním úřadem jako plán upravovací (NA ZV 1909) emauzský opat a má přitom výhrady k „plánu polohy“ (SCHACHLEITER 1909).

Obr. 17. Praha 2-Nové Město, ulice Na Moráni, jižní fronta, domy čp. 352, 1749 a 1750/II z roku 1892. **A** – současná fotografie (foto O. Němec, 2020), **B** – pohled a řez domem čp. 352/II (Plán 1891b Brož); **C** – rozdělovací plán pro staveniště budoucích domů čp. 352, 1749 a 1750/II (Plán 1891a Brož).

A

B

C

za to, že regulace postupovala po fázích, kdy nejprve bylo zregulováno území na sever od ulice Na Moráni, kde se začalo i stavět, a teprve poté bylo v roce 1902 regulováno území jižně od ní. Skutečná geneze dobových regulací Podskalí a jejich návaznosti a překryvy byly složitější.

Rozsah, návaznosti a překryvy podskalských regulací

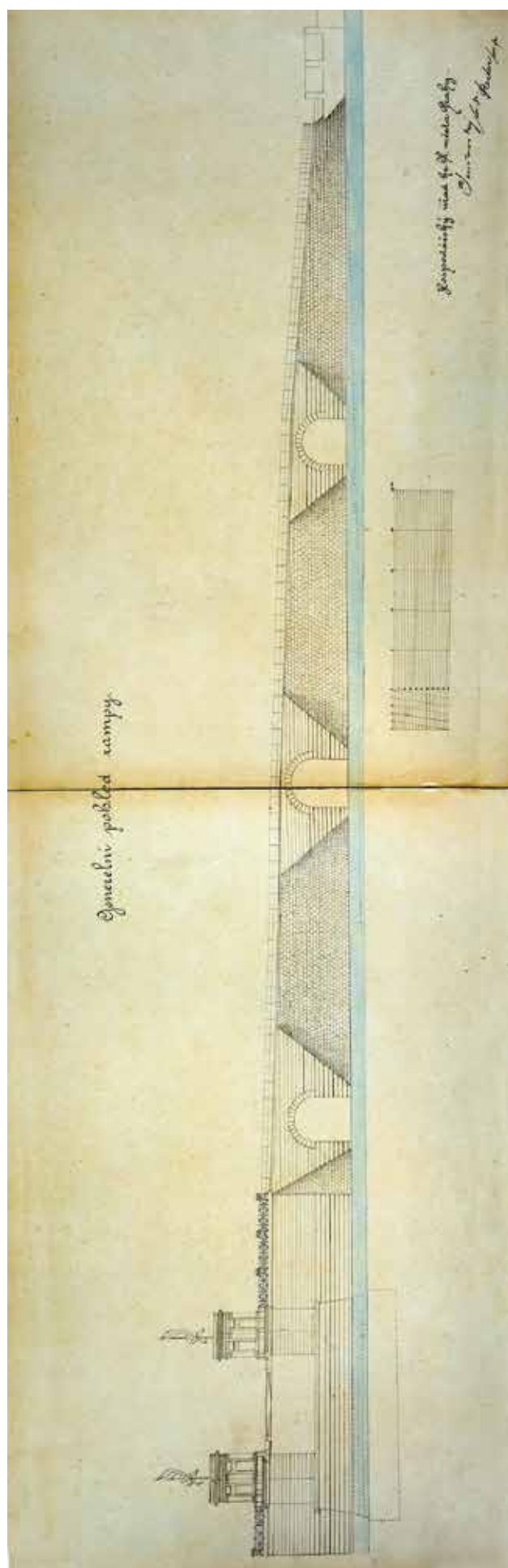
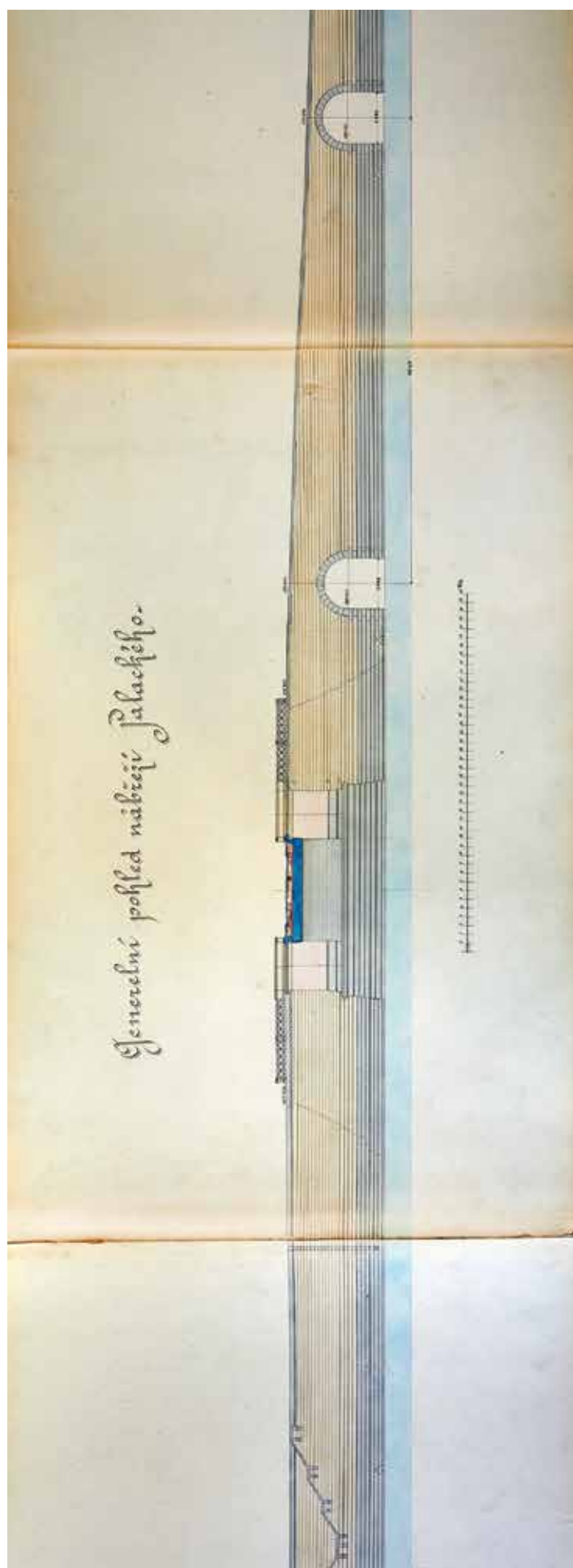
Území pod Emauzy bazálně formovaly provedené urbánní zásahy i úvahy již ze 70. let 19. století, regulační plán z roku 1876 dokonce zahrnoval celé podskalské území, včetně návrhu nábřeží až k Výtoni, ale ve středním Podskalí nebyl využit. Plynule stoupající úsek nábřežní zdi původního Palackého nábřeží vedoucí od jihu k vyústění Palackého mostu (PLÁN 1876e HÚ, obr. 18B) vymezil rozsah regulace na plánu polohy z roku 1888, který navrhoval nové bloky v úseku odpovídajícím břehu s dosavadním kamenným nábřežím včetně tzv. rampy (viz kapitola *Předasanační plánování a výstavba*); nábřeží uzavírala tehdejší Dřevná ulice. V území, kde ještě žádné nábřeží nestálo, reguloval nakonec plán polohy jen malé úseky položené dále od řeky: východní část Plavecké a Trojické ulice (PLÁN 1888b SÚ). Téměř celé jižní Podskalí bylo z regulace během projednávání vyňato s odvoláním na potřebu schválení nábřeží, které nepodléhalo řádu stavebnímu, ale zákonu vodnímu (NA ZV 1888, 27–28). Záhy však byla dnes již plánem nedoložená regulace pro jižní Podskalí bez nábřežních bloků vypracována; byla schválena v roce 1891 zemským výborem pod čj. 19261 (PLÁN 1888a SÚ, titulní list) a ze zde uváděných názvů upravovaných ulic vyplývá, že zasáhla částečně i do středního Podskalí. Jednalo se o kompilaci návrhu, který vidíme na regulačním plánu z roku 1884 (PLÁN 1884 HÚ) a plánu polohy z roku 1889. Podle této regulace schválené roku 1891 byly postaveny již v 90. letech historizující domy v „podskalském vnitrozemí“, zejména v jižní části ulice Pod Slovany a při Trojické ulici. Další část území pro bloky přilehlé k nábřeží byla zregulována na rovněž nedochovaném regulačním plánu/plánu polohy (PLÁN 1902 SÚ), potvrzeném roku 1902 pod čj. 96685 zemským výborem (NA ZV 1907). Odpovídá zhruba stavu zachycenému na plánu z roku 1900 (PLÁN 1900 SÚ). Exaktně porovnat regulaci z roku 1891 a 1902 kvůli absenci obou plánů ovšem nemůžeme. Uvedené příklady dokládají složitou genezi samotné úřední linky regulace Podskalí. Plán z roku 1902 byl pravomocný a nebyl právně napadnutelný. To, že se podle něj nakonec pod Emauzy nestavělo, bylo dáno jen a jen tím, že se pod tlakem veřejného mínění sama městská rada v roce 1905 rozhodla plán upravit a tím otevřela dveře k jeho dalšímu projednávání na plánech z roku 1907 a 1908.

Úpravy plánu polohy v Podskalí řešily opakovaně základní vedení – dobovou terminologií řečeno – polohu ulic a byly dalekosáhlejší než úpravy v asanačním území staroměstském a josefovském, kde se většinou pouze přidávaly krátké ulice jako spojnice (například ulice V Kolkovně) do příliš rozlehlých domovních bloků. V Podskalí urbanisté nebyli vázáni průčelními čarami zachovávaných solitérů z dosavadní zástavby, a měli proto volnější ruku.

Ulice Na Moráni dnes vytváří dojem rozhraní dvou odlišných čtvrtí, proto se hovoří o starší asanaci severního Podskalí jako o asanaci Zderazské čtvrti (ŠVÁCHA 1998a, 41–44) a mladší „asanace Podskalí“ je vztahována ke zbylému území.⁸⁰ Jedná se však o rozhraní prostorové, z hlediska skutečného vývoje regulace pomyslné a neostré – i nejstarší asanační zástavba sahala na jih od této ulice (viz zmíněné domy čp. 352/II, 1749/II a 1750/II či o málo pozdější domy při ulici Pod Slovany v jižním Podskalí). Původně šlo o ucelenou regulaci podskalského území sahající od Plavecké až k Náplavní ulici.⁸¹ Historickým regulačním rozhraním byla spíše nenápadná Plavecká ulice a nábřežní bloky při Vyšehradském nábřeží. Podrobným exkurzem do územní posloupnosti podskalské regulace nechtěli autoři této studie pouze poukázat na její spletitý vývoj. Partie podskalského území pod Emauzy se stala neuralgickým místem asanace nejen pro svou polohu v komunikační struktuře městského organismu a obtížné topografické poměry, ale též a právě proto, že v době, kdy se dostala do popředí pozornosti, byla již významně rozestavěna, a korekce tak byly obtížné. Pozdější urbanisté byli sice odkázáni na dříve navržené části jen volně, neboť schválené plány polohy mohly být měněny, byli však závislí na částech podle nové regulace již postavených (včetně terénních úprav), které měnit nemohli. Západní a severní strana Palackého náměstí již byly dány, stejně jako průběh vyvýšené ulice Na Moráni. V době vyhlášení soutěže na pomník Františka Palackého (1897) byla téměř postavena nejen nemalá část nové čtvrti severně od ulice Na Moráni, ale rozestavěna byla již i jižní fronta této ulice.

80 Demolice jižně od ulice Na Moráni se výrazně opožďovaly oproti úseku severně od ní. Ještě na počátku 20. let 20. století velká část zdejší zástavby s rázovitými drobnými domy stála. V kulturním povědomí se ztotožňuje s typickým koloritem starého Podskalí.

81 Enkláva vymezená dnešními ulicemi Na Zderaze, Na Zbořenci a Odborů součástí podskalské ani vojtěšské asanace nebyla. Území bylo spíše upravováno a zachovala se v něm ve znatelné míře starší zástavba.

Obr. 18. Plány Palackého nábreží v úseku u mostu, jižní příjezdová rampa/nábřežní zeď. A – PLÁN 1877b HÚ; B – PLÁN 1876e HÚ.

A | B

V. PLÁN POLOHY A VÝŠEK Z ROKU 1889 A STARŠÍ PLÁNY „ALTERNATIVNÍ LINIE“

Starší nerealizované regulační plány mají význam spíše jen historický a bylo by je v sumárním výkladu možné i přejít. Umožňují však lépe pochopit urbanistickou povahu plánů polohy, které reagovaly na dědictví starších regulací. V této kapitole k nim odbočíme. Plán polohy z roku 1889 nejprve porovnáme s vícekrát zmíněným soutěžním návrhem na úpravu Podskalí *Nám i budoucím* z roku 1886,⁸² který může posloužit i jako sonda do soudobého urbanistického myšlení. Obsahuje rozsáhlou autorskou zprávu, „průvodní slovo“; o podobnou textovou součást jsme u úředních plánů většinou dnes ochuzeni. Celkový polohopisný plán doplňuje třináct plánů, které navrhuji podélné profily ulic a důsledně řeší jejich spádování. Podle těchto plánů by se dalo mimochodem Podskalí postavit.⁸³ Takto ucelený soubor dobových urbanistických plánů je jedinečný.

Soutěžním návrhem z roku 1886 bývá problematika asanace Podskalí či jeho severní části uváděna (WIRTH 1946, 143; ŠVÁCHA 1998a, 43 a odvozeně další). Návrh je považován za významný kvůli prvotnosti a předpokládanému vlivu na další regulace. Prvotní regulací území ovšem nebyl a vliv měl nevelký – jeho význam spočívá v jeho obsahu. Starším badatelům nebyl znám plán polohy z roku 1889, jako úřední rozpracování soutěžního návrhu bývá tedy uváděn regulační plán z roku 1902. Tento plán ani klíčové plány polohy z let 1888 a 1889 však nebyly od vítězného soutěžního návrhu odvozeny (rozdíly ukazuje soutisk na obr. 19), jak se domníval Wirth. Vycházely ze starších úředních půdorysných schémat plánované čtvrti, které však natolik upravily, že lze je samotné považovat za nové či původní řešení.

Původnost soutěžního plánu *Nám i budoucím*

Návrh *Nám i budoucím* nemůžeme považovat za matečný plán podskalské asanace právě kvůli úředním podkladům s již hotovými blokovými schémata, z nichž vycházel a jež zčásti přebíral. Autoři návrhu byli úřední geometři. Stavební rada Alfred Hurtig působil při hospodářském úřadu od roku 1872 a patřil k nejuznávanějším kartografům, vydal několik kvalitních plánů Prahy.⁸⁴ Soutěžící topografii města velmi dobře znali⁸⁵ a do soutěžních návrhů vnášeli svou znalost konkrétních regulačních záměrů. Během 60. až 80. let byla vypracována pro podskalské území řada dílčích plánů regulační povahy, soustředěných povětšinou na řešení nábřeží, Podskalské ulice a nové ulice vedoucí od Palackého mostu ke Karlovu náměstí (PLÁN 1876b HÚ; PLÁN 1876d HÚ; PLÁN 1878b HÚ). I první celkový regulační plán Podskalí pocházel již z roku 1876 (PLÁN 1876c HÚ). Na něj navazující regulační plán (PLÁN 1884 HÚ) sloužící pravděpodobně jako podklad ke kanalizační soutěži⁸⁶ konané v roce 1885 (JÁSEK/ALMEROVÁ s. d. online) posloužil asi i pro soutěž na urbanistickou úpravu Podskalí – uliční čáry vyznačené jako úřední podkres na plánu kanalizační soutěže (PLÁN 1884–1885a KAUMANN) jsou v severní části území téměř shodné s návrhem *Nám i budoucím* (obr. 20). Na přehledné mapě k platnému plánu polohy (PLÁN 1888b SÚ) je

82 Plán byl zveřejněn na počátku roku 1886 – časopisecky vyšla jeho dobová fotolitograficky zmenšená reprodukce, recentně přetištěná v bakalářské práci (KUSÁKOVÁ 2013, 131); zde publikujeme fotografie originálu (obr. 7).

83 Ze soutěžního návrhu *Finis Ghetto* (PLÁN 1887 HURTIG ET AL.) na asanaci josefovskou a staroměstskou je znám z časopisecké reprodukce celkový polohopisný plán (BRŮHOVÁ 2017, 24), existence výškopisných plánů doložena není.

84 Například *Polohopisný plán královského hlavního města Prahy* z roku 1884 (PLÁN 1884a HURTIG), aktualizovaný v roce 1891 (PLÁN 1891 HURTIG), Vrstevní plán Prahy a okolí z roku 1884 (PLÁN 1884b HURTIG), polohopisné plány jednotlivých pražských čtvrtí a obcí sousedních z roku 1891 či *Plán Prahy s okolím* z roku 1889 (PUDR 1942, 11). Do polohopisného plánu z roku 1891 stavební úřad postupně zakresloval nové stavby na podskalském území, jak mu ukládal § 7 stavebního řádu (PLÁN 1891 SÚ), plán z roku 1884 byl podkladem pro zakreslení regulací na přehledné mapě doprovázející plán polohy (PLÁN 1888b SÚ). Vážený stavební rada Alfred Hurtig kreslil pro úřední potřebu, vydával komerční plány vlastním nákladem i soutěžil. Jeho podpis nalezneme také na mnoha úředních plánech z 90. let pro území pod Emauzy a písmoznalecká analýza by možná prokázala, že kreslil i regulace na většině významnějších plánů. Byl rovněž členem zvláštní komise, která posuzovala námítky k plánu polohy z roku 1888 (NA ZV 1888, 10). Neexistovala jiná osoba, která by tak dobře znala pražskou topografii a zároveň vystupovala v tolika rolích.

85 O profesionalitě a podrobné obeznamenosti autorů s právním stavem regulace svědčí drobný detail: u zánovních domů, které vyhověly budoucí regulaci (čp. 1672, 399 a 1666/II), nekreslí červenou návrhovou linku, ale shodně, jako je tomu u plánu polohy z roku 1889, pouze linku černou.

86 Soutěž byla pořádána pražskou obcí v roce 1885, úřední regulace je patrná jako podkladová vrstva dochovaného soutěžního návrhu Ing. Ferdinanda Alexandra Kaumanna (1830 Zhořelec – 1893 Vratislav; PLÁN 1884–1885b KAUMANN) a je, včetně charakteristicky ojedinělého záměru vyústění Kočičí ulice do Karlova náměstí, shodná s nedatovaným regulačním plánem (PLÁN 1884 HÚ), který lze z tohoto kontextu zařadit nejpozději do roku 1884. Soutěžící vypracovali dvě sady plánů, v jedné sadě (PLÁN 1884–1885a KAUMANN) zakreslovali návrh do Hurtigova polohopisného plánu (PLÁN 1884a HURTIG), ve druhé sadě (PLÁN 1884–1885b KAUMANN) návrh zakreslili do Hurtigova vrstevního plánu (PLÁN 1884b HURTIG); na obou plánech jsou pro oblast Podskalí nové regulace předkresleny. PLÁN 1884–1885a KAUMANN nereprodukuje, neboť má regulaci nakreslenou méně zřetelně než druhý Kaumannův plán.

Obr. 19. Soutisk Plánu polohy a výšek (PLÁN 1889 SÚ) s plánem Nám i budoucím (PLÁN 1885–1886 HURTIG ET AL.).

Obr. 20. Soutisk plánu *Nám i budoucím* (PLÁN 1885–1886 HURTIG ET AL.) s plánem z kanalizační soutěže (PLÁN 1884–1885b KAUMANN).

půdorysné schéma regulačního plánu z roku 1884 vyznačeno čárkovně jako starší regulace (obr. 12).⁸⁷ Plán *Nám i budoucím* se od starších regulací liší mimo jiné tím, že navrhuje o něco větší prostranství u Palackého mostu, budoucí náměstí (souhrnný obr. 21). Na přehledné mapě z roku 1888 takto položené větší náměstí jako starší regulace zakresleno není. Soutěžní návrh *Nám i budoucím* tedy nejspíše nebyl do žádné úřední regulace zahrnut.⁸⁸

Soutisk dobových plánů ukazuje postupný vývoj úřední regulace Podskalí od pouhého rozšiřování a napřimování⁸⁹ stávající uliční sítě k návrhu rozlehlých domovních bloků oddělených širokými ulicemi (obr. 14). Se zvětšující se šířkou ulic by se bloky plošně příliš zmenšily, proto byly některé stávající ulice pojaty do navržených bloků či posunuty, popřípadě vznikaly nové spojovací ulice. Obrázek potvrzuje, že vítězný soutěžní návrh zakladatelským dílem novodobého podskalského urbanismu nebyl, a ukazuje, že se dokonce ve svém základním geometrickém konceptu od úřední produkce odlišuje. Lze na něm ukázat prostorové geometrické téma, které bývá při analýze urbanistického koncipování lokality opomíjeno: diagonalitu a ortogonalitu ve vedení ulic a situování stavebních hmot. Návrh byl významný i tím, že na jeho geometrické uvažování částečně, byť asi bezděčně, navázali někteří z architektů, kteří po roce 1905 řešili území pod Emauzy.

Novou urbanistickou ideou vítězného soutěžního návrhu nebylo ani prodloužení dosavadního kamenného nábreží směrem k Vyšehradu, to se objevuje již na počátku 80. let (PLÁN 1876c HÚ), zde však mělo obepnout vyšehradskou skálu namísto dříve zamýšleného a nakonec i realizovaného tunelu. Autorskou ideou také nebylo vybudování náplavek, ty byly městem v soutěžních podmínkách požadovány (HURTIG ET AL. 1886), ani proražení ulice Resslovy směrem k řece skrz Svatováclavskou trestnici. Návrh na zřízení náměstí položeného v ose Palackého mostu (autoři prostor nazývají sadem) pouze rozšířil prostor zde koncipovaný již na regulačním plánu z roku 1884. Zdá se, jako by úřední regulace předcházela soutěžní návrh a po jeho zveřejnění pokračovala po vlastní lince.

Další ideou návrhu *Nám i budoucím* byly parky umístěné při nábrežní komunikaci jižně od dnešních Zítkovských sadů, které nebyly realizovány.⁹⁰ Bloky s příčně vedenými ulicemi navržené v jižním Podskalí se podobají schématu regulačního plánu z roku 1876, soutěžícími autory navržené parky nahrazují zamýšlené malé bloky u nábreží. Kompozici nábreží s parky (autoři je nazývají „square“) měl u Výtoně uzavírat blok s třípatrovými činžovními domy; udávaný počet pater svědčí o poplatnosti návrhu stavebnímu řádu z roku 1864.

Porovnání celkových urbanistických schémat a akcentů

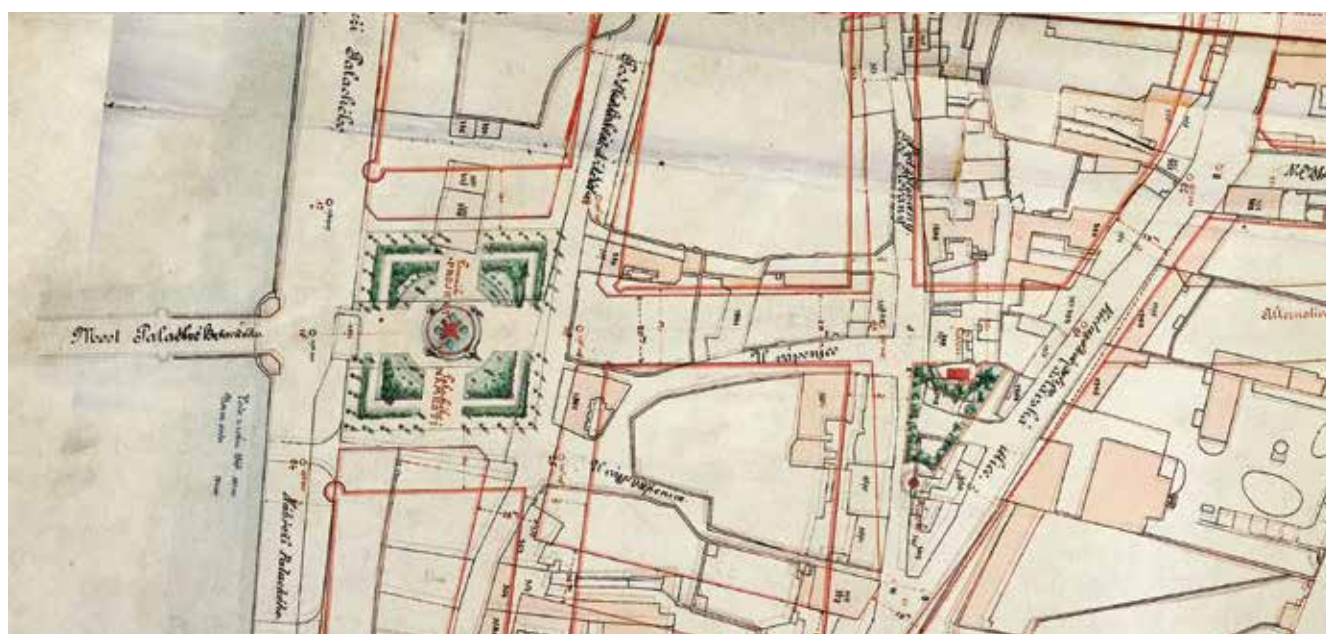
Rozdíly v základní půdorysné koncepci ukazuje porovnání návrhu z roku 1886 s plánem polohy z roku 1889 (obr. 19). Bloky navržené podle Hurtiga, Heideho a Štrunce byly pravidelnější a zřetelněji obdélné, návrh se výslovně chtěl vyhnout příliš lichoběžným blokům, „ježto netřeba zvláště podotýkat, že úhel pravý je rozhodně nejhezčím“ (HURTIG ET AL. 1886, bez paginace). V důsledku nepravoúhlého vedení západní strany bloků při Karlově náměstí, které upravovány nebyly, tak nevedly navržené severojižní ulice přímo, ale zalamovaly se. Odchyly od plánu polohy jsou nevýrazné v severní části při Resslově ulici, ale stupňují se jižním směrem a vrcholí právě v území pod Emauzy. Ve zprávě k návrhu čteme, že „projektant bral na zřetel by protínání ulic podélných a příčných bylo co možná pravoúhlé“ (HURTIG ET AL. 1886, bez paginace). Návrh tak předjímá pozdější kritiku plánu polohy a jeho odvozenin: například návrhy Klubu Za starou Prahu upravují bloky na tehdejší regulačním plánu do obdélnějšího tvaru (JANÁK 1910a, 3–5),

87 Pro staroměstskou a josefovskou asanaci je jako starší regulace vyznačeno schéma regulačního plánu z roku 1882 (PLÁN 1882 HÚ), analogie k podskalskému regulačnímu plánu z roku 1884 (PLÁN 1884 HÚ) pro toto území nevznikla. Pro severní a střední Podskalí byl zpracován znatelně pokročilejší regulační plán nejspíše proto, že v daném území byly již v té době jisté dva velmi výrazné zásahy: zrušení a rozparcelování Svatováclavské trestnice a vybudování zcela nové široké ulice spojující Palackého most s Karlovým náměstím.

88 Naproti tomu u asanace staroměstské a josefovské výsledné řešení na plánech polohy z vítězného soutěžního návrhu autorského tria zřetelně vychází. Pro toto území postrádáme plán z poloviny 80. let analogický k podskalskému regulačnímu plánu (PLÁN 1884 HÚ) s kompletně vyznačenou novou uliční a blokovou strukturou, o nějž by se městští plánovači mohli opřít, takže soutěžní návrh využili a v dílčích částech redukovali.

89 Rozšiřování ulic bylo podmíněno změnou zákonných předpisů, podle stavebního řádu z roku 1886 byla minimální šířka vedlejších ulic 14 metrů, podle stavebního řádu z roku 1864 pouze cca 11,4 metrů (6 sáhů). Tuto šířku nebo později šířku 15,2 metrů (8 sáhů) navrhoval většinou hospodářský úřad, a to i pro Podskalskou třídu. Do plánů z 2. poloviny 70. let jsou někdy začleněny (vyneseny) i návrhy stavební komise, ty byly desetisáhové, navrhovaly tedy cca 19 metrů šíře a předjímaly potřebu rozšíření komunikací, než ji v roce 1886 ustanovil nový stavební řád (obr. 22).

90 Myšlenka parčíků při nábreží se znovu objevuje v pozdní verzi regulačního plánu (PLÁN 1908 SÚ) a je zmíněna R. ŠVÁCHOU (1998b, 54).

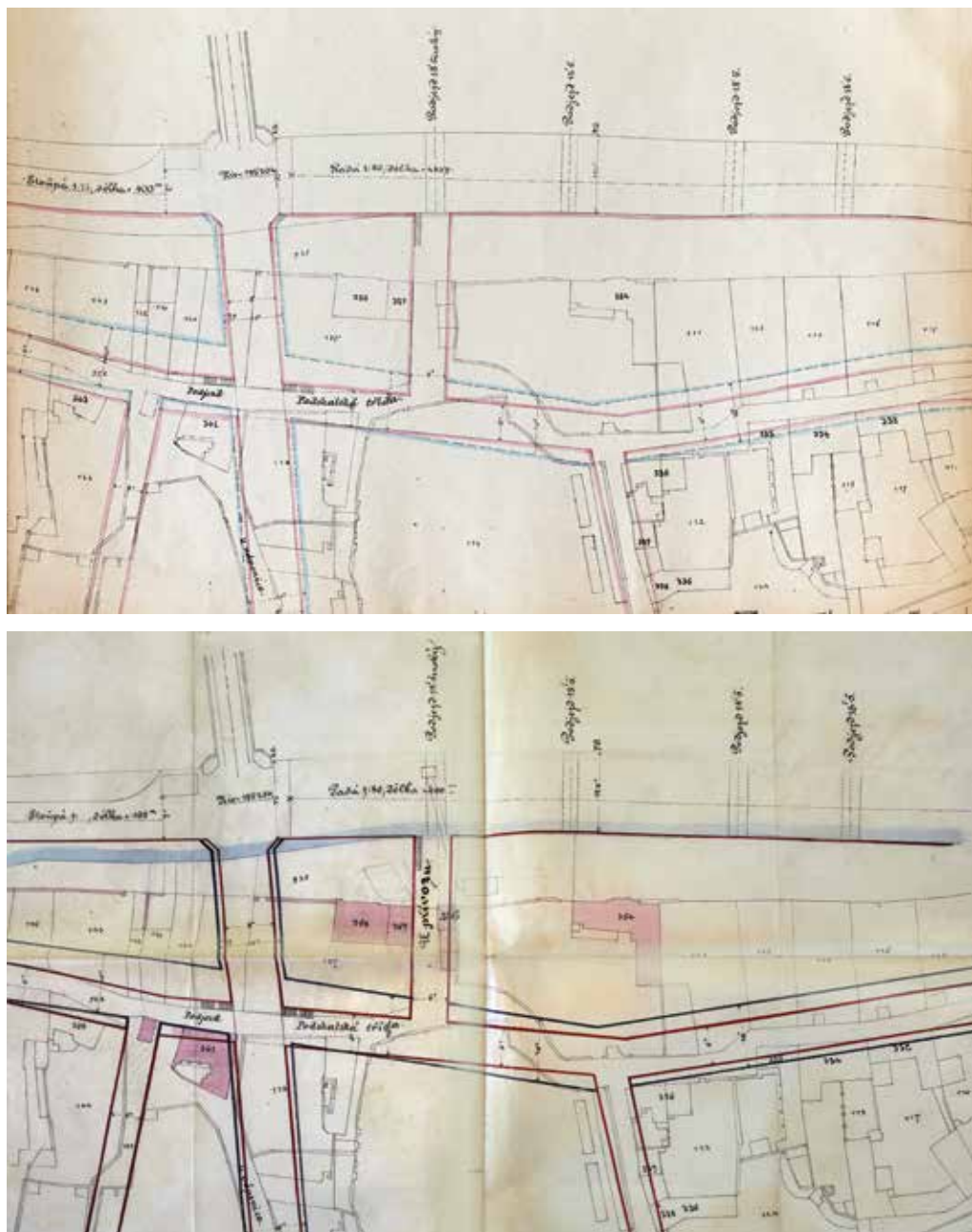

A
B
C

Obr. 21. Projektované Palackého náměstí na plánu *Nám i budoucím* a na starších úředních plánech: **A** – PLÁN 1885–1886 HURTIG ET AL.; **B** – PLÁN 1884–1885b KAUMANN, soutisk s PLÁNEM 1885–1886 HURTIG ET AL.; **C** – PLÁN 1884 HŮ, soutisk s PLÁNEM 1885–1886 HURTIG ET AL.

Obr. 22. Regulační plány Podskalí s vyznačením dvojí navržené šíře uličního profilu. **A** – dílčí regulační plán (PLÁN 1876b HÚ), **B** – celkový regulační plán (PLÁN 1876c HÚ).

A
B

snaží se o „logické“ vedení ulic (JANÁK 1910b, 28) a odmítají „nearchitektonické (! – pozn. autorů) šikmé pohledy“ (JANÁK 1910a, 5), popřípadě se na Hurtigův „ortogonální“ plán odvolávají (PAVLÍK 2000, 127). Úřední plán polohy z roku 1889 totiž akcentoval přímé vedení ulic, v nepravidelně vymezeném prostoru mu pak vycházely častěji diagonálně vedené ulice a bloky rozdílných velikostí a nepravidelného lichoběžného tvaru. Diagonalita zde nebyla apriorním geometrickým konceptem či „regulací šablonovitou“ (JANÁK 1910b, 26). Vznikla odvozením od historického průběhu ulic středního Podskalí, které byly rozšířeny a kde dílčí bloky zástavby byly zceleny, a je zaznamenatelná již na obou starších regulačních plánech z let 1876 a 1884. Odvození pražského asanačního urbanismu z historické uliční sítě (půdorysu) analyzoval na příkladu asanace staroměstské již Svatopluk VODĚRA (1993, 59). Platilo i pro Podskalí. Dalším důvodem přímého vedení ulic na plánu polohy byla skutečnost, že pro dobové plánování města přímé, úsporné a účelné stavby dopravně komunikační, mosty, nábreží a tunely, obecně představovaly makroměřítko a nejhrubší rastr urbánní struktury a promítaly se i do měřítkově menších blokových struktur.⁹¹ Princip ortogonalita a formální hmotové kompozice akcentovaný na soutěžním návrhu byl v do-

⁹¹ Plán polohy z roku 1889 vedl oproti pozdějším úpravám ulice nejpríměji, zarovnával do severojižního směru i patu emauzského vrchu; jižní Podskalí pak na plánu protnul dlouhé, zcela rovné ulice.

bovém městském plánování na území historické Prahy vzácný, ožil však v návrzích architektů, kteří řešili úpravy prostoru pod Emauzy po roce 1905. U staroměstské a josefovské asanace autoři „neortogonalizovali“. Zachovávalo se zde podstatně více staveb (kostelů a synagog), položených v průčelích dosavadních historických uličních front – při užití ortogonálního řešení by tyto stavby nebylo možné na nové uliční linie napojit.

Diagonalita v přímém vedení ulic umožňovala vytvářet sbíhavé centrické struktury, typické pro většinu historických pražských náměstí. „Projektant“ soutěže ovšem píše, že se „nenechal svést k lákavému rozluštění celé regulace způsobem soustředěným k nějakému pevnému bodu, kterým by zde byl most Palackého“. Odůvodňuje to terénními poměry, „skrovnou šířkou regulované partie“, „regulace tohoto způsobu“ se jeví „skorem nemožná“, a to také z hlediska obtížné parcelace

Obr. 23. Dobové fotografie výškových poměrů v Podskalí.

A – fotografie Palackého náměstí, okolo roku 1923 (foto Antonín Alexander, © Archiv hlavního města Prahy, Sběrka fotografií, sign. I 53);
B – pohled od Palackého náměstí jižně, okolo roku 1909 (neznámý fotograf; © Muzeum hlavního města Prahy, inv. č. H 041 712).

A

B

[illegible]

V ose Palackého mostu navrhoval plán *Nám i budoucím* náměstí se sadovou úpravou (obr. 21), zřetelně vymezené ustoupením domovního bloku na severní straně. Již v roce 1886 zde autoři umísťují pomník Palackého; jedná se o nejstarší záměr osadit tento pomník na nově zřizované podskalské náměstí. Na ně pak navazovalo jeho osově uliční prodloužení ke Karlovu náměstí. Prodloužení končilo při patě emauzského svahu, poté se ulice dvakrát zalomila, než se napojila na prostor náměstí. Takovéto vedení ulice se pravidelně objevovalo na starších plánech, které přizpůsobovaly urbánní strukturu Podskalí dopadům postavení mostu a jimž budeme ještě věnovat pozornost. V plánu polohy z roku 1889 na rozdíl od soutěžního návrhu není náměstí rozloženo podle osy mostu a jeho boční strany nejsou s touto osou rovnoběžné. Jsou kolmé na nábreží a blok na severní straně ustupuje jen nevýrazně. Spojovací ulice ke Karlovu náměstí (Na Moráni) není koncipována jako prodloužení jakékoliv osy. Vede šikmo od náměstí směrem mírně severním a napojuje se na tehdy jen krátkou ulici Na Moráni, jež vyúsťovala z Karlova náměstí. Těžiště náměstí Palackého se tím posunulo jižněji a toto vymezení mu již zůstalo.

Zvolené řešení náměstí připojeného k široké ulici charakterizuje prostorová neurčitost; nevýrazná severní strana náměstí je spíše širokou ulicí.⁹² Podoba náměstí navržená plánem polohy vyvolávala opakovanou kritiku a rozpaky již v souvislosti se soutěží na Palackého pomník. Na vyvýšené „terase“ rozestavěného Palackého náměstí, naspané během 90. let (RUTH 1904, 751) a odpovídající úrovni nábřeží, mohli Pražané vnímat jeho nepevnou formu a shlížet po řadu let

46

na emauzské panorama, jež se stalo kulturním tématem,⁹³ i na dosud zachovanou drobnou podskalskou zástavbu z historicky nevídané perspektivy (obr. 23). Nicméně náměstí bylo nehotové.⁹⁴ Půdorysně komponováno, ba symetrizováno bylo: sbíhaly se k němu tři lichoběžné bloky, které zakládaly výraznou a pevnou formu (obr. 24). Ulice Na Moráni zde má symetrickou protíváhu v ulici při jižní straně čelního bloku náměstí. Obě ulice měly mimochodem shodnou šířku 24 metrů, stejnou jako Pařížská ulice na Starém Městě. Řečeno dobovým jazykem autorů návrhu *Nám i budoucím*, byť nepřímě o tři roky dříve, byl takovýto projekt „ideální a akademický“. Návrh náměstí na plánu z roku 1889 obsahoval nejzřetelněji v porovnání se všemi pozdějšími úředními regulacemi i volnými návrhy kvality, které ocenil Svatopluk Voděra na asanaci staroměstské: „... všechny stávající trasy regulují uliční linie, dávají jim nové dimenze, ale v podstatě sledují jejich trasování...“ a „... nebyl zde preferován jinde často uplatněný formální klasicistní nebo ortogonální rámec pro vymezení nových ulic...“ (VODĚRA 1993, 59). Dodejme, že tyto rysy měly „genetickou povahu“ – vycházely z dosavadní logiky městského plánování 19. století. Kvality původně navrženého náměstí (zvýrazněné autory na obr. 24) však dobově (a vlastně dodnes) rozpoznány nebyly.

Náměstí u mostu

Náměstí u vyústění mostu je velmi logickou dobovou urbánní figurou,⁹⁵ u mostu Palackého však bylo „figurou“ mladší než spojovací ulice. Na úředních plánech ze 70. let (PLÁN 1876b HÚ; PLÁN 1876d HÚ; PLÁN 1878b HÚ) se ještě s vybudováním předpolí mostní komunikace ve formě náměstí nepočítalo. Objevuje se později (PLÁN 1884 HÚ). Při koncipování celého nového urbánního souboru středního Podskalí zůstalo náměstí prostorem odkázaným na pozici, kterou mu ponechala spojovací komunikace, a jeho kompozice byla od ní odvozena. Budoucí půdorysné uspořádání čtvrti předznamenávalo předchozí, v podstatě nenápadné úřední plánování této spojovací komunikace – ještě před zpracováním uceleného návrhu regulace, jaký vidíme na soutěžním návrhu *Nám i budoucím* nebo na plánech polohy, řešili městští urbanisté komplikovanou komunikační vazbu novoměstské urbánní struktury na nový most jako prioritní. Učiníme proto nyní další delší odbočku k předasanačnímu urbanistickému plánování čtvrti.

VI. PŘEDASANAČNÍ PLÁNOVÁNÍ A VÝSTAVBA

Most a nábřeží

Palackého most s Palackého nábřežím byly vyprojektovány a postaveny jako *ad hoc* technická stavba bez promyšlenější vazby na podskalskou urbánní strukturu. Jak již bylo naznačeno, poloha mostu byla vzhledem k urbánní struktuře Podskalí problematická a nábřeží bylo příliš vysoké, což vyvolávalo při pozdějších regulacích komplikace. Nábřeží vedlo od Náplavní ulice k mostnímu tělesu, odtud pak nábřežní zeď označovaná jako rampa klesala až na úroveň Dřevní ulice, kde toto novodobé nábřeží končilo; starší idea podskalského nábřeží vedoucího až k Výtoni (PLÁN 1864 HÚ) ještě realizována nebyla. Palackého most vznikl podle projektu Josefa Reitera (1840–1903)⁹⁶ a Bedřicha Münzbergera (1846–1928) v letech 1876–1878 jako druhé mostní spojení Smíchova s Novým Městem. Most racionálně vedený v prodloužení Lidické ulice vycházel ze smíchovského urbanizačního jádra v okolí lokality Anděl s novou radnicí a plánovaným

93 Ani v plánování před rokem 1889 ohled na panorama nepostrádáme, panoramatické hodnoty však byly spatřovány vně Podskalí. Z nedostatku průvodních zpráv k úředním plánům sáhneme po textu autorské zprávy k plánu *Nám i budoucím* z poloviny 80. let (HURTIG ET AL. 1886). Zde je vyzdvihován výhled z nábřeží na Libušinu lázeň na Vyšehradě, ta musí být zachována „nám i budoucím“ – odtud název plánu. Vyhliďku na Hradčany měla zajistit parková náměstí při nábřeží. Panorama je zde významné jako historický ideál, snad až pozdně obrozenecký. Také emauzský vrch byl dobově mytizován, ale byl do uliční soustavy nového Podskalí zahrnut. Nazýván „Vrchem Slovanským“ byl spojován kvůli dávné historické tradici se slovanskou myšlenkou; jedna z ulic v Podskalí (Emaus Gasse) byla přejmenována na ulici Na Moráni, z ulice Pod Emauzy se stala ulice Pod Slovany. (Paradoxem přitom je, že dobová kulturní politika kláštera rozhodně česká nebyla.) V pasportu SÚRPMP k objektu čp. 321/II autoři tvrdí, že nejstarší podoba názvu ulice, kterou známe, je „Na Múraní“, a tak se zdá „být Ruthův výklad o pohanském slovanském pohřebišti a bohyni Moraně jen romantickou apriorní dedukcí“ (STACH/LANCINGER/LIBAL 1967, 2). Jako mnohem pravděpodobnější se jim jeví spojitost s latinským *murus* (zeď), neboť hranici ulice Na Moráni vytyčovala právě zeď ohraničující emauzský okrsek. O dvacet let později čteme jen „Emauz“, bez připomínky slovanské, je však patrná snaha zachovat toto panorama viditelné.

94 Palackého náměstí, podobně jako pozdější náměstí Jiráskovo, bylo vzhledem k šířce nově navržených ulic půdorysně relativně malé. Ale v dobovém pojetí byly především ulice veřejným prostorem, na plánech polohy enormně rozšířeným: široká, pravidelná, vzdušná ulice byla civilizačním výdobytkem, který již dnes asi nedokážeme ocenit.

95 Budování širšího předpolí či náměstí je pro pražské mosty 2. poloviny 19. století charakteristické (Rudolfovo náměstí u Železné lávky či pozdější analogický postup u malostranského zakončení řetězového mostu Františka I., kde plánována nová zástavba v prostoru po zbouraných hradbách ztelně odstupuje od prodloužení osy mostního tělesa).

96 Ing. Josef Reiter polysignoval i plány nábřežní zdi (například PLÁN 1876e HÚ a PLÁN 1877b HÚ).

kostelem sv. Václava či blízkým areálem Ringhofferovy továrny. Zohledňoval urbánní strukturu Smíchova, proto byl před pojmenováním po Františku Palackém označován jako Smíchovský most, „Smichover Brücke“ (PLÁN 1850 SÚ; PLÁN 1875 ANONYM). V jedné z alternativ byl navržen jako most železný (PLÁN 1873a ANONYM; PLÁN 1873b ANONYM; obr. 25). Na podskalském břehu dosedl do prostoru vorařských ohrad bez přímé spojnice s Karlovým náměstím a významnými novoměstskými komunikačními tahy. Urbánní struktura podskalského území na vybudování nového vysokého moderního mostu ani nábrežní zdi připravena nebyla. Po dostavbě mostu a kamenného nábreží se do pravobřežní městské struktury dalo vjet jen přes Náplavní a Dřevní ulici. Zásadní úkol představovalo přímé napojení mostu na uliční síť. Spojení mezi mostem a Karlovým náměstím se muselo teprve vytvořit průrazem nové široké a také vyvýšené komunikace vedené přes dva bloky historické zástavby ve svažitém terénu, jejíž směr se pracně hledal. Vyřešení spojnice, budoucí ulice Na Moráni, bylo prioritním úkolem; objevuje se na plánech již v roce 1876 spolu s regulací úseků ulic přilehlých k novému nábreží (PLÁN 1876b HÚ; PLÁN 1876d HÚ), zprovozněna však byla až po 18 letech v roce 1884. Je symptomatické, že ulice od mostu k náměstí je v úředních plánech nazývána „spojnicí“, nikoliv třeba městskou třídou. Napojení nábrežního díla na novoměstskou urbánní strukturu bylo součástí samotného projektu nábreží. Každá z obsáhlých složek jeho projektové dokumentace, uložené v Archivu hlavního města Prahy (sign. MAP P II 1/1514; MAP P II 1/1515), obsahuje jako první výkres v pořadí polohopisný plán s půdorysem nábreží a přilehlých ulic. Nejstarší regulační plány vznikaly dokonce ještě předtím, než byl tvar nábreží podrobně navržen (PLÁN 1876b HÚ; PLÁN 1876c HÚ). Na těchto plánech je půdorys nábreží jen schematický, nábreží je poněkud užší, široké jen 12,5 sáhu namísto výsledných třinácti (PLÁN 1876a HÚ); most sám byl široký pouze 11,3 metru. Jsou zde zachyceny podjezdy či průchody z nábrežní zdi. Nábrežní dílo sestávalo z vlastního nábreží a strmě klesající tzv. rampy, kudy se nábreží napojovalo na Dřevní ulici. Tvar rampy a pozice ulice navazující na most se mezi lety 1876–1878 měnily, porovnání je patrné na obr. 18 (PLÁN 1876e HÚ; PLÁN 1877a HÚ).⁹⁷

Limitem pro řešení podskalské zástavby na sklonku 19. století bylo samo kamenné nábreží. Budování nábreží a mostů představovalo věcně související, ale ne shodný urbánní úkol – výstavba nábreží a mostů na sebe ne vždy navazovala.⁹⁸ Primárním účelem nábrežní zdi byla ochrana před povodní, primárním účelem mostu dopravní spojení. Přiložení mostu k nábrežní komunikaci, která k němu stoupala, zvyšovalo nábrežní zeď nad úroveň odpovídající povodňové ochraně; most musel být vyvýšen tak, aby jeho oblouky nebo mostovka byly dostatečně vysoko nad hladinou kvůli lodím či při povodni plovoucím předmětům.⁹⁹ Za vysokou nábrežní zdí se však drobná historická zástavba utápěla – takovou charakteristiku předznamenávající zánik historické zástavby při řece nalezneme v literatuře takřka jako úsloví. Nově zbudovaná nábreží 19. století potřebu asanace nicméně nutně nevyvolávala. Za nejstarším z nich, nábrežím Smetanovým, zůstala historická zástavba na nižší niveletě zachována. Nábreží, byť zbudované před desítkami let, zajišťovalo ochranu před povodní, proto nemusel být přiléhající úsek staroměstské zástavby mezi řetězovým mostem císaře Františka I. a Karlovým mostem na sklonku 19. století z protipovodňového hlediska aktuálně řešen a nebyl zařazen do asanačního obvodu.¹⁰⁰

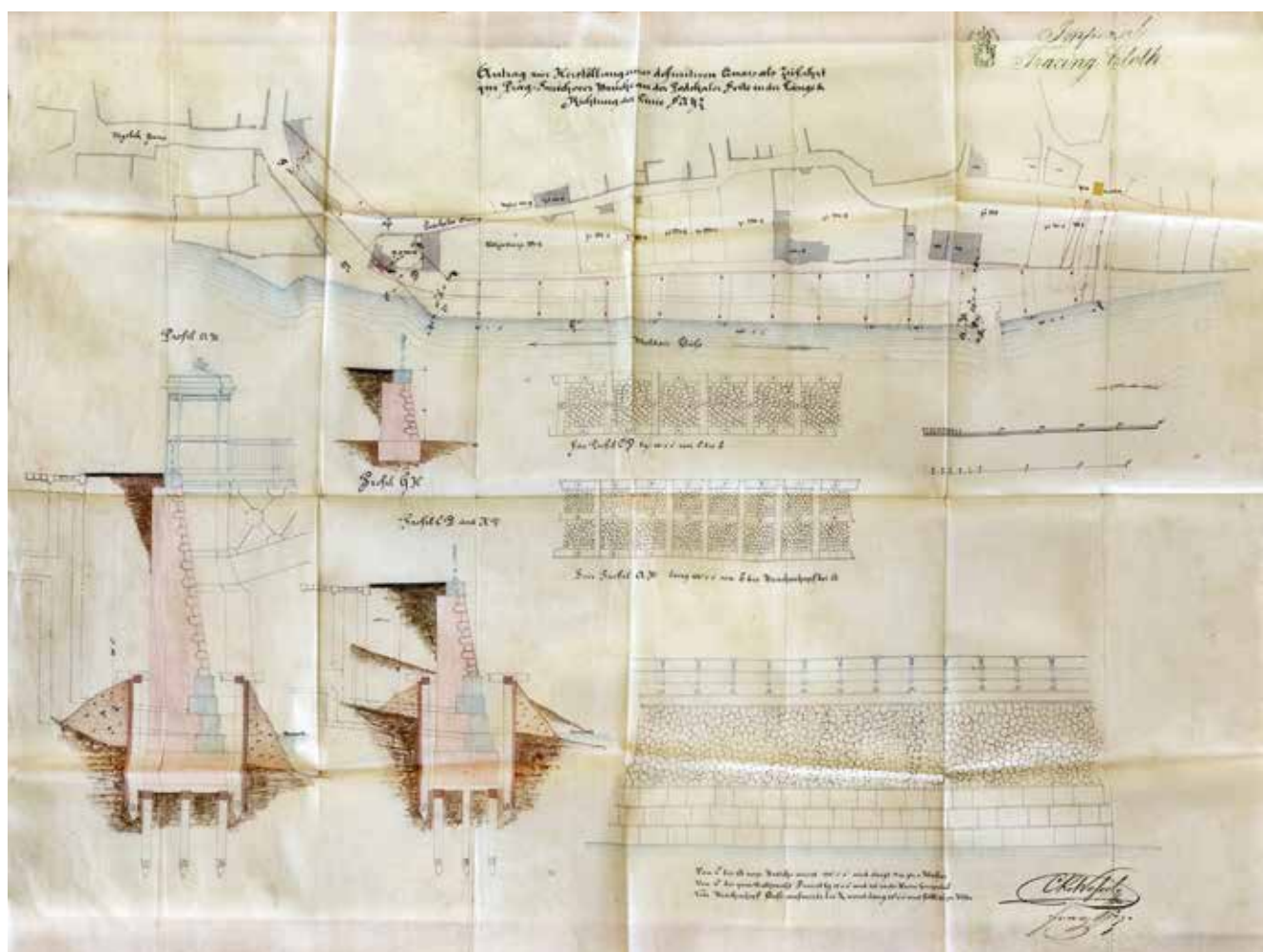
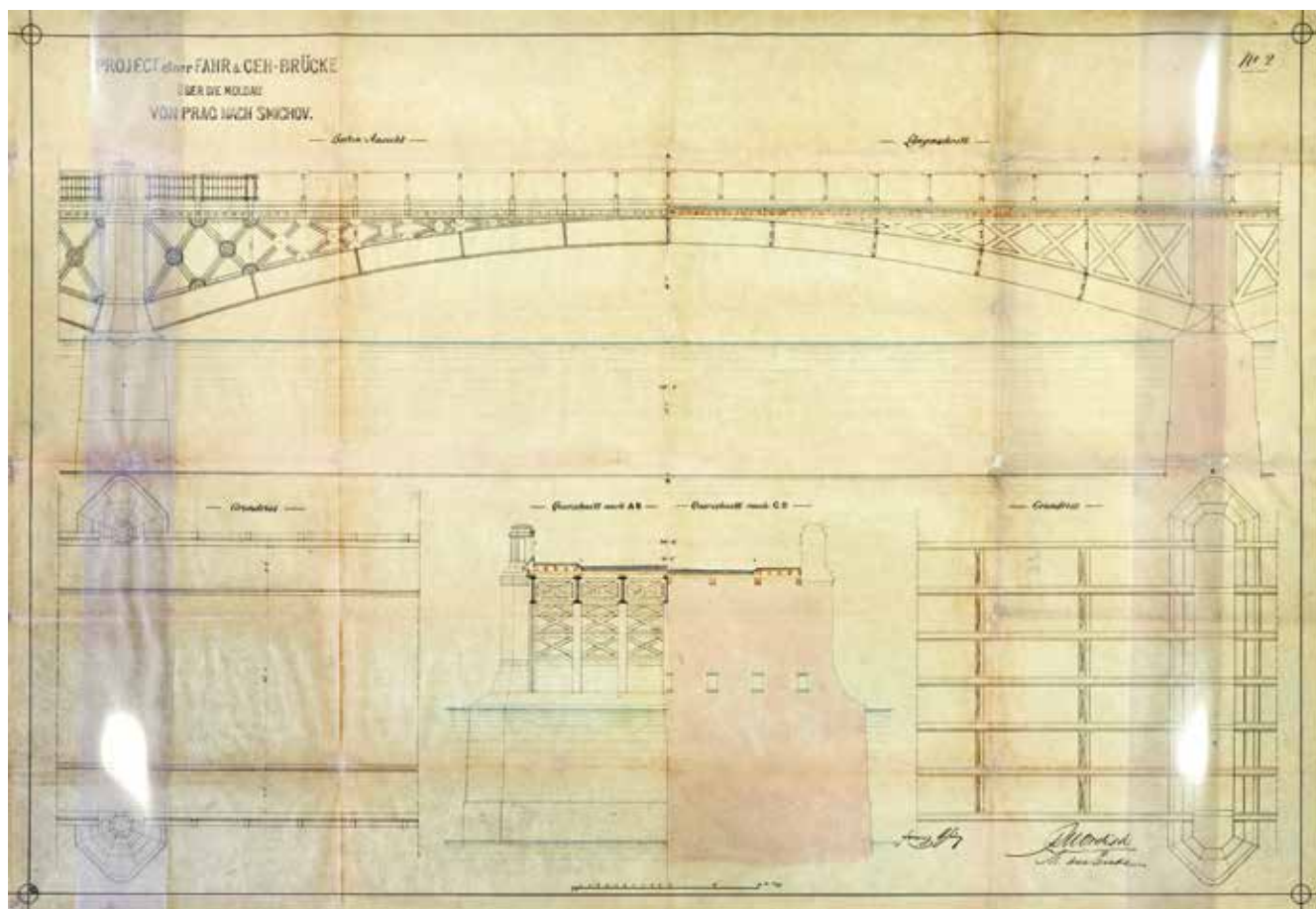
Zatímco Smetanovo nábreží bylo postaveno na dosavadním břehu, nábreží Palackého bylo vystavěno v říčním korytě a k břehu, dokonce s odstupem, přiloženo. Výstavba nábrežních zdí tak bezprostřední demolice nevyvolávala, i když se v literatuře někdy tvrdí opak (BRŮHOVÁ 2013, 14). Přístupnost nábrežní komunikace z nitra níže položené zástavby však u takto koncipovaných nábreží však bývala obtížná, jak dodnes ukazuje úsek Divadelní ulice strmě stoupající

97 Jako nábreží byl označován úsek od Náplavní ulice k Palackého mostu s vysokou nábrežní zdí. Úsek jižně od mostu byl původně označován jako (nájezdová) rampa. Její podoba ve formě navazující nábrežní zdi byla o málo pozdější a byla variantou možného řešení: uvažovalo se o terasování této přístupové komunikace na most (PLÁN 1876e HÚ, obr. 18B) s masivními zaoblenými kónickými pilíři u jednotlivých průjezdů. Na definitivních výkresech schválených v roce 1878 (PLÁN 1877b HÚ, obr. 18A) se již tento úsek od kolmé stěny severně položeného nábreží neliší.

98 Jiráskův most postavený až za čtyřicet let od vytyčení Resslovy ulice můžeme s nevelkou nadsázkou označit za most novoměstský. Na smíchovské straně dosedl do místa, které pro něj nebylo disponováno. Výsledkem bylo kulturní drama: známá demolice Dientzenhoferovy budovy jezuitského dispensáře a hledání napojení na páteří komunikace Smíchova, dnešní Štefánikovu a Kartouzskou ulici, završené až průrazem ulice V Botanice na počátku 70. let (souhrnně CHODĚJOVSKÁ 2013, 8–12, 15).

99 Systematickou pozornost věnuje pražským mostům a nábrežím tematický speciál *Věstniku Klubu Za starou Prahu* (BEČKOVÁ/BAČTÍK 2012).

100 Poblíž nábreží vznikla v 60. a 70. letech řada výstavných protoneorenesančních domů od Johanna Schückera či tří domy od Antonína Wiehla: ulice Divadelní a Karoliny Světlé se staly prestižními adresami.

Obr. 25. Nerealizované návrhy železného Palackého mostu z 1. poloviny 70. let 19. století. A – PLÁN 1873a ANONYM; B – PLÁN 1873b ANONYM.

ke Smetanovu nábřeží, a pozdějším urbánním nárokům nevyhovovala.¹⁰¹ Mostní komunikace navíc přecházela dále do nitra urbánní struktury a byla vyvýšena nad okolní stavby, jak je patrné například u řetězového mostu císaře Františka I. v krátkém¹⁰² úseku nad Divadelní ulicí anebo, analogicky, u Negrelliho viaduktu v karlínské říční nivě.

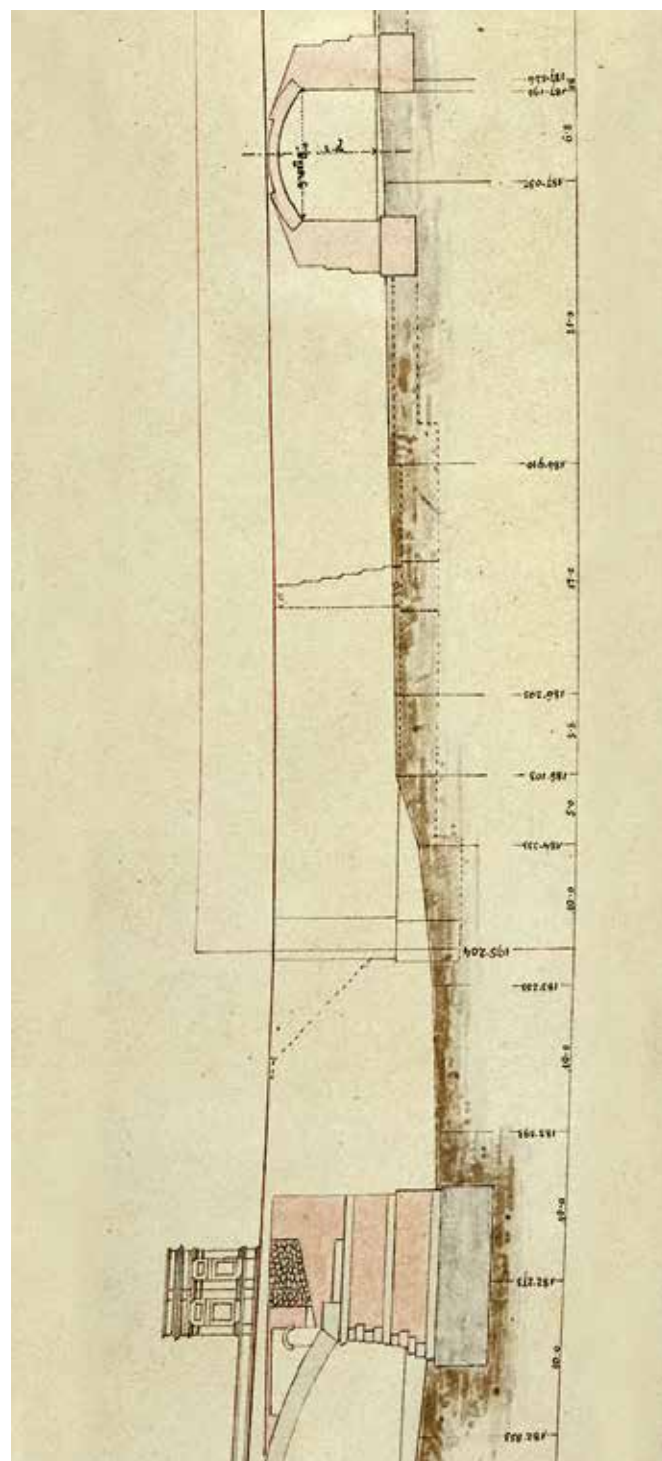
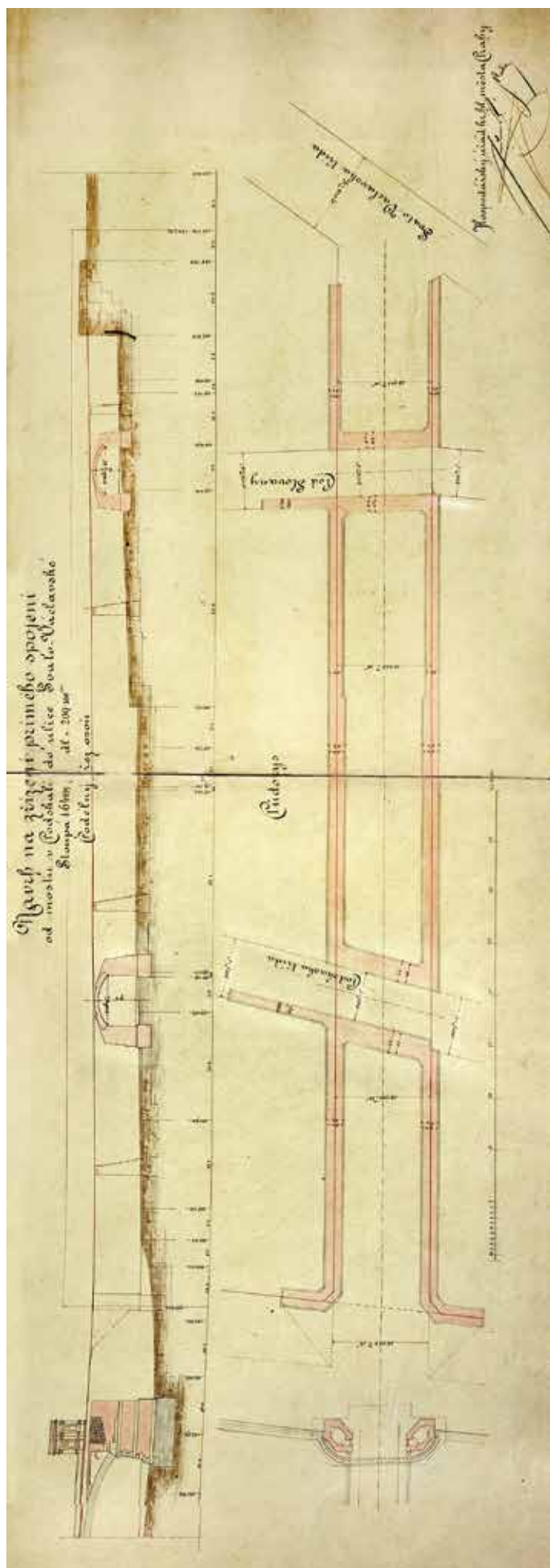
V případě mostu Palackého měla mostní komunikace pokračovat v nasypané ulici Na Moráni – spojnici s Karlovým náměstím. Ulici tvořil masivní násep protínající dosavadní nízkou zástavbu v říční nivě, okolo něhož „zela propast“ (RUTH 1904, 750–751) a jenž byl bariérou pro průchodnost územím (ENDLER 1972, 58–59). U Palackého nábřeží byl rozdíl mezi niveletou spojovací komunikace a dosavadní zástavbou oproti nábřeží Smetanovu znatelně vyšší.

Budoucí řešení nivelet území

Dosypání terénu na novou výškovou úroveň vyvolávající zánik dosavadní zástavby z plánů ze 70. let nevyplývá. Je z nich naopak zřejmé, že nábřeží bylo koncipováno shodně jako nábřeží Smetanovo. Plány zakreslují dodnes dochované a zaslepené průchody v nábřežní zdi, čapadla, jaké nábřežní zeď u území s terénem zarovnaným do hloubi své rozlohy postrádá. Vyznačeny jsou podchody pod spojovací ulicí Na Moráni (PLÁN 1878a HÚ, obr. 26), situaci dokumentují i další plány (PLÁN 1876d HÚ) včetně dochovaných návrhů architektonizovaných zdí podjezdů (PLÁN 1876f HÚ, obr. 27). Terénní rozdíl mezi novou ulicí Na Moráni a historickou zástavbou ukazuje dobová fotografie vyústění ulice Pod Slovany do ulice Na Moráni (obr. 28A). Od poloviny 80. let je záměr plošného dosypání terénu zřejmý z regulačního plánu bez vyznačení podchodů (PLÁN 1884 HÚ). Nicméně ještě při výstavbě domu čp. 1672/II na nábřeží se v roce 1885 stavebník dohodl se sousedem, že v rámci suterénu svého domu provede nový průjezd plánovým domem k ohradám stojícím při Podskalské ulici, které by jinak od řeky oddělil (AMP MAP 1889). Ale již v roce 1887 bylo stavebníku dalšího domu na nábřeží čp. 1692/II magistrátním výměrem uloženo průjezd do nábřeží v suterénu svého domu naopak uzavřít zdí (SA P2 1887b). Při tomto cca 10 metrů vysokém nábřeží byla dosypaná vrstva terénu velmi mocná, a přičteme-li hluboké založení staveb v písčitém terénu říční nivy, nacházela se u nových domů pod terénem ulice až tři podlaží. Dosypání terénu jižně od ulice Na Moráni je zřejmé z plánu prozatímního přístupu do této spojovací ulice z ulice Václavské (PLÁN 1892 SÚ) nebo z plánu novostavby domu čp. 352/II (PLÁN 1891b BROŽ, obr. 28B). Situace na sever od ulice byla přitom poněkud odlišná, terén se zde již předtím nacházel zčásti na vyšší niveletě, ba zahrnoval i skalní masivy (v oblasti Na Zderaze nebo v okolí Svatováclavské trestnice). Sráz pod Karlovým náměstím býval dost výrazný, domy na západní straně Václavské ulice byly vyneseny na tarasních zdech, jak ukazuje Havránekův perspektivní pohled (PLÁN 1865 HAVRÁNEK, obr. 2C). Hlavní ulice v tomto úseku Nového Města přirozeně vedly po vrstevnici, tedy severojižně. Směrem na jih prudce klesaly do říční nivy. Plán polohy z roku 1889 navrhoval logické, plynulé klesání terénu i za ulicí Na Moráni, jak je patrné ze zde vyznačených kót současného a navrhovaného stavu. Návrh tím také korespondoval s úsekem plynule klesajícího nábřeží jižně od Palackého mostu. Záměr analogického klesání terénu jižně od ulice Na Moráni dokládá i výměr ke stavebním plánům pro výše zmíněný přílehlý dům čp. 352/II: „Později, až ulice nasypána bude, mají se skleповé místnosti při hlavní zdi do ulice Pod Slovany toliko co sklepy používat.“ (SA P2 1891b) Činžovní domy, jejichž patrování se přizpůsobuje niveletě přílehlého úseku ulice, byly pro takový záměr nejvhodnější. Ty zde však postaveny nebyly a záměr plynulého klesání nivelet byl při pozdějším urbanistickém plánování pominut. Terén dnešních Zítkových sadů a náměstí pod Emauzy, vystavěných podle pozdější, koncepčně zcela odlišné regulace, se nachází na znatelně nižší niveletě než úsek mezi Jiráskovým a Palackého mostem a jižní hrana ulice Na Moráni dodnes zůstala v úseku ulice Pod Slovany svého druhu rampou a bariérou pro severojižní průchodnost Podskalím.

101 Rudolfovo (dnešní Alšovo) nábřeží budované ve 2. polovině 70. let přepokládalo od počátku postupné navedení terénu přílehlé části města na úroveň nábřežní komunikace, novější stavby zde vzniklé byly dosypány. Příkladem může být dům čp. 71/I, Na Kocandě, před jehož výstavbou se v roce 1885 musel stavebník zavázat, že strpí zasypání nového domu o cca 2,5 metru (HOLEČEK/ŠTONCNER 2013; HOLEČEK/HOLEČEK/ŠTONCNER 2015, 11). Shodně bylo v 80. letech koncipováno i smíchovské Janáčkovo nábřeží.

102 Dále se komunikace napojila na již dostatečně vysokou historickou niveletu dnešní Národní třídy.

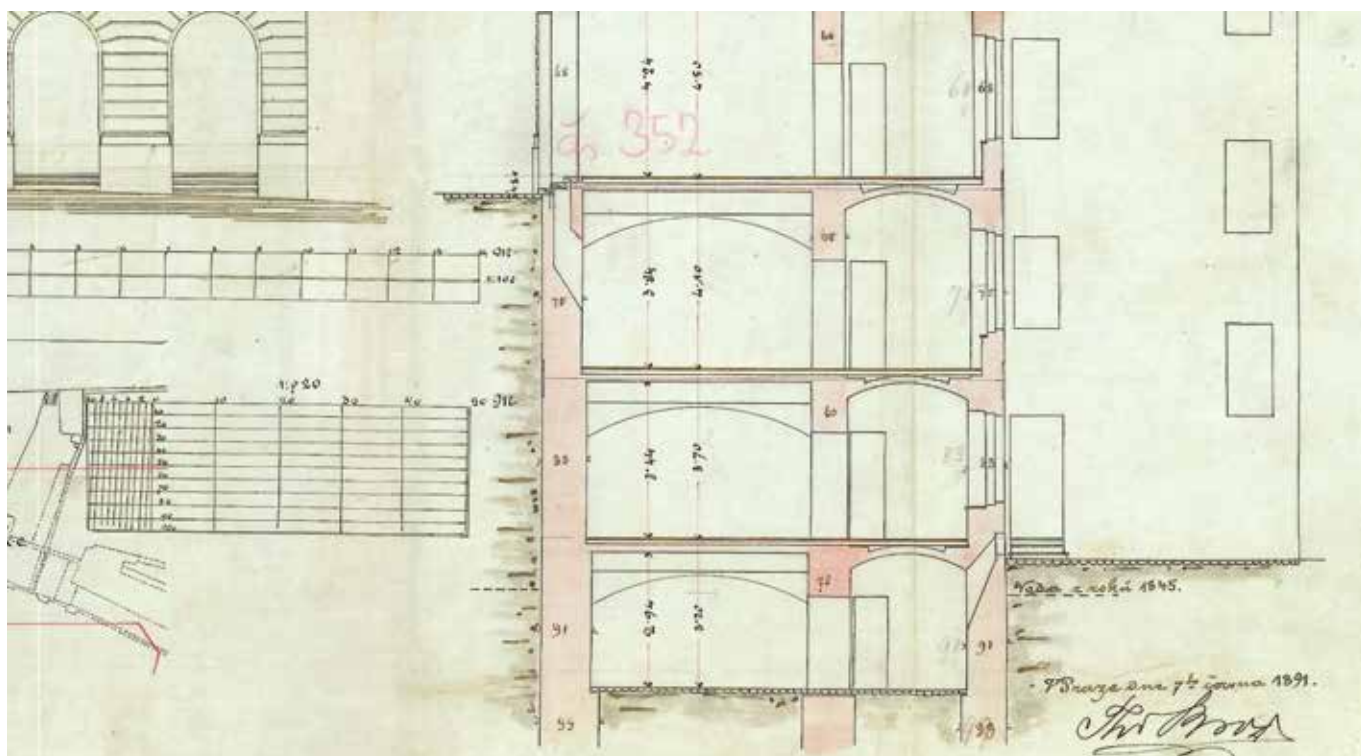
Obr. 26. Ulice Na Moráni koncipovaná jako spojovací rampa, celkový pohled a detail (PLÁN 1878a HÚ).

Obr. 28. Historické terénní poměry při ulici Na Moráni. **A** – historická fotografie vyústění ulice Pod Slovany do ulice Na Moráni, kolem 1924 (foto Bohumil Střemcha; © Muzeum hlavního města Prahy, inv. č. HNN 008 705); **B** – řez stavebním plánem domu čp. 352/II při ulici Na Moráni (PLÁN 1891b Brož).

A
B

Spojnice od mostu ke Karlovu náměstí

Idea spojení mostu a Karlova náměstí je doložena již k roku 1850 (PLÁN 1850 SÚ). Byla tématem starším než kamenné nábřeží. Plán je nejstarším vyobrazením uvažované uliční spojnice mezi mostem a Karlovým náměstím, jakkoliv most sám na něm nakreslen není.¹⁰³ Pozdější plány hospodářského úřadu nejprve navrhovaly ulici tak, že její severní strana byla pokračováním severní strany mostu, ulice tedy nevedla v jeho ose (PLÁN 1876b HÚ; PLÁN 1876d HÚ), poté preferovaly pokračování ulice přesně v ose mostu, ovšem ještě bez náměstí (PLÁN 1878a HÚ; PLÁN 1878c HÚ). Šířka ulice byla postupně zvětšována: nejprve byla šestisáhová (cca 11,4 m), při poloze v ose mostu osmisáhová (cca 15,2 m), poté desetisáhová (cca 19 m) a konečně dvacetimetrová. Postavená ulice má na šířku 24 metrů. Náměstí se poprvé objevuje na regulačním plánu z roku 1884 (PLÁN 1884 HÚ) a poté na soutěžním návrhu *Nám i budoucím* (1886). Pozoruhodný je plán zachycující tři varianty vedení nové spojovací ulice (PLÁN 1878b HÚ): za prvé v prodloužení osy mostu a dále zalomenou k realizované ulici Na Moráni, za druhé variantu v prodloužení osy mostu a dále se zalamující na jih a procházející přesně přes parcely emauzského pivovaru, konečně za třetí řešení vedené od mostu přímo, nikoliv v ose, ale mírně jižním směrem, přes emauzský vrch. Plán obsahuje propočty stoupání tras, které bylo ve variantách vedených přes vrch vyšší, a proto nakonec nebyly využity. Nejjednodušší koncept zcela přímého vedení ulice v ose mostu přes vrch a plynule se napojující na dnešní ulici U Nemocnice se objevil pouze jako alternativa v soutěžním návrhu *Nám i budoucím*. K prodloužení ulice od mostu přes vrch až na Karlovo náměstí se doboví plánovači neodhodlali nejen kvůli terénní svažitosti a náročnému stoupání. Příčně vedená nová ulice by likvidovala zánovní zástavbu emauzského bloku – autoři soutěžního návrhu například výslovně uvádějí ohled na zde se nacházející dětskou nemocnici. Velmi záhy tato hlediska ustoupila radikálnější představám o urbánní transformaci, které svažitou severní část vrchu zcela potlačovaly, spojovací ulice však již byla schválena v současné realizované poloze a byly při ní postaveny první domy. Předmětem všech dobových „panoramatických ohledů“ zůstal pouze střední úsek vrchu s dominantním průčelím kostela Panny Marie a kaplí sv. Kosmy a Damiána, nikoliv vrch jako obestavěná „geomorfologická jednotka“.

Celkem bylo prověřováno deset možných řešení vedení ulice od mostu či od nábřeží ke Karlovu náměstí (souhrnně vyznačeny do PLÁNU 1878b HÚ na obr. 5). Dlouhodobý koncept přímého vedení ulice pocházející z dílny stavebního úřadu převážil a nová regulace je poprvé zakreslena na plánu polohy z roku 1888 (PLÁN 1888a SÚ). Důvodem byla již uváděná okolnost, že plánování města bylo věcně úzce spjato s agendou pro stavby komunikační a kanalizační, mostní a asanační. Ulice v ose mostu jistě měla zřetelný kompoziční řád, ale z komunikačního hlediska byla jako spojnice mostu a náměstí neobratná až nesmyslná. Realizovaná zástavba ulice Na Moráni přesně odpovídá čáře spojovací ulice vyznačené na plánech polohy i na plánu stavebního úřadu z roku 1885 (PLÁN 1885 SÚ).

Nová, přímá ulice byla položena vzhledem k plánované zástavbě šikmo (obr. 16). Šikmý průběh měla i dosavadní zástavba Václavské ulice (v její tehdejší poloze) u severozápadní partie emauzského vrchu, která zde teprve od poloviny století postupně vytvořila ucelenou blokovou strukturu. Plánovaná a stávající ulice svíraly ostrý úhel, který vytvářel již zmíněné ne zcela pravidelné bloky lichoběžného tvaru a trojúhelný parčík pod emauzským blokem. Zatímco náměstí bylo na šikmý průběh ulice v plánech polohy komponováno, či chceme-li, bylo k ní „přikomponováno“ (jak bylo doloženo v kapitole *Plán polohy a výšek z roku 1889 a starší plány „alternativní linie“*), zbytkový prostor při severní části vrchu zůstal nevyřešen. Zde se také regulace po celá 90. léta zastavila hledáním vhodnějšího řešení. Když byla konečně vypracována, stala se tématem Palackého náměstí a panoramatu Emauzského kláštera společensky výbušnými, řešenými dalších dvacet let.

103 Plán označený jako studie je překvapivě předvídavý, vezmeme-li v úvahu stupeň urbanizace Smíchova, kdy byla městská zástavba povětšinou lokalizována ještě v jeho severní části v okolí kostela sv. Filipa a Jakuba a urbanizace při motolském potoce a v místě budoucí Lidické ulice ani nezačala. Most zde měl dosednout na novoměstský břeh o několik málo metrů severněji než později realizovaný most Palackého.

VII. ÚŘEDNÍ ÚPRAVY PLÁNŮ POLOHY Z ROKU 1888 A 1889 PRO STŘEDNÍ PODSKALÍ

Stavební úřad kvůli komplikované půdorysné a výškopisné situaci upravoval již na samém počátku 90. let severní partii emauzského vrchu a území pod ním. Nejstarší plány polohy strmý svah se zánovní zástavbou půdorysně neřešily, nicméně předpokládaly navýšení nivelety v území u dosavadní paty svahu o cca 6 metrů a rozšíření uliční čáry na jeho úkor. Zánovní domy v emauzském bloku ve Václavské ulici (čp. 1359/II, 1395/II i budova pivovaru čp. 1396/II) nebyly podle této regulace dlouhodobě udržitelné.

První úpravou bylo napřímení východní (zadní) strany bloku v čele Palackého náměstí, provedené na základě námitky vlastníka ještě před schválením plánu polohy. Podle ní byl vystavěn dům 352/II (PLÁN 1891b BROŽ).¹⁰⁴ Tato malá úprava měla dalekosáhlé dopady na další vedení ulic v lokalitě. Historicky se zde přibližovaly dvě ulice: (Svato)Václavská, která vedla podél bloků při Karlově náměstí a pod emauzským vrchem, a ulice Pod Slovany, jež vedla od Svatováclavských lázní pod emauzský vrch, kde se obě ulice sbíhaly. V původním návrhu na plánu polohy ulice Pod Slovany mířila do paty emauzského vrchu, kde končila. Ulice vedoucí pod vrchem k jihu byla jednoznačným pokračováním Václavské ulice. Po úpravě uliční čáry u bloku v čele náměstí již ulice Pod Slovany „nenarážela“ do vrchu, ale také pokračovala směrem k jihu (obr. 16). V neurčitěm prostoru pod emauzským blokem nebylo jasné, která z obou ulic má být určující.

V roce 1891 byla zemským výborem schválena komplexní úprava týkající se řady ulic jižně od ulice Na Moráni, která není doložena plánem, podle níž se však stavělo jižně od emauzského vrchu. Půdorysné schéma území středního Podskalí však bylo dále upravováno připojením již zmíněného trojúhelného parčíku k emauzskému bloku (PLÁN 1894a SÚ), čímž zanikl úsek Václavské ulice jižně od ulice Na Moráni a určující komunikací se stala ulice Pod Slovany. Rozlehlý, nově navržený blok byl posléze předělen podélnou ulicí, která Václavskou ulici s mírným uskokem obnovovala (PLÁN 1897b SÚ; PLÁN 1897a KŘÍŽENECKÝ).¹⁰⁵ Kříženeckého regulační úpravy souvisely s autorovým nerealizovaným návrhem nových emauzských schodů¹⁰⁶ a regulace ulice Pod Slovany. Situaci navržených domovních bloků, schodiště a kostela ve stavu z 2. poloviny 90. let ukazují perspektivní vyobrazení (PLÁN 1897b KŘÍŽENECKÝ, obr. 29) připojená k autorovu polohopisnému plánu. Svah jako „urbanizovaná geomorfologická jednotka“ tímto řešením zanikal. Do obou polohopisných plánů (PLÁN 1897b SÚ; PLÁN 1897a KŘÍŽENECKÝ) byl dodatečně rukou úředníka vkreslen náznak ulice diagonálně vedené přes vrch ke kostelu. Diagonální ulice se stala součástí oficiální regulace zpracované v roce 1898, je zakreslena na plánu úprav pozemku při Vyšehradské ulici (PLÁN 1901 SÚ) a vtělila se do nedochovaných regulačních plánů z roků 1902 (PLÁN 1902 SÚ) i 1907 (PLÁN 1907a SÚ).¹⁰⁷ V roce 1908 se ovšem regulace opět vrátila k řešení s podélnou ulicí (PLÁN 1908 SÚ).¹⁰⁸ Hledání optimální regulace pro topograficky obtížný úsek emauzského bloku ukazuje soutiskový obr. 6.¹⁰⁹ Podrobně je finální podoba záměru městských inženýrů popsána a odůvodněna v roce 1909 ve stanovisku městského stavebního úřadu k námitkám tehdejšího vlastníka čp. 1396/II, Šaryovského pivovaru (NA ZV 1909, 3–8), a emauzského opatství (NA ZV 1909, 9–18). Pozoruhodným detailem bylo tvrzení, že náměstíčko vznikající při severní straně kostela má analogii v turínském Piazza Savoia (NA ZV 1909, 14).

Regulace těmito návrhy zahrnuje do „městského interiéru“ emauzský kostel, respektive blok, který byl připojen k řešenému uličnímu prostoru: od 90. let je navrhováno nové široké schodiště ke kostelu z výrazně nasypané nivelety tehdejší ulice Pod Slovany, zvýšené tak o zmíněných cca 6 metrů odvoditelných z kót na plánu polohy z roku 1889. Námitky emauzského opatství z roku 1909 ukazují, že úpravy mnichům velmi vadily (SCHACHLEITER 1909). Schodiště i veřejné prostranství v těsné blízkosti kláštera považovali za zásadní narušení vlastní potřeby klidu, kterou spojovali s argumentací urbanistickou, jež si co do strukturované tematizace nezadala s námitkami Klubu Za starou Prahu. Odmítali i zábor paty emauzského vrchu pro ulici Pod Slovany.

104 Úprava je modrou čarou zanesena v přehledné mapě k plánu polohy z roku 1888 (PLÁN 1888b SÚ, obr. 12) a je vyznačena u obr. 16.

105 Plán městského stavebního úřadu byl vyhotoven ve variantách, z nichž se dochovala jediná.

106 Dosavadní úzké, nereprezentativní schody byly velmi mladé, vznikly podle projektu Eduarda Windische z roku 1889.

107 Regulace z počátku 90. let nejsou zařazeny v přehledném plánu Státní regulační komise (PLÁN 1923 SRK).

108 Z dobových pramenů (NA ZV 1909; JANÁK 1910b, 27) vysvítá, že k opuštění diagonální ulice ve prospěch ulice podélné došlo na základě námitky Klubu Za starou Prahu k regulačnímu plánu z roku 1907. Nicméně podélná ulice se objevovala v návrzích již v roce 1897 (obr. 6).

109 Na přehledném plánu Státní regulační komise (PLÁN 1923 SRK) je „příběh diagonální ulice“ pomínut a je rovnou zakresleno regulační schéma emauzského bloku z roku 1908.

Obr. 29. Úpravy ulice pod Slovany a emauzského vrchu na kresbě Rudolfa Kríženeckého (Plán 1897b KŘÍŽENECKÝ).

Z odpovědi stavebního úřadu vyčteme překvapení, že se tato argumentace objevuje poprvé až nyní (tedy v roce 1909), když k předchozím úpravám opatství námitky žádné nemělo (NA ZV 1909, 15). Z cenného archivního pramene na tomto i na jiných místech vysvítá, že předchozí úpravy z 90. let se v lokalitě ještě odehrávaly bez zájmu vlastníků i veřejnosti.

S napřímením východní (zadní) strany bloku v čele náměstí a připojením parčíku k emauzskému bloku došlo k úpravě průběhu ulice Pod Slovany, která se zalomila západním směrem podle rozšířeného emauzského bloku, odebrala patu emauzského vrchu a spojila se se zbylým jižním úsekem ulice Václavské, kterou nahradila. Ulice Pod Slovany byla dále napřimována ve zmíněných plánech stavebního úřadu a návrzích Rudolfa Kříženeckého z roku 1897. Jako zcela přímá je vyznačena na pozdějším přehledném plánu Státní regulační komise (SRK, PLÁN 1923 SRK) v první verzi z roku 1898. Kříženeckého návrh, který řešil průčelí emauzského areálu jako uliční frontu pokud možno nezalomenou (BRŮHOVÁ 2013, pozn. 267 na s. 60), je výsledné regulaci bližší. Zcela přímá ulice však realizována nebyla, pata emauzského svahu nebyla odebrána a ani zadní fronta pozdějších Hypšmanových budov nesleduje linii uliční fronty započatou domem čp. 352/II, ale kopíruje starší zástavbu zaniklé nemovitosti čp. 350/II. Posunutím nové regulační úpravy na emauzský blok se zánovní zástavbou a dětskou nemocnicí se realizace jihovýchodního úseku při ulici Na Moráni nicméně kvůli zřejmým komplikacím stala výhledovou a nebyla rovněž nikdy provedena.

Dodejme, že domy čp. 352/II, 1749/II a 1750/II byly postaveny tak brzy shodou okolností – starší nemovitost čp. 352/II k plánovaným uličním čarům ulic Na Moráni i Pod Slovany vhodně přiléhala a vymezení staveniště bylo snadné: část ležící v plánované ulici Na Moráni byla městu odprodána a na dostatečně rozlehlé zbývající části parcely mohly být po přikoupení nevelkých úseků dosavadních ulic Pod Slovany a U Vápenice postaveny hned tři činžovní domy (PLÁN 1891a BROŽ). I jiné nemovitosti v blízkém okolí jižně od ulice Na Moráni stály v cestě plánovaným komunikacím, ale stavebníci s budováním novostaveb podle nové regulace nespěchali. Ze spisové dokumentace k výstavbě Brožova domu čp. 352/II (SA P2 1891b) vysvítá, že staré stavení bylo jednopatrové a zchátralé, kryté šindelovou střechou. Naproti tomu dům s dnes zaniklým čp. 350/II sousedící přes (podle plánu polohy zanikající) ulici U Vápenice byl výstavnou, relativně zánovně upravenou dvoupatrovou stavbou; vzhledem k hlubokému a nákladnému založení a dlouhé návratnosti investice se stavebník do budování novostavby na jejím místě nehrnul. Dále k jihu sousedící domy s též dnes zaniklými čp. 1590 a 1591/II měly příliš malé pozemky. Také v jiných případech v blízkém okolí zbytkové části jejich dosavadních parcel nevyhověly rozměrem nebo tvarem a jako možná stavební místa se neuplatnily. Musely být vykupovány či vyvlastňovány. Tento proces se vlekl. V roce 1897 byl vypracován plán pozemků, které bylo třeba vykoupit ke zřízení Palackého náměstí (PLÁN 1897a SÚ), v tomtéž roce se uvažovalo o vyvlastnění nemovitosti čp. 361/II nacházející se na ploše budoucího náměstí (*sine* 1897), na počátku roku 1898 nicméně byla vykoupena (AMP MHMP 1898).

Prioritní však bylo zprovoznění ulice Na Moráni, která byla budována ve směru od Karlova náměstí (PLÁN 1891 HURTIG); k roku 1894 je doložen plán kanalizace (PLÁN 1894b SÚ) a zprovozněna byla v roce 1895. Důvody, proč nebylo Palackého náměstí a úsek jižně od ulice Na Moráni postaveny podle regulace plánu polohy z roku 1888 či jeho již zmiňované aktualizace z roku 1891, byly primárně organizační a časové povahy a neměly nic společného s velkou kulturní vizí.

Chronologie další regulace

Odmítnutí úřední regulace, k němuž došlo v prvním desetiletí 20. století po opakovaných námitkách k regulačním plánům (tedy změnám plánů polohy) z let 1898 (schválen 1902), 1907 (schválen 1908), 1910 a 1913 (JANÁK 1910b, 27; PAVLÍK 2000, 128–129; KUSÁKOVÁ 2013, 55; VYSLOUŽILOVÁ 2015, 49), bylo možné jen proto, že blok v čele Palackého náměstí nebyl postaven. Téma je v literatuře téměř vyčerpáno, zde je pouze doplníme. Během 90. let se kromě Brožových domů v navržených blocích východně a jižně od Palackého náměstí nestavělo, pozemky nebyly vykoupeny, základní kámen k pomníku byl v roce 1897 položen na ještě terénně neupraveném náměstí. Pokud by zde byli soukromí vlastníci, kteří by chtěli stavět, nic by jim podle zákona nebránilo obdržet od městského stavebního úřadu upravovací čáry (plán polohy byl schválen), zpracovat plány rozdělovací, poté stavební a začít stavět.

Z plánů uváděných v literatuře byl ve všech stupních schválený a platný pouze regulační plán (upravený plán polohy) z roku 1902, potom plán z roku 1910, schválený téhož roku, a nakonec poválečný plán vypracovaný podle návrhu architekta Hypšmana z let 1921 a 1922 a schválený

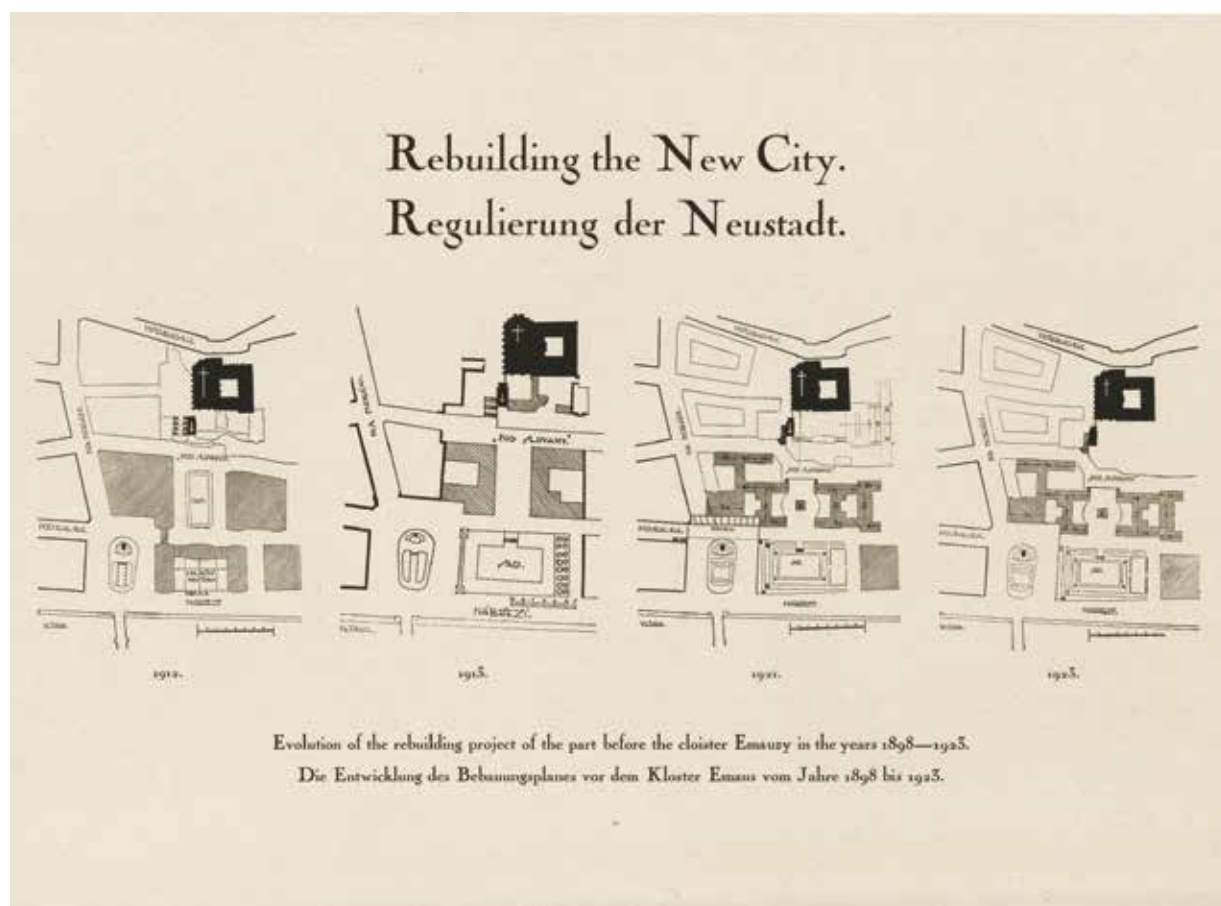
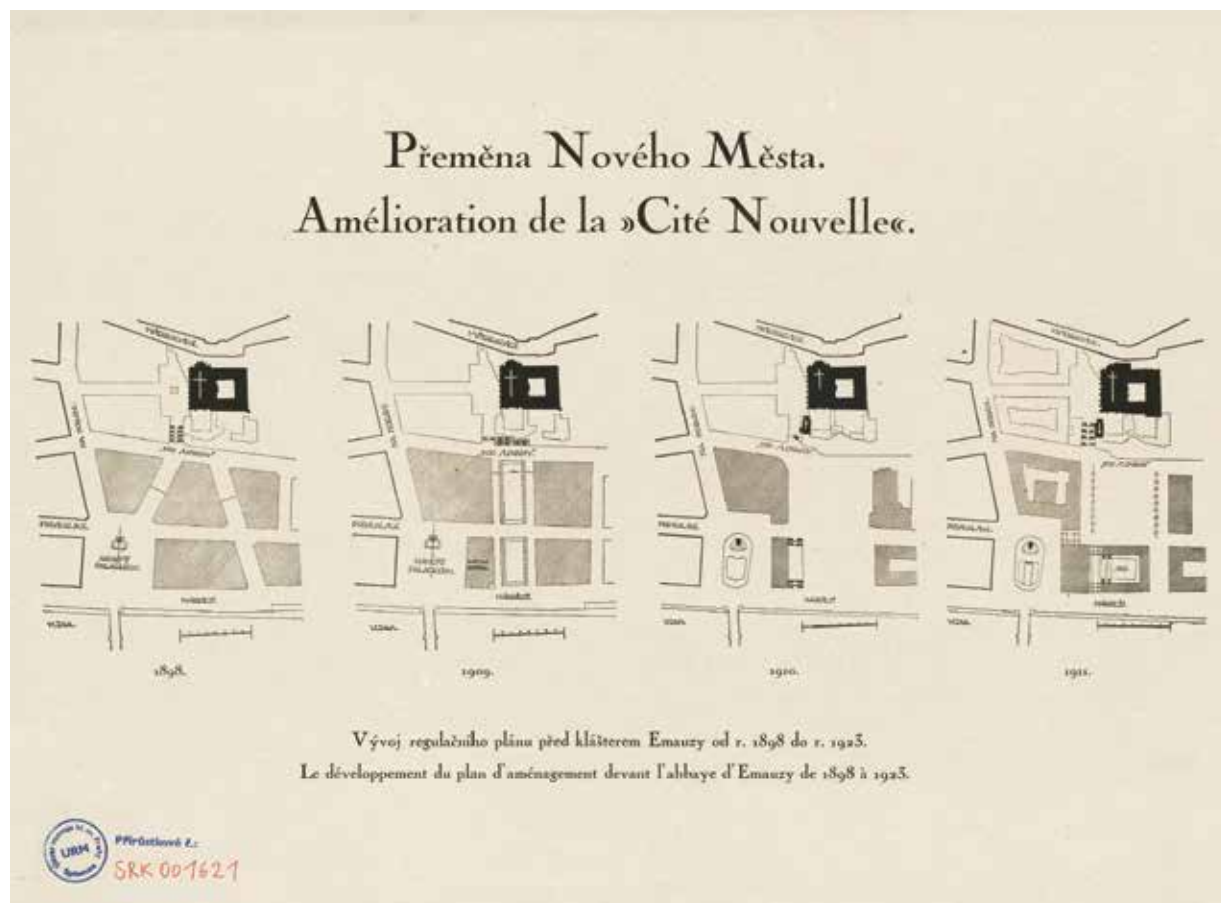
roku 1923 (PLÁN 1902 SÚ; PLÁN 1910c DRYÁK; PLÁN 1922 HYPŠMAN/SÚ). Ostatní plány byly neschválené. Nejpodrobnější výklad poskytuje dobový článek Jindřicha JANOTY (1923, 306–311) opřený o *ad hoc* vypracovaný přehledný plán (PLÁN 1923 SRK). Představuje celkem osm fází vývoje a zahrnuje pouze vybrané návrhy úřední či úřadem projednávané nebo registrované až od uváděného roku 1898 (obr. 30).¹¹⁰ Na regulačních návrzích se podíleli přední architekti, jak bylo zmíněno hned v úvodu: Alois Dryák, Vlastislav Hofmann, Pavel Janák, Bohumil Hypšman a řada dalších. Na vlastní popud, z pověření obce či v rámci zaměstnaneckého poměru úřední urbanisté ve společensky exponovaném území spolupracovali v úzké součinnosti s architekty, jak o tom svědčí i úřední archivace.¹¹¹

Upravený plán polohy území byl zpracován v roce 1898 a zemským výborem potvrzen v roce 1902 (fyzicky nedochovaný PLÁN 1902 SÚ). V roce 1905 podal Klub Za starou Prahu na město námět soutěže na území Podskalí spolu s kritikou platného plánu; podle rozhodnutí městské rady byl na základě další námitky Klubu z roku 1907 v témže roce vypracován nový regulační plán (PLÁN 1907a SÚ). Žádný z obou těchto plánů není v originálu dochován, plán z roku 1907 byl zachycen jako podkres v reprodukci *Věstníku Klubu Za starou Prahu* (JANÁK 1910b, 27) a obsahoval již i parcelaci (viz související dochovaný mapový list s parcelací PLÁN 1907b SÚ). Plán byl upravován ještě v roce 1908 (PLÁN 1908 SÚ) a parcelačně znovu 1909 (PLÁN 1909/1910 DRYÁK). Je doložen bohatým námitkovým řízením (NA ZV 1909). Nebyl projednán a na přehledném plánu SRK chybí. Stejně tak nebyl projednán plán Klubu Za starou Prahu z roku 1909/1910 (PLÁN 1910 JANÁK) podaný městské radě i zemskému výboru, na přehledném plánu SRK však zakreslen je a je datován rokem 1909. Dochoval se v dobové reprodukci (JANÁK 1910a, 4). V roce 1910 zpracoval plán na úpravu území Alois Dryák, návrh byl podán prostřednictvím Albana Schachleitera, opata Emauzského kláštera, městské radě. Jedna z jeho variant (PLÁN 1910c DRYÁK, obr. 31A), vytvářející spojitý prostor mezi Palackého náměstím a prostorem před Emauzy, byla po korekci zemským výborem schválena; návrh je dochován rovněž v pozdějším korigovaném úředním překresu (PLÁN 1913 SÚ, obr. 31B), na přehledném plánu SRK je datován rokem 1910. Dle této regulace se začaly stavět domy jižně od dnešních Zítkových sadů (DRYÁK 1914, 6). Po veřejné kritice – zejména Jana Kotěry – byl návrh regulace v rozsahu Palackého náměstí a prostoru před Emauzy v roce 1911 městskou radou zastaven a byl vypracován návrh nový, připojující nízkou stavební hmotu k jižnímu bloku Palackého náměstí. Na tomto návrhu se již podílel architekt Vlastislav Hofman (PLÁN 1913a SÚ/HOFMAN, obr. 32A). Na přehledném plánu SRK je datovaný rokem 1911. Dále vznikl známý návrh s terasovitým řešením (PLÁN 1913b SÚ/HOFMAN), včetně parcelace (PLÁN 1913c SÚ/HOFMAN, obr. 33A), doprovázený architektonickými kresbami (PLÁN 1913d SÚ/HOFMAN, obr. 33D), který je na přehledném plánu SRK datován rokem 1912. Obě varianty a z nich pocházející plány spolusignoval Vlastislav Hofman jako zaměstnanec stavebního úřadu. Na doporučení zemského výboru byly tyto návrhy v roce 1913 komisionálně projednávány spolu s návrhem Klubu Za starou Prahu, který zpracoval Bohumil Hypšman (PLÁN 1913 HYPŠMAN) a na přehledném plánu SRK je datován rokem 1913 (obr. 34A). Na městské úrovni byl v roce 1913 schválen návrh Hofmanův, avšak k jeho potvrzení zemským výborem již nedošlo. Geneze a konečná poválečná akceptace Hypšmanových návrhů (PLÁN 1921 HYPŠMAN; PLÁN 1922 HYPŠMAN/SÚ), na přehledném plánu SRK datovaných roky 1921 a 1923, a jeho pozdější pověření zpracováním regulace v místě jsou dobře známy a velmi podrobně popsány zejména v citovaných pracích K. Brůhové a A. Kusákové.

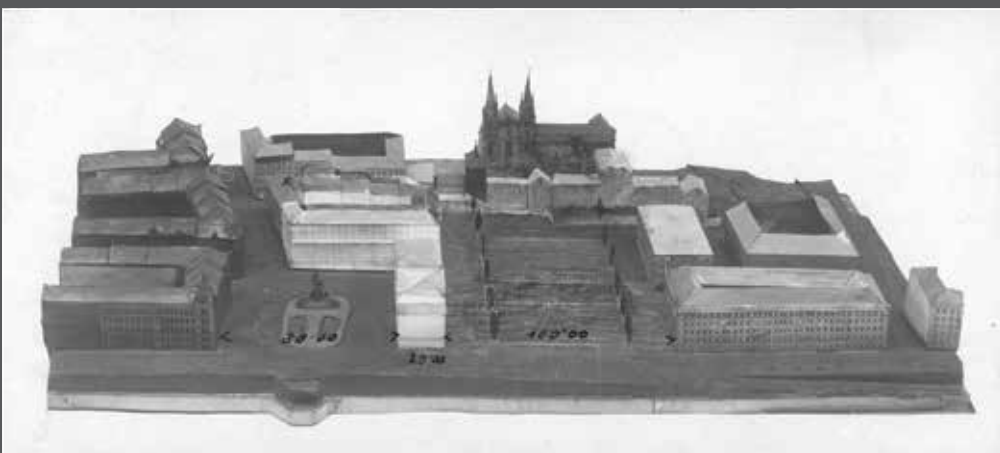
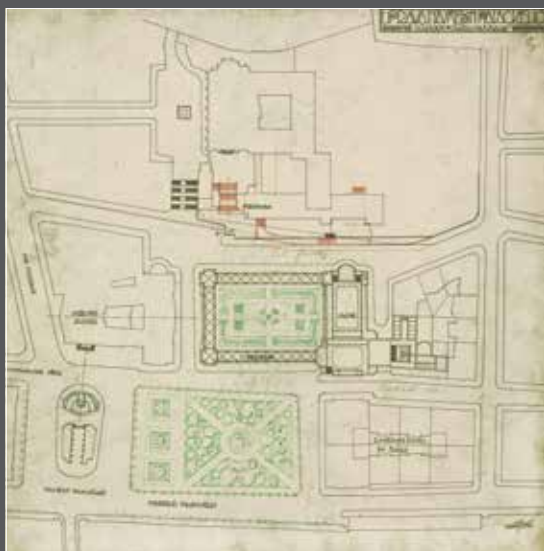
Přehledně můžeme konstatovat, že plány polohy/regulační plány z let 1898 (1902), 1907 a 1908 se v zásadních úpravách Palackého náměstí a prostoru pod Emauzským klášterem shodovaly s plány polohy z roku 1888, respektive 1889. Lišily se v detailech: proponovaná ulice symetrická k ulici Na Moráni byla zúžena z 24 na 20 metrů, průčelní blok byl kvůli zvětšení náměstí na své západní straně zkrácen. Významněji se lišily výše popsanou úpravou emauzského bloku a ulice Pod Slovany. Tato partie však již stála na okraji pozdější intenzivní pozornosti zaměřené na Palackého náměstí a udržení pohledu na emauzský kostel vlivem veřejného tlaku po roce 1905.

110 Plán není nestranný, líčí vývoj, jako by nutně směřoval ke „správnému“ řešení Hypšmanovu.

111 Autorské návrhy můžeme rozdělit do dvou skupin: na návrhy archivované v městských institucích (AMP, IPR), které souvisely s úřední regulací, a na návrhy zde nearchivované, doložené v dobovém kulturním a publikačním prostoru či v jiných archívech. Do první skupiny patří návrhy Kříženeckého, Dryáka, Hofmana a Hypšmana, do skupiny druhé návrhy ostatních tvůrců.

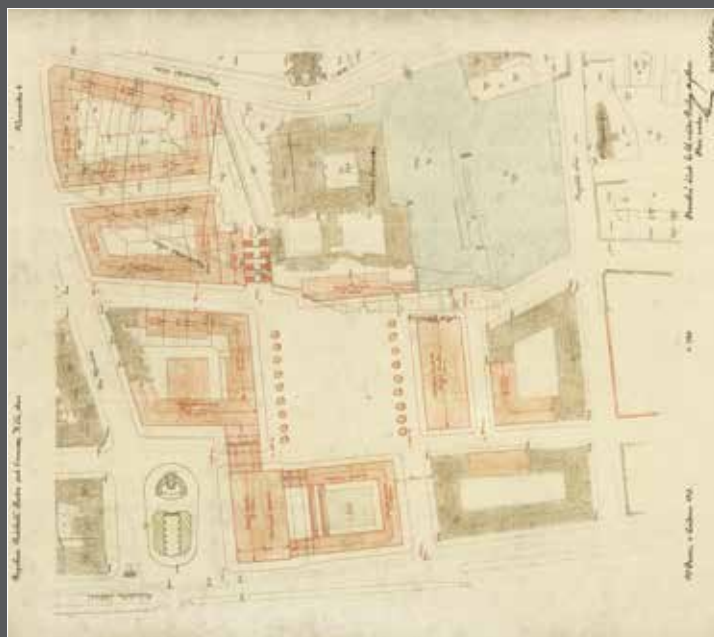
Obr. 30. Souhrnný plán vývoje regulace v oblasti před Emauzským klášterem (PLÁN 1923 SRK).

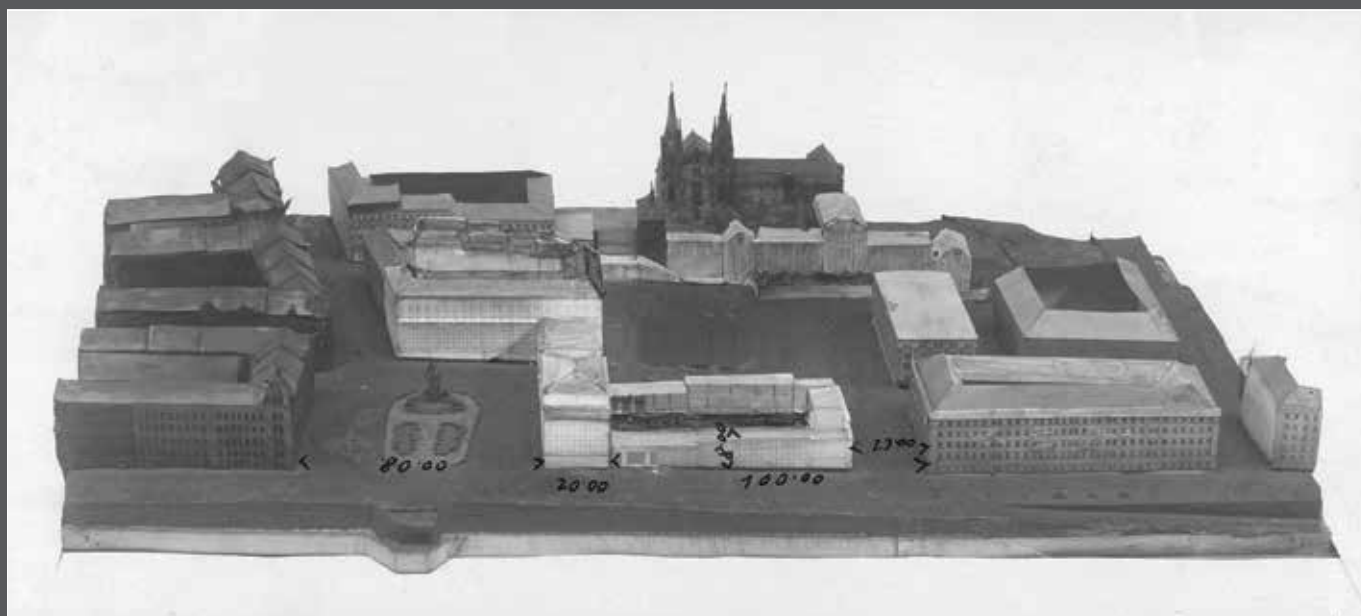
Obr. 31. Dryákův návrh (1910) a odvozené úřední plány a model: **A** – PLÁN 1910c DRYÁK; **B** – PLÁN 1913 SÚ; **C** – fotografie papírového modelu k PLÁNU 1913 SÚ (pohled ze smíchovského břehu); **D** – fotografie papírového modelu k PLÁNU 1913 SÚ z ptáčí perspektivy; **E** – PLÁN 1910d DRYÁK.

A	B
C	
D	
E	

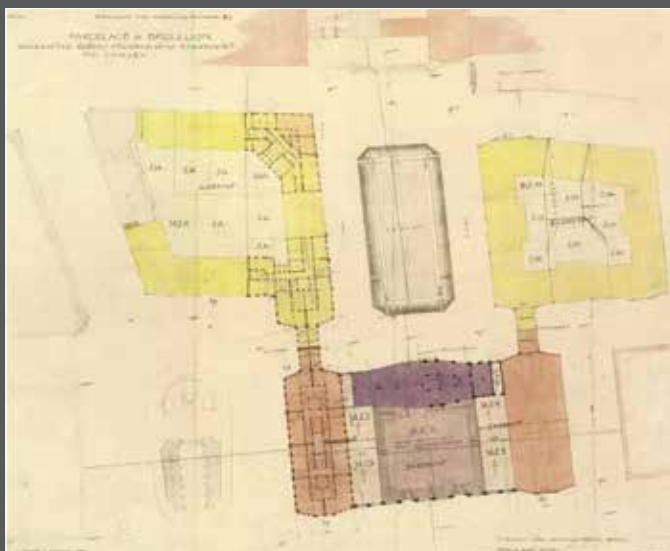

Obr. 32. A – Úřední návrh (PLÁN 1913a SÚ/HOFMAN), odvozen z návrhu z roku 1910 (PLÁN 1910c DRYÁK); **B** – fotografie papírového modelu k PLÁNU 1913a SÚ/HOFMAN (pohled ze smíchovského břehu); **C** – fotografie papírového modelu k PLÁNU 1913a SÚ/HOFMAN z ptáčí perspektivy.

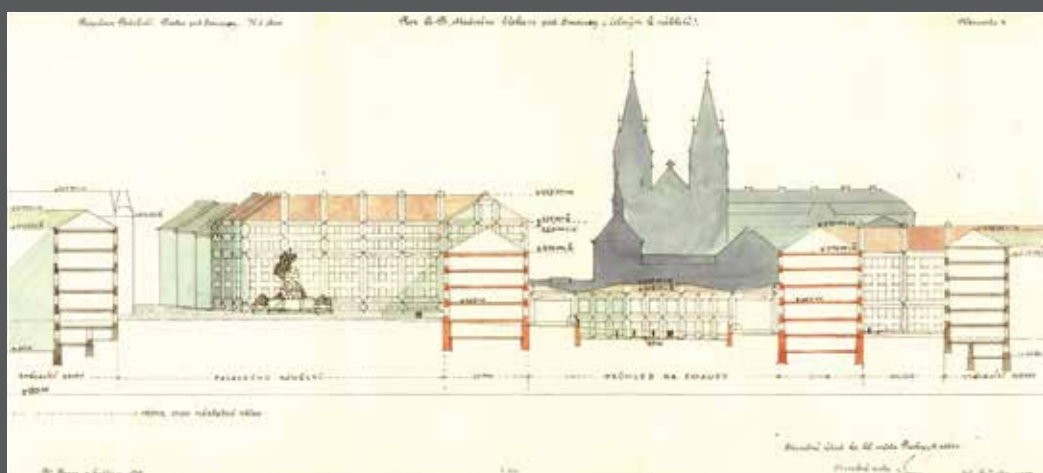

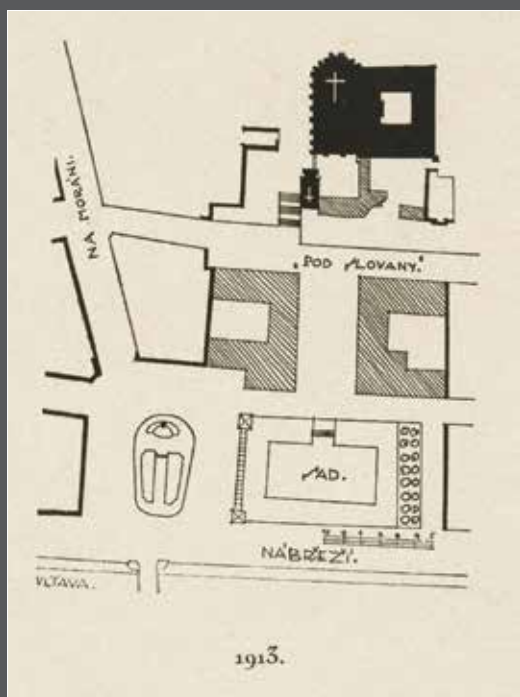
A
B
C

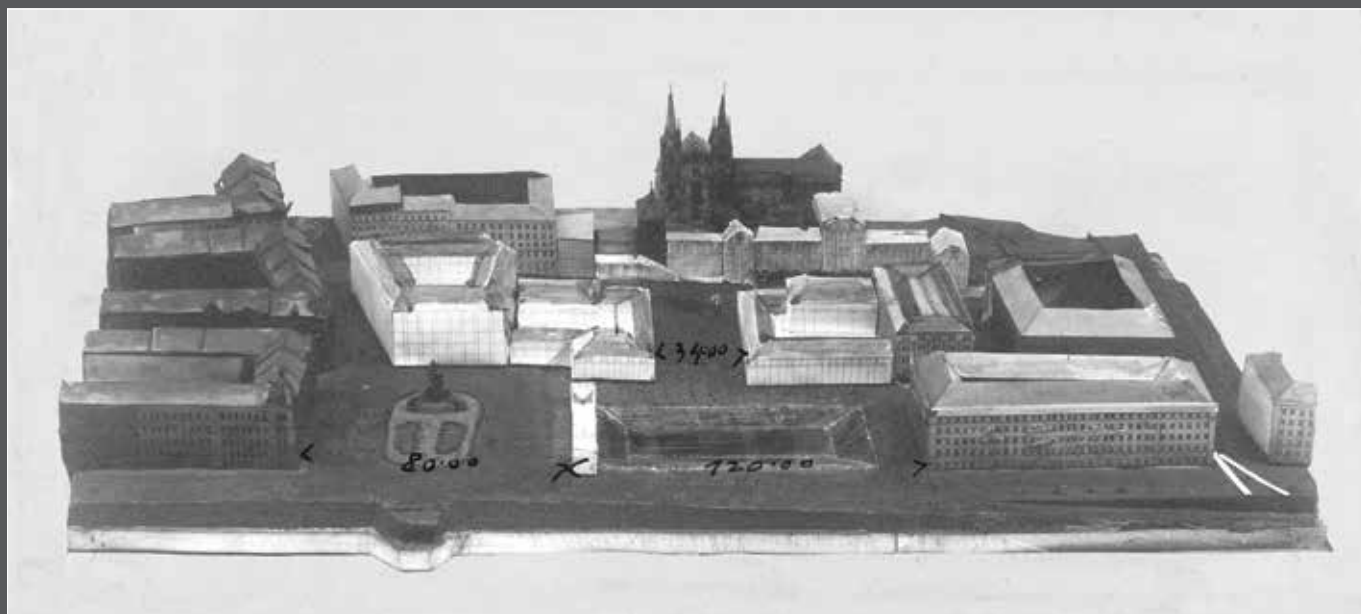
Obr. 33. Hofmanovy úřední plány, půdorys, model, řezopohled:
A – parcelační PLÁN 1913c SÚ/HOFMAN; **B** – fotografie papírového modelu k PLÁNU 1913b SÚ/HOFMAN (pohled ze smíchovského břehu); **C** – fotografie papírového modelu k PLÁNU 1913b SÚ/HOFMAN z ptáčí perspektivy; **D** – PLÁN 1913d SÚ/HOFMAN.

A
B
C
D

Obr. 34. Hypšmanovy návrhy v úředním provedení (1913): **A** – PLÁN 1923 SRK; **B** – fotografie papírového modelu k PLÁNU 1913 HYPŠMAN/SÚ (pohled ze smíchovského břehu); **C** – fotografie papírového modelu k PLÁNU 1913 HYPŠMAN/SÚ z ptačí perspektivy.

A
B
C

VIII. DRAMATICKÁ ETAPA REGULACE PO ROCE 1905

Část severně od ulice Na Moráni i sama ulice byly vyřešeny úředními plánovači konzistentně. Jižněji ležící území pod Emauzy se stalo předmětem mnoha koncepčně rozdílných autorských urbanistických návrhů, zpracovávaných od počátku století do pozdních 30. let. Zatímco plány vznikající v rámci stavebního úřadu v 90. letech řešily otázky šíře a vedení komunikací, půdorysných blokových struktur a pozvolných výškových profilů kontinuálního městského organismu, pozdější návrhy akcentovaly pohledovou exponovanost, panorama Emauzského kláštera a časem stále zřetelněji ortogonalitu.¹¹²

Uměleckohistorické práce, jakkoliv porovnávají i jednotlivá prostorově-geometrická řešení, traktují látku chronologicky a soustřeďují se, podobně jako dobové úvahy, na plochu náměstí a prostor před emauzským vrchem. Vykládají, opřeny o hojné citace dobových pramenů, čeho chtěli tvůrci dosáhnout, a popisují genezi plánů jako cestu k objektivnímu a správnému řešení. Náhled obsažený v lapidárním výroku Wirthově, že „osudy tohoto případu ukazují ... hluboký rozpor mezi názory oficiálních instancí a mladé generace architektů“ (WIRTH 1946, 143), se jako příliš relativistický nepřipouští. V této studii se zaměříme na varianty prostorového řešení z hlediska dopadů na celkové urbanistické koncepte čtvrti.

Porovnání plánů z roku 1888 a 1889 a oponentních návrhů a regulačních plánů

Plány z let 1888 a 1889, upravené během 90. let, nebyly jistě dokonalé a v prostoru pod Emauzy byl jejich základní urbanistický koncept později zcela odmítnut. Byly však dokonané, tvar Palackého náměstí a k němu přiléhajících bloků vytvářel v rámci Podskalí ojedinělou centrickou urbánní strukturu (obr. 24). Kritikové a opravovatelé tak byli nuceni některé z jeho typických rysů napadnout a změnit. Byl to úkol nelehký, protože stavební struktura Palackého náměstí byla již z významné části realizována. Akcentována byla postupně témata náměstí, jeho průčelní a jižní budovy a pás území pod střední partií Emauzského vrchu s ohledem na zachování jejího viditelného panoramatu.

Bazální rozdíl z historického odstupu nepředstavovaly odlišné návrhy pozdějších řešení, vypracovaných zhruba od poloviny 1. do poloviny 2. desetiletí 20. století, například v otázce zastavění či nezastavění Palackého náměstí z jižní strany blokem, ale rozdíl varianty urbánního návrhu kontinuálního města a varianty jeho zvláštní, disparátní části, která na sebe brala podobu architektonické hmotové kompozice. A. Dryák, V. Hofman, P. Janák či B. Hypšman zpracovávali návrhy nejen jako urbánní schémata, ale také jako názorný obraz budoucího stavu – a vyobrazení podoby budov se nemohli ani nechtěli vyhnout. Takový úkol městským plánovačům tradičně nepříslušel, navrhovali regulaci, jež měla být naplněna jednotlivými projekty. I přes cézuru, kterou tvoří ulička mezi jižní a severní Hypšmanovou budovou, můžeme nahlížet na finální postavené dílo jako na solitérní stavbu, od severu k jihu měřící přesně 200 metrů; žádný jiný blok v asanovaném Starém Městě či Podskalí nemá takovou dimenzi, nedosahovala jí Svatováclavská trestnice a zdaleka jí nedosahují prvorepublikové ministerské budovy na staroměstském ani novoměstském nábreží.¹¹³ Na místě tohoto rozlehlého díla a na něj navazujícího parku by vzniklo v původně plánované zástavbě zhruba 30 činžovních domů.

Pozdější tvůrci navrhovali povětšinou budovy veřejné. V některých případech programově, jako tomu bylo například u Dryákova Domu Palackého již v roce 1899 (VYSLOUŽILOVÁ 2015, 91) a následně v návrzích kolem roku 1909 (PLÁN 1907, 1909/1910 a 1910a–d DRYÁK). Pozdější tvarové kompozice na omezeném prostoru mezi emauzským vrchem a nábrežím vytvářely vizuálně spojitě komplexy, „architektonická dvojčata“¹¹⁴ potlačující uliční síť. Jejich jednotlivé, často mělké a občas přímo fyzicky propojené části můžeme chápat jako svého druhu křídla nemající (kromě nemocničních pavilonů) v pražském prostředí vázaném i u veřejných budov na kompaktní blokovou formu předchůdce ani následné analogie. Do některých takových partií nebylo možné trojtraktové obytné domy s vnitroblokem vměstnat. Odsuzovaly, možná i mimoděk, řešený prostor k veřejnému programu. Na pozadí působil prostorový limit – prostranství bylo pro splnění na

112 Pro názornost jsou jednotlivým fázím tohoto vývoje přiřazeny vybrané úředně archivované plány s důrazem na ty méně často publikované (obr. 31–35). Plány jsou kvůli přehlednosti textu identifikovány přímo u obrázků.

113 Odměřeno autory z PLÁNU 2020 IPR.

114 Urbánní kompozice architektonických dvojčat, jaké představují například budovy Uměleckohistorického a Přírodovědného muzea ve Vídni, se v Praze uplatnila jen spoře u činžovních domů (například u čp. 910/I a 907/I na styku ulic Vězeňské, Dušní a V Kolkovně na asanovaném Starém Městě) a je v pražském prostředí projevem „mikrourbanistického uvažování“ jednotlivých stavitelů. Ve sledovaném území jsou to pak domy čp. 1571/II a 1596/II na rozích nábrežního průčelí bloku přiléhajícího severně k Palackého náměstí.

ně kladených a vymyšlených nároků příliš malé. Namísto bloků a náměstí se na návrzích rodily piazzetty, loggie, pergoly a dvory.¹¹⁵ Historik umění v nich vidí výraz kreativity, urbanista stěží může nezaznamenat, že byly také výrazem prostorové nouze. Dvěma nejvýraznějším řešením, expresivnímu kubistickému projektu Hofmanovu (ŠVÁCHA 2004), podobně jako klasicizujícímu návrhu Hypšmanovu (KUSÁKOVÁ 2013; BRŮHOVÁ 2013), byla věnována ucelená a podrobná pozornost. Zbývá doplnit pohled urbanistický.

Povaha „autorského urbanismu“

Kromě jediného plánového návrhu Josefa Rozsipala z roku 1908 (Klub Za starou Prahu; vyobrazeno např. v BRŮHOVÁ 2017, 48) se v prostoru pod Emauzy stále jedná o asanační urbanismus. Nezůstala po něm jediná historická stavba, ba ani náznak historického půdorysného vedení ulic. Tento urbanismus „pouze“ nezastavoval území pod emauzským vrchem činžovními domy a kladl důraz na pohledovou kompozici se dvěma v čase střídavě akcentovanými ohnisky: Palackého náměstím a otevřeným prostorem pod Emauzy. Oba akcenty se křížily: zastavění jižní strany Palackého náměstí zužovalo průhled na Emauzský klášter z hlavního komunikačního tahu od Palackého mostu, tedy ohrožovalo dobově exponované „zachování otevřeného pohledu na Emauzy“.¹¹⁶

Palackého náměstí a prostor pod Emauzy téměř všechny návrhy ortogonalizovaly. Ortogonalizací se z náměstí stával appendix přiložený k šikmo položené – a již postavené – ulici Na Moráni, která ztratila svou symetrickou protiváhu na jižní straně. Janákovy a Hofmanovy návrhy navíc spojovaly východní a jižní blok náměstí do pravoúhle zalomené hmotové kompozice vytvářející v jihovýchodním rohu náměstí kout, a navrhovaly tedy urbánní figuru v pražském prostředí minimálně řídkou. Dojem umocňovaly i uvažované vysoké budovy, na obou návrzích pětipatrové. Zvolená náhrada dvou ulic širokých 24 metrů, tedy „dvou Pařížských tříd“, navrhovaných v regulačních plánech, byla možná dána přesycením z lichoběžných bloků a asymetrických nárožních domů v rámci staroměstské a josefovské asanace, vystavěných vesměs v eklektickém či secesním stylu. Definovat společného jmenovatele u tak rozdílných projevů, jako je Janákův, Hofmanův nebo Hypšmanův, umožňuje jen velmi obecně pojem „moderna“. Můžeme ji označit jako modernu vídeňské provenience, vycházející z prostorových podmínek dunajské metropole, modernu wagnerovskou.¹¹⁷ Ortogonalizace pokračovala i při patě emauzského vrchu a dostoupila později téměř na jeho vrcholovou plošinu, kde stojí pozdější Hypšmanovy budovy klášterních dílen a sociálních služeb. V logice převažujícího ortogonálního náhledu byla opuštěna starší myšlenka „odsahování“ terénu jižně od ulice Na Moráni ve prospěch terasovitěho řešení.

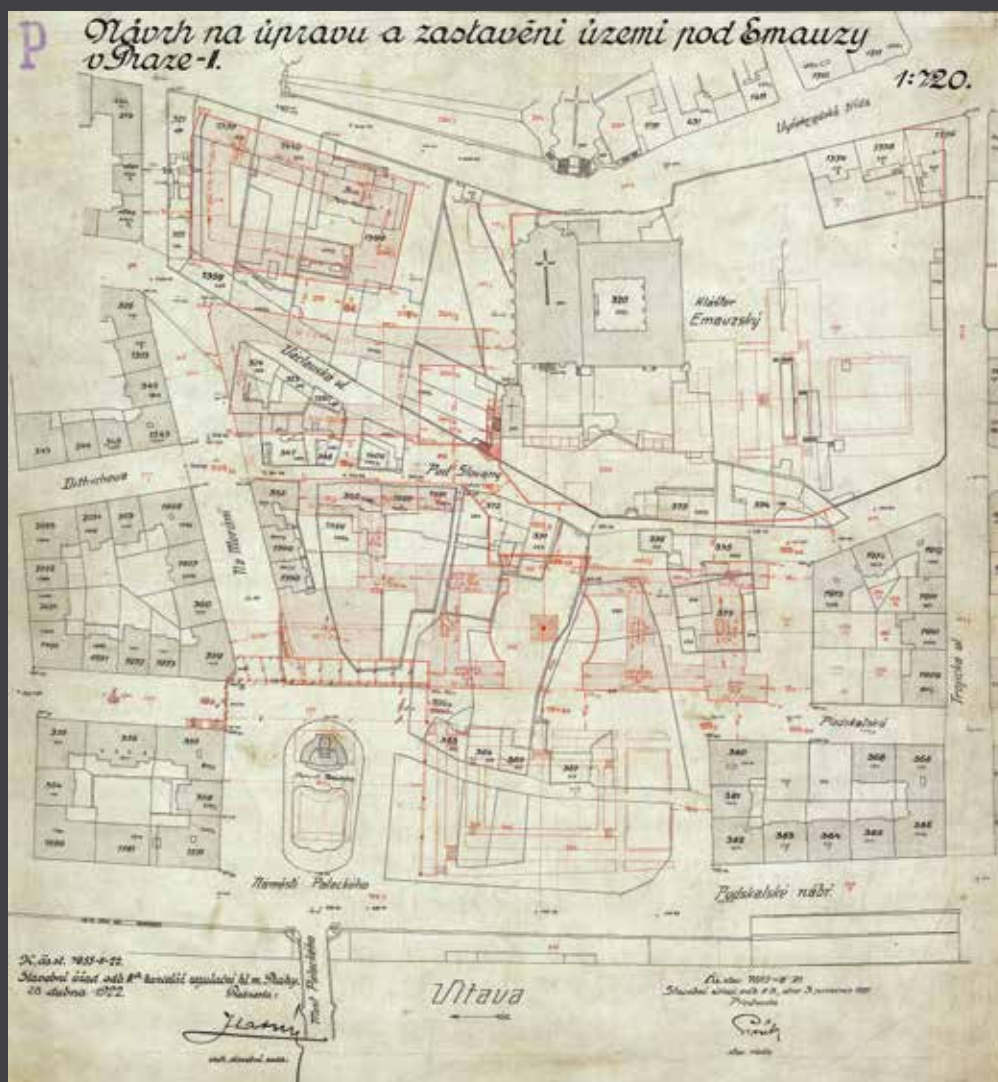
Výjimku představovala verze Dryákova návrhu (PLÁN 1910a DRYÁK), který zachovával lichoběžný blok v čele náměstí, kde těžiště v zastavěné části bylo přeneseno na čelní dům, což by umožnilo šikmý pohled na Emauzský klášter. Autor sám dal přednost jiné své verzi, rovněž ortogonální (PLÁN 1910b DRYÁK, viz DRYÁK 1914), která se po korekci zemským úřadem stala verzí úřední (PLÁN 1913 SÚ) datovanou na přehledném plánu SRK rokem 1910. Dryákovy návrhy neuzavíraly Palackého náměstí z jižní strany a vytvářely volný spojitý prostor náměstí a nábrežního předpolí v pásu před klášterem s posunutím navržených budov k patě svahu. Návrh zhruba odpovídá řešení Hypšmanovu z roku 1913, který se nakonec stal určujícím. Dva úřední návrhy vznikající na doporučení zemského výboru (DRYÁK 1914, 6), signované V. Hofmanem jako zaměstnancem III. odboru stavebního úřadu a datované na přehledném plánu SRK roky 1911 a 1912, opět uzavíraly Palackého náměstí z jižní strany blokem a vytvářely v předpolí nábreží nízkou veřejnou budovu či dále od nábreží umísťovaly budovu tržnice, tedy stavbu rovněž relativně nízkou.

Zajímavé je, jaké geometrické úvahy vedly dobové úřední korekce: z Dryákova textu je zřejmé, že to byla snaha za prvé vrátit Palackého náměstí pevnou formu a nespojovat jej s prostorem před Emauzským klášterem, za druhé náměstí vznikající na tomto předprostoru pak připojit k Emauzskému klášteru („omezení náměstí Emauzského na část před klášterem samým“) a oddělit jej od nábrežní komunikace nízkou stavbou (DRYÁK 1914, 6). Obě intervence zemského výboru,

115 Prostor obestavěný stavbami stejného architektonického výrazu vyvolává spíše dojem dvora, záměr vytvořit zde *cour d'honneur* takto vyslovil Jan Kotěra (JANOTA 1923, 307).

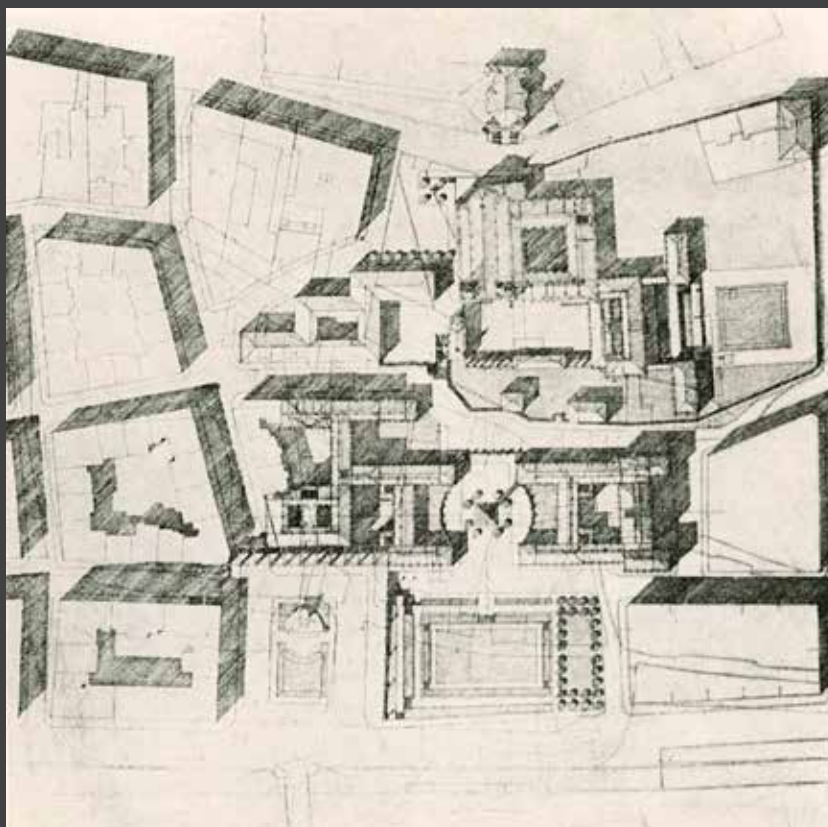
116 Nejvyrovnanější verzi, která oba urbánní požadavky uspokojovala, představovaly návrh Klubu Za starou Prahu publikovaný roku 1910 (JANÁK 1910a, 4) a úřední návrh odvozený z Dryákova řešení (v překresu dochován jako PLÁN 1913 SÚ), na přehledném plánu SRK uváděný k roku 1910. Mezi verze akcentující pevnou formu Palackého náměstí patří zejména návrhy Janákovy (1907; BRŮHOVÁ 2017, 50) a Hofmanovy (1913; PLÁN 1913a–d SÚ/HOFMAN).

117 Interpreti architektonických kreseb pod Emauzy by asi raději slyšeli jméno Camilla Sitteho, vesměs monumentální forma návrhů k tomu však neoprávněuje.

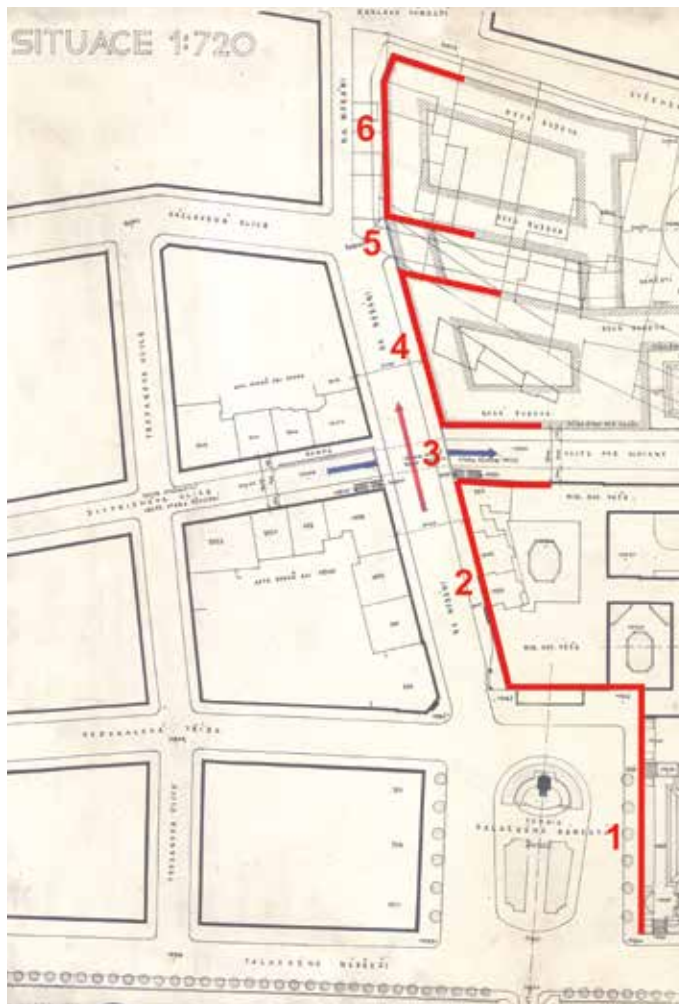
Obr. 35. Pozdější Hypšmanovy návrhy budov a detailní urbánní měřítko: A – PLÁN 1922 HYPŠMAN/SÚ; B – model k PLÁNU 1921 HYPŠMAN.

A
B

zpracované na přehledném plánu SRK do verzí datovaných lety 1910 a 1911, svědčí o stabilitě dosavadního urbanistického náhledu spočívajícího v zahrnutí klášterního areálu do městského interiéru a potřebě pevné formy Palackého náměstí. Jakmile však pod tlakem kulturní veřejnosti a renomovaných architektů stavební úřad připustil ortogonalizaci Palackého náměstí a větší volný prostor před Emauzy, bylo kontinuální město ztraceno. Svou roli sehrálo i personální obsazení regulačního odboru při městském stavebním úřadu – odchodem stavebního rady Josefa Václavka ke konci roku 1907 a nástupem stavebního rady Viléma Dvořáka zakladatelská etapa městského inženýrského urbanismu končí.

Záplavu rozmanitých návrhů ze sklonku monarchie můžeme považovat za svého druhu soutěž urbánních idejí, byť pro tuto obtížnou lokalitu architektonická soutěž oficiálně vyhlášena nebyla. Nakonec byl regulací území pověřen velmi agilní Bohumil Hypšman, jak je v literatuře velmi zevrubně popsáno (zejména JANOTA 1923, 308–311; PAVLÍK 2000; odvozeně KUSÁKOVÁ 2013; dále BRŮHOVÁ 2013; 2017), jenž se stal i autorem zde postavených budov. Pokud bychom události chápali v idealistickém kulturním modu jako soutěž formálních geometrických idejí, zvítězila hmotová kompozice nad prostorovým plánováním, kompozice ortogonální, orientovaná na směr kolmý k nábreží, a tedy příčná vzhledem k základnímu severojižnímu rozložení Podskalí. Hypšmanův návrh

Obr. 36. Úprava regulace z roku 1932, emauzský blok a jižní hranice ulice Na Moráni. Zákres autorů do PLÁNU 1932 HYPŠMAN.

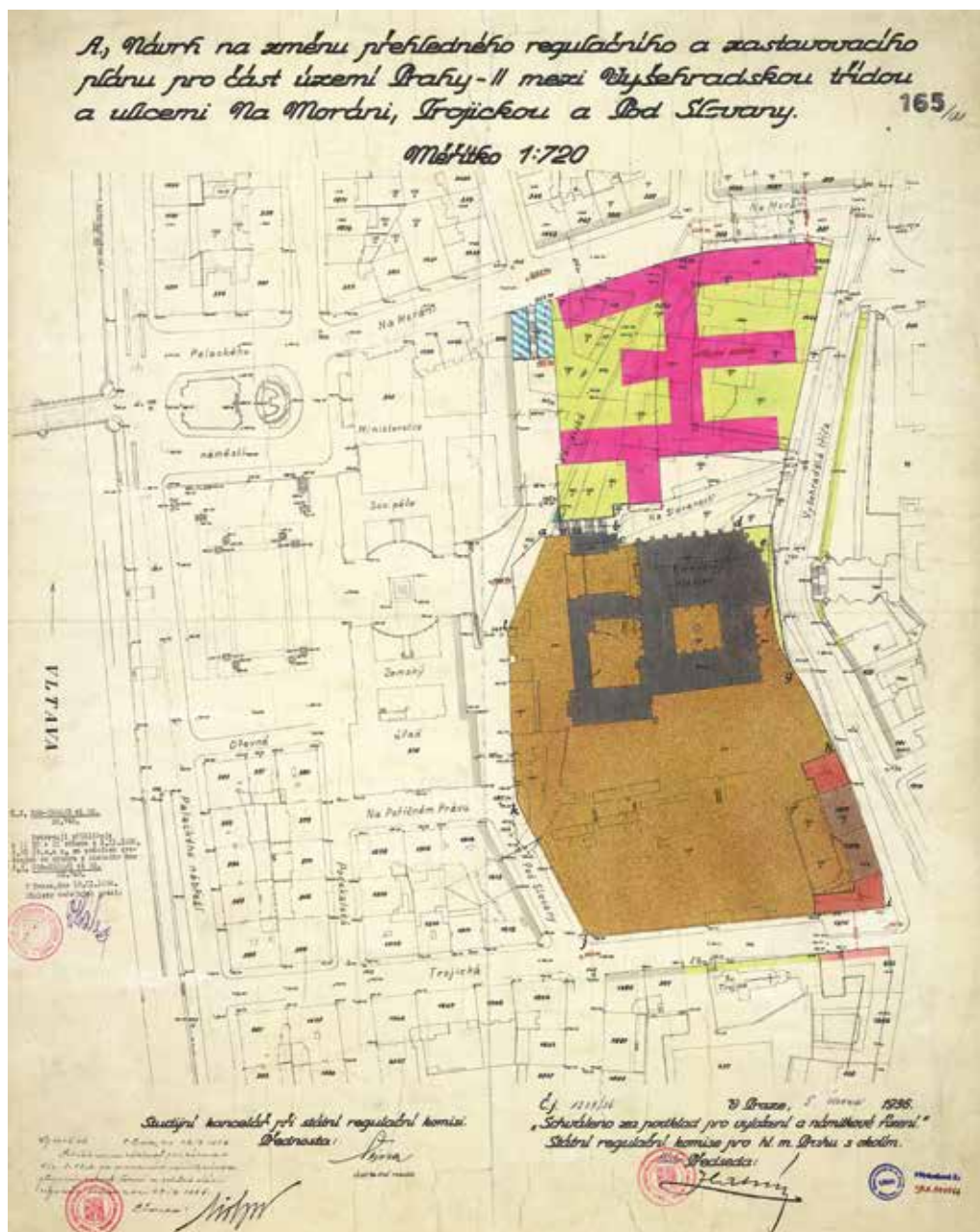
ortogonalitu doslova ztělesňoval (PLÁN 1921 HYPŠMAN, obr. 35B). Severojižní směr byl potlačen a s ním i původně plánovaná kontinuita nové městské čtvrti. Ulice Pod Slovany se stala obtížně přístupnou uličkou za kulisami klasicizující hmotové kompozice. Na autorově pozdějším plánu (PLÁN 1932 HYPŠMAN, obr. 36) je zakreslen podjezd pod ulicí Na Moráni jako pokračování ulice Pod Slovany. Aniž bychom tím chtěli Hypšmanův urbanistický výkon hodnotit celkově, jedná se o zjevnou regresí k uvažování počátku 80. let 19. století či spíše ke konci let sedmdesátých.

IX. POZDĚJŠÍ REGULACE

Výstavbou ministerských budov regulační proces v území pod emauzským vrchem neskončil a řešil na postupně se zmenšujícím území stále komplikovanější prostorově geometrické úkoly, jež před novou urbánní kompozicí vyvstávaly. Ve 20. letech vycházel v oblasti emauzského bloku v zásadě z mírně upravené starší regulace se dvěma bloky s podélnou ulicí (PLÁN 1928 SRK). V regulačních studiích se od poloviny 30. let začal znovu řešit zbývající úsek jižní strany ulice Na Moráni při patě a na severní části emauzského vrchu.

Jižní frontu ulice, značně fragmentovanou postavenými budovami i plánovanou regulací, tvořilo šest odlišných úseků, viz obr. 36: úsek Palackého náměstí, ministerská budova připojená ke třem starším činžovním domům, navržená ulice jako pokračování ulice Pod Slovany, první blok veřejných budov zasahujících do emauzského vrchu, ulice vedoucí podélně skrz severní část

Obr. 37. Úprava regulace z roku 1936, emauzský blok a jižní strana ulice Na Moráni (PLÁN 1936 SRK).

vrchu až ke kostelu a konečně druhý, závěrečný blok vytvářející nároží Karlova náměstí a Vyšehradské ulice (obr. 36).

Úpravy směřovaly ke zpevnění jižní fronty ulice. Návrh z roku 1936 (PLÁN 1936 SRK, obr. 37) nahrazuje dva koncové bloky s mezilehlou ulicí na emauzském svahu jediným křídlem; z hlediska uliční fronty je s ním shodný již uváděný Hypšmanův návrh z roku 1932. Zatímco Hypšman spojoval oba bloky krátkými křídélky, a vytvářel tak domovní blok jediný, pozdější návrh studijní kanceláře při Státní regulační komisi blokovou strukturu opustil a navrhoval „inverzní“ soustavu několika křídel: namísto ulice mezi bloky je položeno podélné spojovací křídlo, severní a jižní strany bloků zanikají. Opuštěním blokové struktury je toto řešení analogické Hypšmanovu řešení pod Emauzy, ale v míře odklonu od této struktury nemá v dobové pražské zástavbě obdobu. I funkcionalistické komplexy Elektrických podniků nebo Všeobecného penzijního ústavu vykazují půdorysně uzavřenější formu. Zboření areálu Šaryovského pivovaru v polovině 30. let bylo pouhou předzvěstí další vývojové urbanistické etapy v Podskalí – k zástavbě podle navržené regulace však již nedošlo.

K blokovému schématu se regulační úvahy nevrátily. Území bylo součástí širokých urbanistických vizí architekta Josefa Havlíčka (1899–1961), kreslených během druhé světové války (PLÁN

1944 HAVLÍČEK, obr. 38). Na jeho plánech zcela zaniká dosavadní obytná zástavba, zůstávají nejvýznamnější památky a rovněž ministerský komplex Hypšmanův.¹¹⁸ Poválečná studie architekta Hypšmana (BEČKOVÁ 2000, 77) se nerealizovala.

Plánování a výstavba budovy Sdružení projektových ateliérů (SPA), dnes ikonického díla Karla Pragera (1923–2001) a Jiřího Kadeřábka (* 1922) z přelomu 60. a 70. let 20. století, na dosavadní regulační úvahy nenavázaly. Byly komplexem komponovaných spojitých hmot, které se uliční čáře programově vyhýbaly. Budovy osadily volné prostranství na plošině severní části emauzského vrchu a jako by vrátily zástavbu před polovinu 19. století, kdy ještě nebyl urbanizován jeho strmý západní sráz. „Pragerovy kostky“, podobně jako komplex Hypšmanův, charakterizuje výšková uměření, při pohledu z Karlova náměstí je modernistický komplex skryt za činžovními domy při Vyšehradské ulici a ani z jiných pohledů se významně neuplatňuje.

Postavený projekt je ovšem redukcí, respektive první fází většího záměru, jehož předpokladem byla úplná demolice starší zástavby v místě a součástí výšková budova při vyústění ulice Na Moráni a další kubická hmota, „kostka“, usazená v trojúhelném prostoru pod vrchem v místě zaniklého domovního bloku vymezeného kdysi Václavskou ulicí a ulicí Pod Slovany (PLÁN 1972 PRAGER, obr. 39). V této maximální verzi z 1. poloviny 70. let návrh nejenže opustil uliční čáry, což bývalo dobově časté, ale i základní blokové schéma území, což již obvyklé nebylo.

Demolice byly provedeny na západní straně bloku při patě svahu, dva menší historické domy (z toho čp. 321/II se středověkým jádrem) při ulici Na Moráni byly zbourány z dopravních důvodů, nikoliv kvůli výstavbě budov SPA, nicméně pro druhou fázi zástavby by bylo jejich odstranění nezbytné. Ta se již nerealizovala, další domy v její cestě, čp. 1359 a 1446/II při Vyšehradské ulici, zůstaly zachovány. Trojúhelný prostor, jenž byl neuralgickým místem plánu polohy z roku 1889, zůstal urbanizací nezdolán.

X. ZÁVĚR

Na travnatém plácku mezi odvrácenou stranou Hypšmanovy ministerské budovy a „Pragerovými kostkami“ příběh novodobé regulace Podskalí končí. Vyznívá až symbolicky, že pusté místo, jež bylo ohniskem tolika úvah a trápení městských regulátorů na sklonku předminulého století, leží ladem za obří Hypšmanovou stavbou a přímo pod okny centrální pražské plánovací instituce.

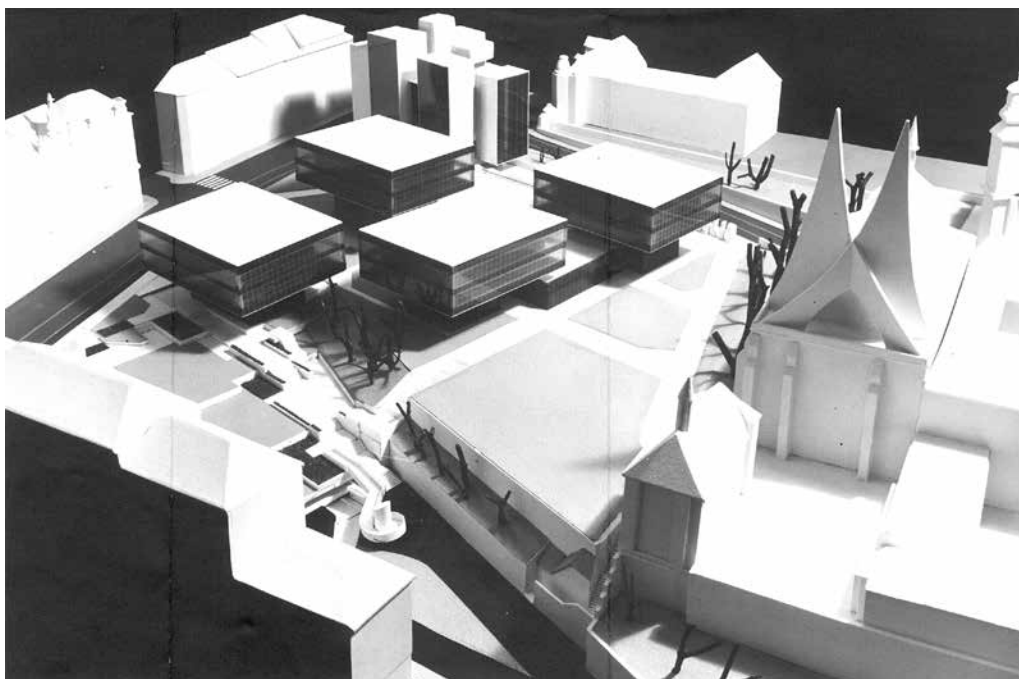
Končí zde i tato studie. Na mnoha příkladech ukázala, že tradovaný obraz pražského městského plánování z konce 19. století je zploštělý – dobový urbanismus byl plastičtější, vyvíjel se v čase a regulace různého rozsahu a povahy na sebe postupně navazovaly. Jejich četnost a složitost je překvapující a téměř neznámá. Ukázali jsme obojí na několika vyhodnocovacích plánech pro oblast Podskalí (obr. 5, 6 a 14), mnohovrstevnatý obraz však skýtá takřka celá pravobřežní historická Praha. Na sadě výkresů, které naši studii uzavírají (obr. 40–43), analyzujeme její území neobvykle – podle stáří uličních čar, respektive regulace, nikoliv podle stáří budov. Výsledná mozaika je pestrá, i když zobrazuje jen základní časové etapy. Realita dobové praxe byla ještě o něco

Obr. 38. Návrh regulace území od Josefa Havlíčka z roku 1944 (PLÁN 1944 HAVLÍČEK).

¹¹⁸ Území zkreslené rukou významného architekta prozrazuje mimoděk podobnost Hypšmanova půdorysného řešení s modernistickým konceptem zástavby, do nějž zapadá. Severní část emauzského vrchu zůstala z větší části uchráněna bombardováním v únoru 1945, ale silně zanedbaná urbánní struktura chátrala.

Obr. 39. Model budovy SPA od Karla Pragera z roku 1972 včetně nerealizované 2. etapy (PLÁN 1972 PRAGER).

pestřejší, o mnoha regulacích víme z archivních spisů, avšak plány k nim nebyly dohledány. Naopak některé nedatované plány nemůžeme dosud datovat se stoprocentní jistotou. Podrobnější etapizace regulačního vývoje by historické poznání mohla upřesnit, ale pravděpodobně by vedla i k řadě neověřitelných a nesprávných vyhodnocení, jimž jsme se chtěli vyhnout. Laskavý čtenář zde může hledat další souvislosti. Ukazuje se například, že představa o omezeném prostoru pro stavění ve městě stísněném hradbami jako o jednom z důvodů asanace platila pro Staré Město – dochovaná urbánní struktura jižně od hranice asanačního obvodu v Platnéřské ulici je stavbami z období 2. poloviny 19. století velmi málo dotčena a totéž platilo i pro asanovanou část, takzvané Dolejší Staré Město. Na Novém Městě se i tehdy regulovalo a stavělo hojně a vidíme i kde: okolo Státního nádraží, dnes Masarykova, při fortifikačním pásu anebo na hlavních ulicích. I velkorysý karlovský půdorys tedy byl upravován a mírně napřimován, a stával se tak poněkud tvrdším. Navazující regulace na druhou stranu potlačovaly ortogonalitu a výsledný obraz města změkčovaly. Regulačních spár existují v organismu pražských měst uvnitř hradeb ve sledovaném období desítky. Nerozpozná je většinou ani školené oko. Neměly totiž být rozpoznány. Na dobovém urbanismu fascinuje systematické úsilí o vytvoření jednotného, kontinuálního veřejného prostoru. Veřejný prostor! To byly primárně ulice, jejich ucelená síť, nejen její ohniska, náměstí, parky či zvláště významné budovy. Takové dílčí akcenty jistě poutají pozornost a lze o nich dobře hovořit i psát. Dobový urbanismus na zastavěných pražských územích, a to i na zcela nebo téměř zcela asanovaných, byl však mnohem důslednější a komplexnější. Pečlivé studium také umožňuje doplnit obsah pojmu nedokončené regulace. Mnohé úseky historického města tak označit můžeme, avšak jinde byla navržena částečná regulace jednou – a již se v ní nepokračovalo. Ustoupené uliční fronty a převyšované štítové zdi, zdá se, nevadily. Potvrzují, že dobové regulace měly primárně půdorysnou povahu a hmotovým komponováním se nezabývaly. Že by však postrádaly jakoukoliv vizi, tvrdit nemůžeme.

Městští inženýři nám nezanechali perspektivní skici, a tak nevíme, jak si budoucí město představovali, z detailů lze však dovodit, že od poloviny 70. let plánovali město neorenesanční. Prudké slohové rozrůznění poloviny 90. let učinilo postavené urbánní struktury rozmanitějšími a svým způsobem i rostle působícími. I když! – Pohled na rozsáhlé ucelené partie Královských Vinohrad jako posledního slohově jednotného městského organismu je bezpochyby také fascinující.

Nosným tématem dobové přestavby měst nebyla spekulace s pozemky a vytváření blokové zástavby, ale radikální zvětšení veřejného prostoru a plynulé propojení města, které sjednocovalo, a tím i stíralo rozmanitost různých lokalit. Přílišný důraz na komunikační stránku byl spolu s obdélnými blokovými schémata dosavadnímu plánování vyčítán již v důvodové zprávě (NA ZV 1898a, 14–15) k neprojednanému návrhu nového stavebního řádu z 2. poloviny 90. let, který měl platit pro největší města, Prahu, Plzeň, České Budějovice a jejich okolí. Nicméně právě

u pražských asanovaných území nebyla navržená forma zástavby apriorně geometrická, ale odvozená od dosavadní uliční sítě. Výsledné měkkosti či nepravidelnosti nedosáhla jednorázovou uměle vytvořenou kompozicí, ale „půdorysným podkladem historického města“ a vývojem v čase. To, že přitom nemůžeme doložit znatelné vlivy myšlenek třeba Camilla Sitteho či Cornelia Gustava Gurlitta, neimplikuje intelektuální podřadnost této dějinné fáze pražského městského plánování, ale pouze to, že pro její výklad je zapotřebí jiný referenční rámec, neboť dějiny urbanismu nejsou dějinami urbanistických teorií.

Třebaže bychom dnes v asanovaném Starém Městě historická místa většinou nepoznali, nenapojuje se nová zástavba na starou ostrými disparátními řezy. Asanace byla nemilosrdným strojem, který likvidoval historickou zástavbu. Měla jím být. Účelem spřažení dobového stavebního zákona a zákonů asanačních byla přestavba města, z níž nebylo možné uhnout. Ale ačkoliv se obě asanace, ta „pravá“, staroměstská s josefovskou, i „nepravá“, podskalská, lišily právním rámcem, výsledné dopady na historickou urbánní strukturu jsou nakonec velmi podobné. Měly i svou technickou stránku: pokud byly zregulovány více než dvě strany staršího domovního bloku, byl ostatek stěží udržitelný, zejména připočteme-li navýšenou úroveň terénu. Průčelí Klementina nebo kostel šlo obehnat anglickým dvorkem, ale předstoupené úseky starých domů v nové uliční frontě takto řešeny být nemohly. Tyto drtivé dopady vyvolávaly, možná v pozadí všech otázek dílčích, otázku zásadní: jak se to mohlo stát a kdo je tím vinen. Městští inženýři, kteří návrhové urbanistické plány kreslili, jsou spolu se „spekulanty“ snadným terčem. Šíp kritické úvahy je obtížné namířit příliš vysoko, na samu dobovou politiku a kulturu. Ale přestavba historické Prahy poslední třetiny 19. století dílem obecně kulturním byla. Byla dítětem politické reprezentace pražské i zemské, jež urbanistické záměry schvalovala. Všechna správní rozhodnutí provázela dobrozdání technické inteligence. Nevelká skupina renomovaných osobností tak plány kreslila, provázela jejich schvalování či úspěšně soutěžila. Mladí architekti, kteří předstupovali před veřejnost se svými návrhy řešení prostoru před Emauzí, to mohli pociťovat jako tísnivé, a chtěli se rovněž prosadit.

Intelektuální recepce dobového urbanismu však bývá spíše sofistikovaně sémantická než historická. Jedním dechem popisuje, jak likvidační byl přístup k historické městské struktuře, a zároveň tvrdí, že plánování nebylo dosti jednotné, dosti koncepční a třeba ani dosti „geometricky zajímavé“. Mělo být citlivější a koncepčnější. Sloučení takových zpětně projikovaných (a při znalosti dobových reálií protikladných) požadavků proměňuje požadovaný ideál – vrcholnou syntézu – na základní předpoklad, jímž historikové dobové urbanistické plány rádi poměřují. Nicméně frekventovaná akademická a možná jen stylistická figura o spojení „obého dobrého“ není zcela neoprávněná, vezmeme-li v úvahu výše uváděný neprojednaný nový stavební řád pro Prahu a okolí z 2. poloviny 90. let, byť v této souvislosti kupodivu není v literatuře zmíněn.

Návrh zákona v sobě slučoval zákon stavební se zákonem, který bychom dnes označili jako památkový. Podrobně upravoval urbanistické plánování na území oproti stavebnímu řádu z roku 1886 znatelně rozšířeném. Zaváděl nově tzv. přehledný plán obcí v měřítku 1 : 7 200, plány polohy přejmenoval na plány upravnovací, které měly být odvozeny od plánů přehledných. Na rozdíl od stavebního řádu z roku 1886 nepožadoval vypracovat plány stanovující, co se právě nebo v nejbližší době zamýšlí regulovat, ale vyžadoval úplný dlouhodobý koncepční plán města. Chystaný zákon myslel i na strukturu zástavby, nabádal kupříkladu k tomu, aby se hledělo na rozmanitost ve vedení ulic nejen přímých, ale i lomených a křivých. Chtěl chránit historické město dokonce v rovině půdorysu (NA ZV 1898b, 5); takové ustanovení se explicitně objevilo v českém zákonodárství až ve vyhláškách, jimiž byly na počátku 90. let 20. století zřízeny na území hlavního města památkové zóny. Celá jedna hlava zákona nazvaná „Ráz a vzhled obcí, staré památky“ (NA ZV 1898b, 17–18) se zabývala tématy památkového urbanismu. K návrhu zákona se vyjádřila řada institucí i jednotlivců. Architekt Bedřich Münzberger (1846–1928) navrhl vlastní znění zákona, dr. Luboš Jeřábek (1864–1937), budoucí dlouholetý předseda Klubu Za starou Prahu a zemský konzervátor pro území české, později přednosta prvorepublikového Státního památkového úřadu v Praze, zpracoval obsáhlý podklad k ochraně historických památek, včetně hojných odkazů na zahraniční stavební řády. Archivní spisy spolu s objemnou důvodovou zprávou k zákonu (NA ZV 1898a) ukazují české urbanistické i památkové myšlení na sklonku monarchie jako velmi vyspělé již v době, kdy se pražská asanace teprve rozbíhala a její důsledky nebyly očividné. Jsou zde citovány zahraniční autority, zmíněný Camillo Sitte, Rudolf Mayreder či Charles Bulls. V rámci přípravy zákona byly shromážděny stavební řády jiných měst včetně obsáhlé porovnávací tabulky výšky uličních front ve vztahu k šířce ulice. Tyto detaily uvádíme proto, že kompetence a zájem o urbanismus bývají přisuzovány kulturní a akademické sféře. Že existovaly i ve sféře

správní a zákonodárné, obecně známo není. V městském stavebním úřadu byl stoupencem takto pojmávaného urbanismu nástupce Josefa Václavka, stavební rada Vilém Dvořák.

Zákon nebyl českým zemským sněmem projednán a patří do zapomenutých dějin právního a urbanistického uvažování. Otázku, zda a jak by se jeho přijetím změnila pražská situace, zejména obě rozběhlé asanace, můžeme položit – jednalo se o sněmovní tisk v plném paragrafovém znění. Důsledky pro staroměstskou a josefovskou asanaci by vzhledem k vazbě na asanační zákony pravděpodobně dalekosáhlé nebyly. U asanace podskalské si můžeme představit rozsáhlejší zachování historické zástavby ve střední a jižní části čtvrti. Slabinou zákona však mohla být jeho intelektuálně poutavá komplexnost, koncepční vize. Nevíme totiž, jakou podobu by nabyla. Jistá časová omezenost či třeba i krátkodobost stavebního řádu z roku 1886 se nakonec ukázala z hlediska ochrany historické pražské urbánní struktury výhodou – území, která plán polohy nezreguloval, zůstala často zachována v komplexitě historické urbánní struktury dodnes.

Vděčíme za to ale i právní kontinuitě – stavební řád z roku 1886 a na jeho základě pořízený a pro urbanistický vývoj města zásadní, postupně rozšiřovaný a měněný plán polohy z roku 1888 zůstaly nadále v platnosti. Stavební řád platil dokonce až do roku 1949. Plány polohy tak provázely pražský urbanismus i po celé prvorepublikové období, na jehož urbanistické koncepty nahlížíme obvykle prismatem nově zákonem ustanovených regulačních a zastavovacích plánů Státní regulační komise, která měla za úkol dosavadní plány polohy Prahy a přilehlých obcí zrevidovat. Plán polohy jako urbanisticko-právní institut tedy nevymizel a setkáme se s ním v dobových spisech i nadále. Je zářející, že zdaleka nejvýznamnější pražský urbanistický plán 19. století – první plán polohy z roku 1888 – nebyl historiky dosud identifikován, byť literatura příkrým hodnocením dobového urbanismu nešetří. Jako by nebylo důležité zkoumat, ale „připojit se“ do historické řady kulturních kritiků, která začíná již v 80. letech 19. století. Pražská intelektuální kultura v sobě nese jejich trvalý odkaz, věda zde ráda přejímá tradované kulturní obrazy. Plány Státní regulační komise miluje, plány městských inženýrů ze sklonku monarchie nemiluje. Tak prostě to je. Autoři této studie proto nechtějí zakladatelskou práci městských inženýrů „rehabilitovat“ a vytvářet nový úzus hodnocení, dalšímu bádání by to neprospělo. Jednu výjimku však učiní: pro novodobý urbanismus určující plány polohy byly dílem městských inženýrů a techniků, dílem úředním, nikoliv však anonymním. Zapomenuté stavební rady Aloise Bulíře, Josefa Václavka a všudypřítomného geometra, kartografa a laureáta významných soutěží Alfreda Hurtiga můžeme nazvat nejvýznamnějšími pražskými urbanisty své doby. Jejich opomíjené památce je věnována tato studie.

KOMENTÁŘ K VYHODNOCOVACÍM VÝKRESŮM NA NÁSLEDUJÍCÍCH STRANÁCH

Analytické výkresy vyobrazují strukturu zástavby Starého Města, Josefova a Nového Města podle stáří uliční čáry, nikoliv podle stáří budov: i výrazně mladší budovy někdy stojí ve starších regulačních čarách. Vzhledem k rozsahu území a omezené velikosti časopiseckého tisku nebylo možné užít pouze zobrazení uličních čar – barvou příslušející určité regulační etapě jsou zde vybarveny kvůli názornosti celé uliční objekty. Barevnou výplň zároveň nenesou uliční objekty v úplné hloubi vnitrobloků, nejsou-li tyto s uličním domem plně propojeny v jednu stavební hmotu (ani v takovém případě se však nutně nerozlišuje odlišné stáří uličního domu a případné dvorní stavby). Za základní časovou vrstvu je zvoleno pražské vydání stabilního katastru (PLÁN 1856 EDICE SK), tedy zástavba v uličních čarách do roku 1856. Následně je zástavba etapizována.

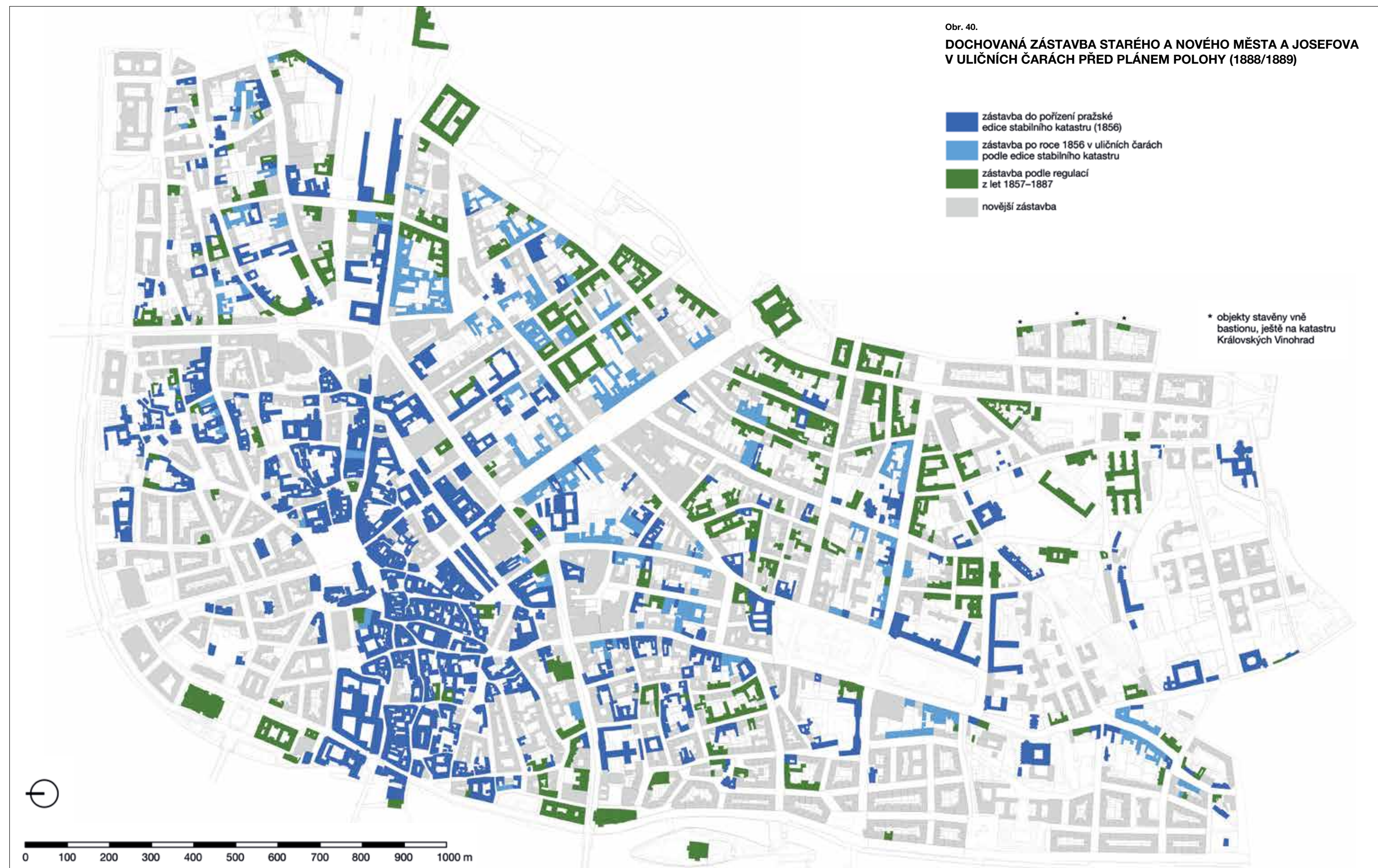
První výkres (obr. 40) zobrazuje pouze dochovanou zástavbu do vydání plánu polohy. (Plán polohy byl během schvalování upravován a byl vrstevnatý, proto jej zde datujeme 1888/89.) Výkres zachycuje vrstvu do roku 1856 (**tmavě modře**) a fázi zástavby podle regulací po tomto roce (**tmavě zeleně**). Budovy postavené po roce 1856 v územích, které plán polohy reguloval a které již stály, jsou vyznačeny barvou etapy předcházející plánu polohy (taktéž **tmavě zeleně**). Budovy, které odpovídaly regulaci plánu polohy, avšak ještě vystavěny nebyly anebo byly vystavěny podle starších regulačních čar, které plán polohy přebíral, zde vyznačeny nejsou, jsou obsaženy až v následujícím výkrese analyzujícím plán polohy. Naopak pozdější budovy, které nahradily starší zástavbu, ale přitom stojí v uličních čarách stabilního katastru, vyznačeny jsou (pro odlišení **světle modře**).

Druhý vyhodnocovací výkres (obr. 41) je analýzou plánu polohy a zachycuje pouze regulace na něm kreslené. Podrobně zachycuje jeho jednotlivé regulační vrstvy, základní (**purpurovou**), korektivní (**modrou**) a doplňkovou (**hnědou**). **Sytou barvou** jsou vyznačeny regulace realizované podle plánu polohy přesně, **světlejší barvou** stejného tónu regulace upravené. Vyznačena je rovněž zástavba, která měla být plánem polohy regulována, avšak nakonec nebyla (vždy **nejsvětlejší barva** téhož odstínu).

Třetí vyhodnocovací výkres (obr. 42) zachycuje veškerou dochovanou zástavbu rozčleněnou podle časových regulačních vrstev až do současnosti v následujících etapách: do 1856 (stabilní katastr), 1856–1887 (pozdní klasicismus a historismus), 1888/89 (plán polohy), 1890–1918 (jiné regulace období přelomu století, neprovedené podle plánu polohy), 1918–1945 (prvorepublikové a válečné regulace), 1945 až dodnes (regulace poválečné). Zde se rozlišuje i zástavba vznikající zhruba ve stejném čase: území (ulice, bloky) regulované podle upraveného plánu polohy a zástavba ze stejné doby v místech, která na plán polohy ještě regulována nebyla. V některých případech je tato novější regulace o málo starší než sama pozdější úprava plánu polohy. Zvláštní kategorii představují některé rozlehlé prvorepublikové stavby, které vznikly na místě sloučených historických objektů, z nichž jen některé byly regulovány plánem polohy. Tyto objekty vyhodnocujeme jako regulace podle upraveného plánu polohy, je však možné je chápat i jako regulace pozdější.

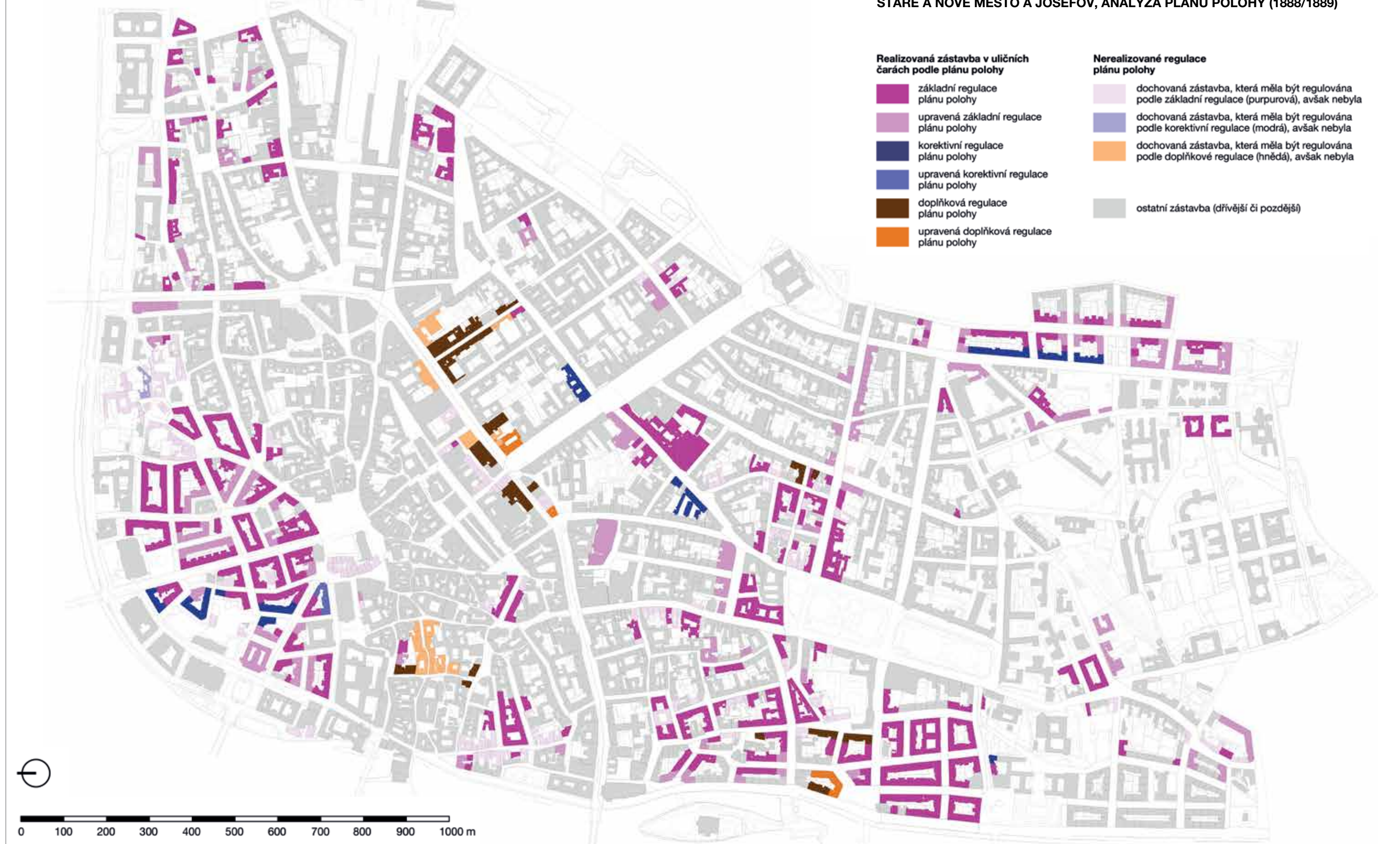
Poslední výkres (obr. 43) ukazuje ve zvětšení různá zajímavá pražská území na výřezech ze třetího plánu.

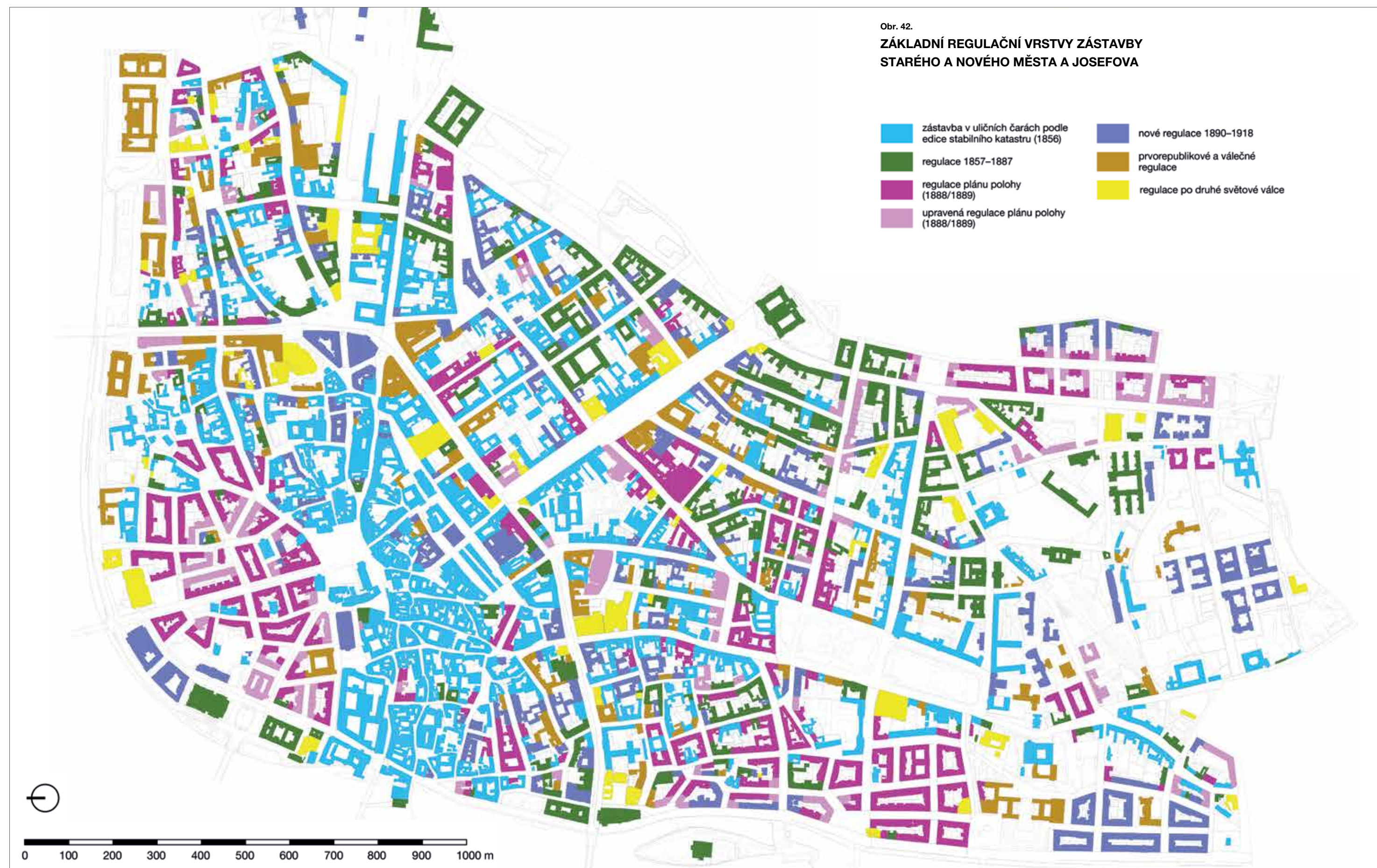
Obr. 40–43. Analytické výkresy struktury zástavby Starého Města, Josefova a Nového Města podle stáří uliční čáry (sestavili autoři, 2021). ►

Obr. 41.

STARÉ A NOVÉ MĚSTO A JOSEFOV, ANALÝZA PLÁNU POLOHY (1888/1889)

Obr. 43.

ZÁKLADNÍ REGULAČNÍ VRSTVY ZÁSTAVBY
STARÉHO A NOVÉHO MĚSTA – DETAILNÍ VÝŘEZY

zástavba v uličních čarách podle
edice státního katastru (1856)

regulace 1857–1887

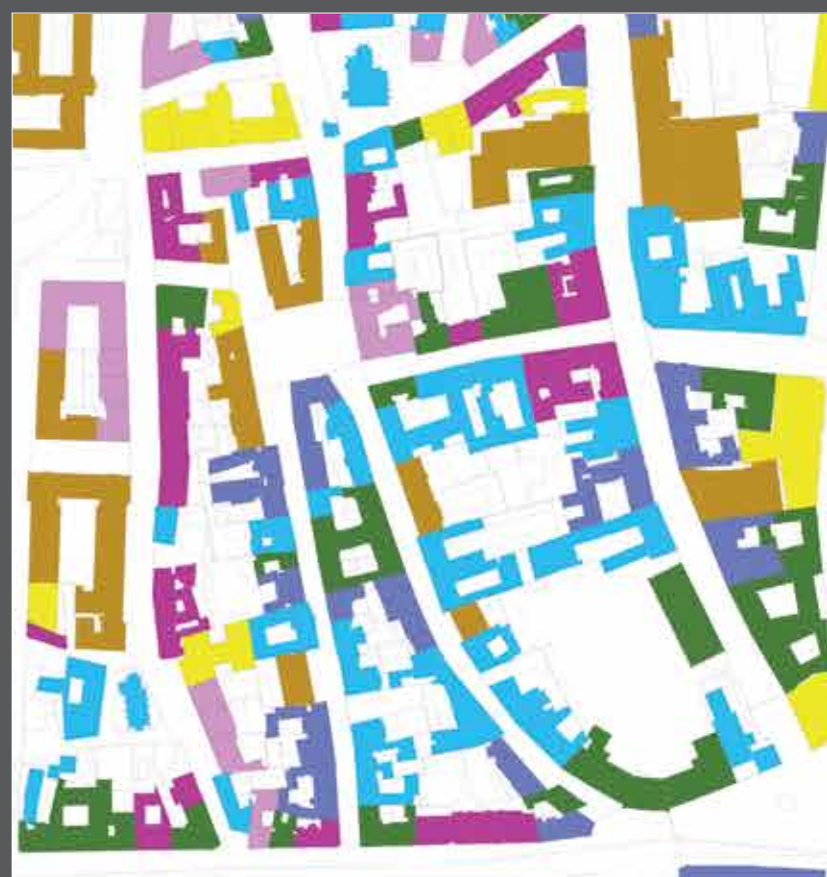
regulace plánu polohy
(1888/1889)

upravená regulace plánu polohy
(1888/1889)

nové regulace 1890–1918

prvorepublikové a válečné
regulace

regulace po druhé světové válce

PETRSKÁ ČTVRŤ

VOJTĚŠSKÁ ČTVRŤ

JINDŘIŠSKÁ ČTVRŤ

SEVERNÍ PODSKALÍ

ŠTĚPÁNSKÁ ČTVRŤ

JIŽNÍ PODSKALÍ

STŘEDNÍ PODSKALÍ

PLÁNY¹¹⁹

- PLÁN 1815 JÜTTNER — Josef JÜTTNER, 1815: Grundriß der königlichen Hauptstadt Prag herausgegeben auf Veranlassung und Kosten des böhmischen Nationalmuseums trigonometrisch und geometrisch aufgenommen, dann topographisch beschrieben von Joseph Jüttner k. k. österreichischen Artillerie-Oberlieutenant in den Jahren 1811, 1812, 1813, 1814 und 1815. Měřítina-tisk, asi 1 : 4320, 950 × 510. Historický ústav AV ČR; Archiv hlavního města Prahy, Sběrka map a plánů, sign. MAP P 1 B/28. Pozdější česká edice dostupná v záložkách „historické mapy“ na <<https://www.geoportalpraha.cz/cs/mapy/mapa-online>> [vid. 2021-06-24], obr. **2A**.
- PLÁN 1842/1879 ORIGINALNÍ MAPA SK — Provinzial Hauptstadt Prag, böhmisch Praha, bestehend aus 5 Vierteln u. z. Altstadt, Neustadt, Kleinseite, Hradschin u. Schlossbezirk, Judenstadt oder Josephstadt, Fortifications District, dann Wischehrad in Böhmen, 1842. (= originální mapa stabilního katastru, 1842, 1 : 2880, reambulována v roce 1879). © Ústřední archiv zeměměřictví a katastru ČÚZK, Fondy katastrální, Praha I – Staré Město, berní okres Praha, sign. B2/a/4C, inv. č. 5752. Dostupné na <https://uazk.cuzk.cz/vademecum_mapy/permalink?xid=8e1facc181e1421d87be4dbc26c1b317> [vid. 2021-06-24].
- PLÁN 1850 SÚ — Ekonomické oddělení stavebního úřadu, 1850: Prag – Smichover Brücke. (= regulační studie území mezi ulicemi s nově projektovanou ulicí od projektovaného mostu na Smíchov k Moráni, grafické měřítko sáhové). Archiv hlavního města Prahy, Sběrka map a plánů, sign. MAP P II 1/2058, obr. **5**.
- PLÁN 1856 EDICE SK — Königliche und Kaiserische Hauptstadt Prag und Stadt Wischehrad. (= elaborát na základě katastrálního měření 1841–1842, pražská edice stabilního katastru z roku 1856, 1 : 720). Spisovna IPR Praha, bez sign. Dostupné v záložkách „historické mapy“ na <<https://www.geoportalpraha.cz/cs/mapy/mapa-online>> [vid. 2021-06-24], podkladová vrstva na obr. **1, 8, 9, 15**.
- PLÁN 1863 REKTIKACE SK — Stadt Prag in Böhmen. (= rektifikace stabilního katastru, 1863, 1 : 2880). Spisovna IPR Praha, bez sign.
- PLÁN 1864 HÚ — Vědeckotechnické oddělení hospodářského úřadu král. hl. města Prahy (Wetzel¹²⁰), 1864: Plan-Skizze der Moldauflussstrecke vom Wischehrader Felsen bis unter die Kettenbrücke, grafické měřítko sáhové. Archiv hlavního města Prahy, Sběrka map a plánů, sign. MAP P II 1/1523.
- PLÁN 1865 HAVRÁNEK — František HAVRÁNEK, 1865: Pohled na Prahu. Zlatá Praha 2, 1865/6, 15. 3. 1865, 64–65, obr. **2C**.
- PLÁN 1870 FINGER/HSÚ — František FINGER, 1870: Hospodářský a stavební úřad města Prahy, 1870: Nástin k založení nové části města Prahy na místě nynějších hradeb počínajíc na pravém břehu Vltavy u mlýnů Helmovských až ku Slepé bráně, 1 vídeňský palec : 40 vídeňských sáhů (= 1 : 2880). Vydáno jako příloha článku FINGER 1870, tab. X.
- PLÁN 1873a ANONYM — ANONYM (nečitelné), asi 1873: Projekt einer Fahr und Ceh-Brücke über die Moldau von Prag nach Smichov (Návrh na postavení železného mostu z Podskalí na Smíchov, 4 plány, nedatováno, asi 1873, grafické měřítko sáhové). Archiv hlavního města Prahy, fond Magistrát hl. m. Prahy I., Hlavní spisovna – oddělení B, manipulace 1871–1880, sign. 30/1-1, kart. B 358, obr. **25A**.
- PLÁN 1873b ANONYM — ANONYM (nečitelné), 1873: Antrag zur Herstellung eines definiten Quai als Zufahrt zur Prag Smichower Brücke [...], grafické měřítko sáhové. Archiv hlavního města Prahy, fond Magistrát hl. m. Prahy I., manipulace 1827–1831, sign. D 2/1478, kart. 2958, obr. **25B**.
- PLÁN 1874 HÚ — Hospodářský úřad král. hl. města Prahy (Alois [?] Skarlický), 1874: Nástin upravení Rejdiště. (= regulační plán, podélný profil a poloha, grafické měřítko sáhové). Archiv hlavního města Prahy, Sběrka map a plánů, sign. MAP P I 1/564.
- PLÁN 1875 ANONYM — ANONYM (jméno nečitelné), 1875: Alternativ Antrag der Situation des Podskaler Quais zur Prag-Smichover Brücke [...], grafické měřítko sáhové. Archiv hlavního města Prahy, Sběrka map a plánů, sign. MAP P II 1/1522 a).
- PLÁN 1876a HÚ — Ökonomieamt der k. Hauptstadt Prag (Hospodářský úřad král. hl. města Prahy), 1876: Situationsplan des neuen projektierten Quai in Podskal : Mit der neuen Quailinie, grafické měřítko sáhové. Archiv hlavního města Prahy, Sběrka map a plánů, sign. MAP P II 1/348 b).
- PLÁN 1876b HÚ — Hospodářský úřad král. hl. města Prahy, 1876: Regulační plán Podskalí. (= návrh na prodloužení Palackého třídy ve směru na Palackého most, grafické měřítko sáhové). Archiv hlavního města Prahy, fond Magistrát hl. m. Prahy I., Hlavní spisovna – oddělení B, manipulace 1871–1880, sign. 30/1-9, kart. B 359, obr. **22A**.
- PLÁN 1876c HÚ — Hospodářský úřad král. hl. města Prahy, 1876: Regulační plán Podskalí, grafické měřítko sáhové i metrické. Archiv hlavního města Prahy, Sběrka map a plánů, sign. MAP P II 1/335 (chybně datováno 1911), obr. **3, 22B**, na obr. **5, 14** vrstva překresu.
- PLÁN 1876d HÚ — Hospodářský úřad král. hl. města Prahy, 1876: Polohopisný plán, grafické měřítko sáhové. Archiv hlavního města Prahy. Sběrka map a plánů, sign. MAP P II 1/1926 d) (chybně datováno 1880).
- PLÁN 1876e HÚ — Hospodářský úřad král. hl. města Prahy, 1876: Generelní pohled rampy, grafické měřítko sáhové. Archiv hlavního města Prahy, Sběrka map a plánů, sign. MAP P II 1/1514 d), obr. **18B**.
- PLÁN 1876f HÚ — Hospodářský úřad král. hl. města Prahy, 1876: Podjezd u trestnice. Archiv hlavního města Prahy, Sběrka map a plánů, sign. MAP P II 1/1515 o), obr. **27**.
- PLÁN 1877a HÚ — Hospodářský úřad král. hl. města Prahy, 1877: Půdorys rampy při mostě v Podskalí : Pro případ, že by se místo dříve projektovaného terasování stavěla nábrežní zeď kvádry vyložená, grafické

¹¹⁹ Úřední plány v následujícím přehledu jsou autorizovány institucí, která je vydala, nikoliv osobou autora, kreslíře či regulačního úředníka podepsaného na plánu.

¹²⁰ Joseph, svobodný pán Wetzel von Carpen (1808 – 8. 11. 1870), k. k. zemský vrchní inženýr.

- měřítka sáhové; schválen v roce 1878. Archiv hlavního města Prahy, Sběrka map a plánů, sign. MAP P II 1/1513 b).
- PLÁN 1877b HÚ — Hospodářský úřad král. hl. města Prahy, 1877: Generelní pohled nábřeží Palackého, grafické měřítko sáhové. Archiv hlavního města Prahy, Sběrka map a plánů, sign. MAP P II 1/1512 a) (součást mapové složky „Nábřeží Palackého“, schválen v roce 1878), obr. **18A**.
- PLÁN 1878a HÚ — Hospodářský úřad král. hl. města Prahy, 1878: Návrh na zřízení přímého spojení od mostu v Podskalí do ulice Svato-Václavské, grafické měřítko sáhové. Archiv hlavního města Prahy, Sběrka map a plánů, sign. MAP P II 1/1513 a), obr. **26**.
- PLÁN 1878b HÚ — Hospodářský úřad král. hl. města Prahy, 1878: Polohopisný plán nově projektované ulice 10. sáhové ve prodloužení osy mostu Palackého, grafické měřítko sáhové. Archiv hlavního města Prahy, Sběrka map a plánů, sign. MAP P II 1/1926 e) (chybně datováno 1880), obr. **5** (podklad překresu), **14** (vrstva překresu).
- PLÁN 1878c HÚ — Hospodářský úřad král. hl. města Prahy, asi 1878: Polohopisný plán nábřeží Palackého, grafické měřítko sáhové. Archiv hlavního města Prahy, Sběrka map a plánů, sign. MAP P II 1/1522 b).
- PLÁN 1879 REAMBULACE SK — Weinberge königlich, böhmisch Vinohrady Královské, sammt Enclave Žižkov in Böhmen, Prager Kreis 1879 (= reambulace originální mapy SK, příruční mapa č. 4, 1879, 1:2 880). © Ústřední archiv zeměměřictví a katastru ČÚZK, Fondy katastrální, Královské Vinohrady, berní okres Královské Vinohrady, sign. B2/a/4C, inv. č. 3193. Dostupné na <https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=omc&idrastru=B2_a_4C_3193_7> [vid. 2021-06-24].
- PLÁN 1879 REKTIKACE SK — Hlavní město Praha se dělí na 5 čtvrtí: Staré Město, Nové Město, Malá Strana, Hradčany a zámecký okres, Židovské město čili Josefov a Fortifikační distrikt v Čechách. (= rektifikace stabilního katastru, 1879, 1:1 440). Spisovna IPR Praha, bez sign.
- PLÁN 1882 HÚ — Hospodářský úřad král. hl. města Prahy (Arnošt Jenšovský), 1882: Regulační plán Starého Města a Josefova v Praze, grafické měřítko sáhové. Archiv hlavního města Prahy, Sběrka map a plánů, sign. MAP P I 1/333.
- PLÁN 1884 HÚ — Hospodářský úřad král. hl. města Prahy (Arnošt Jenšovský), asi 1884: Regulační plán Podskalí, grafické měřítko metrické. Archiv hlavního města Prahy, Sběrka map a plánů, sign. MAP P II 1/337 (chybně datováno 1890), obr. **4**, na obr. **21C** vrstva soutisku, na obr. **5**, **14** vrstva překresu.
- PLÁN 1884a HURTIG — Alfred HURTIG, 1884: Polohopisný plán královského hlavního města Prahy, pak Smíchova, Karlína, Král. Vinohradů, Žižkova a Nuslí, s udáním starých i nových čísel domů, 1:4 000. Spisovna IPR Praha, bez sign. Dostupné v záložkách „historické mapy“ na <<https://www.geoportalpraha.cz/cs/mapy/mapa-online>> [vid. 2021-06-24].
- PLÁN 1884b HURTIG — Alfred HURTIG, 1884: Vrstevní plán Prahy a okolí, 1:4 000. Dochován také jako podkladová vrstva PLÁNU 1884–1885b KAUMANN. Archiv Pražských vodovodů a kanalizací (PVK), fond Pražská kanalizace, sign. H – 12361, kart. Z 74.
- PLÁN 1884–1885a KAUMANN — Ferdinand Alexander KAUMANN, 1884–1885: Canalisation von Prag, 1:4 000. (= plán soutěžního návrhu „Kaumann“ v rámci kanalizační soutěže konané v roce 1885, návrh kanalizace zakreslen do mapového podkladu PLÁN 1884a HURTIG s předkreslenou regulací podle PLÁNU 1884 HÚ). Archiv PVK, fond Pražská kanalizace, sign. H – 12361, kart. Z 74.
- PLÁN 1884–1885b KAUMANN — Ferdinand Alexander KAUMANN, 1884–1885: Canalisation von Prag, 1:4 000. (= plán soutěžního návrhu „Kaumann“ v rámci kanalizační soutěže konané v roce 1885, návrh kanalizace zakreslen do mapového podkladu PLÁN 1884b HURTIG s předkreslenou regulací podle PLÁNU 1884 HÚ). Archiv PVK, fond Pražská kanalizace, sign. H – 12361, kart. Z 74, obr. **2B**, na obr. **20** a **21B** vrstva soutisku.
- PLÁN 1885 SÚ — Městský úřad stavební v Praze, 1885: Podskalí (bez názvu). [= polohopisný plán Podskalí se zakreslením kót nivelet, hranice povodní (velké vody) do roku 1890 a platných regulačních čar k roku 1889/1890, druhotně dokreslovaný, grafické měřítko metrické]. Spisovna IPR Praha, bez sign.
- PLÁN 1885–1886 HURTIG ET AL. — Alfred HURTIG / Jan HEIDE / Matěj ŠTRUNC, 1885–1886: „Nám i budoucím“ : Plán na upravení Podskalí. (= soutěžní návrh sestávající z plánové sady: plánu polohopisného, detailního plánu parcelálního, třinácti plánů podélných profilů ulic a průvodní zprávy, grafické měřítko sáhové i metrické). Archiv hlavního města Prahy, Sběrka map a plánů, sign. MAP P II 1/347, obr. **7**, **21A**, na obr. **19**, **20**, **21B** a **21C** vrstva soutisku, na obr. **5** a **14** vrstva překresu.
- PLÁN 1887 HURTIG ET AL. — Alfred HURTIG / Jan HEIDE / Matěj ŠTRUNC, 1887: „Finis Ghetto“, 1:1 440. (= soutěžní návrh na plán polohy a pro asanační záměr Josefova a Starého Města). V originálu nedochovaný plán je dostupný v dobové reprodukcí (*sine* 1887).
- PLÁN 1887 SÚ — Městský úřad stavební v Praze (?), 1887: Praha (bez názvu, titulního listu). (= katastrální mapa odvozená asi z PLÁNU 1879 REKTIKACE SK, 1:1 440). Spisovna IPR Praha, lokace 9398/3.
- PLÁN 1888a SÚ — Městský úřad stavební v Praze, 1888: Polohopisný plán královského hlavního města Prahy, část na pravém břehu Vltavy, 1:720. Zpracován 1886–1888, vydán 31. 3. 1888, průběžně dokreslován. Spisovna IPR Praha, lokace 9398/3, obr. **11**, na obr. **5**, **6**, **14** vrstva překresu.
- PLÁN 1888b SÚ — Městský úřad stavební v Praze, 1888: Přehledná mapa, 1:4 000. (= doprovodná mapa k PLÁNU 1888a SÚ). Zpracována 1888, vydána 31. 3. 1888 a průběžně dokreslována do podkladu PLÁN 1884a HURTIG. Spisovna IPR Praha, lokace 9398/3, obr. **6**, na obr. **12**, **14** vrstva překresu.
- PLÁN 1889 SÚ — Městský úřad stavební v Praze, kancelář kanalizační, 1889: Plán polohy a výšek Královského hlavního města Prahy, předměstí Karlína, Smíchova, Král. Vinohradů a Žižkova, jakožto i obcí Troji, Libně, Vršovic, Michle, Nuslí-Pankráce, Podola, Zlíchova, Radlic, Jinonic, Košíř, Střešovic, Břevnova, Dejvic a Bubenče, 1:2 880. (Mapový obsah zachycuje stav regulace z 1. poloviny roku 1888.) Spisovna IPR Praha, bez sign. Dostupné v záložkách „historické mapy“ na <<https://www.geoportalpraha.cz/cs/mapy/mapa-online>> [vid. 2021-06-24], obr. **10**, na obr. **9**, **13**, **15**, **19** vrstva soutisku, na obr. **14** vrstva překresu, na obr. **16**, **24** zákresy autorů.

- PLÁN 1891 HURTIG — Alfred HURTIG, 1891: Polohopisný plán královského hlavního města Prahy, pak Smíchova, Karlína, Král. Vinohradů, Žižkova a Nuslí s udáním starých i nových čísel domů. (= druhé, aktualizované vydání PLÁNU 1884a HURTIG, 1:4000). Spisovna IPR Praha, bez sign. Dostupné¹²¹ v záložkách „historické mapy“ na <<https://www.geoportalpraha.cz/cs/mapy/mapa-online>> [vid. 2021-06-24].
- PLÁN 1891 SÚ — Městský úřad stavební v Praze, 1891–1899: Podskalí (bez názvu). (= plán postupu výstavby Podskalí, nové nemovitosti zaneseny do podkladového PLÁNU 1891 HURTIG). Spisovna IPR Praha, bez sign.
- PLÁN 1891a BROŽ — Theodor BROŽ, 1891: Plán na rozdělení usedlosti čís. pop. 352-II v Praze, 1:720. Archiv odboru výstavby Úřadu městské části Praha 2, složka k objektu čp. 352/II, obr. 17C.
- PLÁN 1891b BROŽ — Theodor BROŽ, 1891: Plán na vystavění třípatrového činžovního domu na parcele č. kat. 140 v Praze II., 1:720. Archiv odboru výstavby Úřadu městské části Praha 2, složka k objektu čp. 352/II, obr. 17B, 28B.
- PLÁN 1892 SÚ — Městský úřad stavební v Praze, 1892: Návrh na upravení prozatímného přístupu z ulice Václavské k novostavbám p. Hanuše pod Slovany, 1:720. Archiv hlavního města Prahy, Sběrka map a plánů, sign. MAP P II 1/1927.
- PLÁN 1893 ZÁKON — Plán assanačního obvodu král. hlav. města Prahy (= součást zákona z 11. 2. 1893 č. 22 ř. z.). Plán dochován v reprodukci jako nestránkováná příloha (*sine* 1893).
- PLÁN 1894a SÚ — Městský úřad stavební v Praze, 1894: Polohopisný plán na upravení ulice „Pod Slovany“ a okolí, 1:720. Archiv hlavního města Prahy, Sběrka map a plánů, sign. MAP P II 1/1983, obr. 6, vrstva překresu.
- PLÁN 1894b SÚ — Městský úřad stavební v Praze, 1894: Návrh na zřízení kanalisace a náspu v ulici od mostu Palackého na Moráň, 1:720. Archiv hlavního města Prahy, Sběrka map a plánů, sign. MAP P II 1/1930.
- PLÁN 1897a KRÍŽENECKÝ — Rudolf KRÍŽENECKÝ, 1897: Polohopisný plán Václavské ulice a okolí, 1:720. Archiv hlavního města Prahy, Sběrka map a plánů, sign. MAP P II 1/358 f), g), obr. 6, vrstva překresu.
- PLÁN 1897b KRÍŽENECKÝ — Rudolf KRÍŽENECKÝ, 1897: Úprava okolí emauzského kostela v Praze, bez měřítka. (= dva perspektivní výkresy Emauzského kláštera s navrženým schodištěm a domovními bloky k PLÁNU 1897a KRÍŽENECKÝ). Archiv hlavního města Prahy, Sběrka map a plánů, sign. MAP P II 3/689 b), c), obr. 29.
- PLÁN 1897a SÚ — Městský úřad stavební v Praze, 1897: Polohopisný plán Palackého náměstí s okolím v Praze na Novém Městě, 1:720. Archiv hlavního města Prahy, fond Magistrát hl. m. Prahy I., Hlavní spisovna – oddělení B, manipulace 1891–1900, sign. 23/450, kart. B 1213.
- PLÁN 1897b SÚ — Městský úřad stavební v Praze, 1897: Polohopisný plán Václavské ulice a okolí (II. varianta), 1:720. Archiv hlavního města Prahy, Sběrka map a plánů, sign. MAP P II 3/2060, obr. 6, vrstva překresu.
- PLÁN 1900 SÚ — Městský úřad stavební v Praze, 1900: Plán na upravení části Podskalí, 1:720. Archiv hlavního města Prahy, Sběrka map a plánů, sign. MAP P II 1/336.
- PLÁN 1901 SÚ — Městský úřad stavební v Praze, 1901: Polohopisný plán na určení regulační čáry pro pozdější parc. č. 285 – Praha Nové Město, 1:720. Archiv hlavního města Prahy, Sběrka map a plánů, sign. MAP P II 1/2098.
- PLÁN 1902 SÚ — Městský úřad stavební v Praze, 1902: Nedochovaný regulační plán Podskalí, 1:720. Potvrzen zemským výborem pod čj. 96685 dne 15.11. 1902 (NA ZV 1907). K plánu postrádáme reprodukci.
- PLÁN 1903 SÚ — Městský úřad stavební v Praze, asi 1903: Polohopisný plán Starého a části Nového Města, 1:720. Spisovna IPR Praha, bez sign.
- PLÁN 1907a SÚ — Městský úřad stavební v Praze, 1907: Nedochovaný regulační plán Podskalí, 1:720. Reprodukce výřezu plánu obsažena v JANÁK 1910b, 27.
- PLÁN 1907b SÚ — Stavební úřad kr. hl. města Prahy, odb. II., 1907: Polohopisný plán stavební skupiny při Palackého náměstí v Praze-II., 1:720. Archiv hlavního města Prahy, Sběrka map a plánů, sign. MAP P II 2/1626 a).
- PLÁN 1907 DRYÁK — Alois DRYÁK, 1907: Úprava Palackého náměstí, bez měřítka. Archiv hlavního města Prahy, Sběrka map a plánů, sign. MAP P II 2/2762 a), b) (chybně datováno 1909).
- PLÁN 1908 SÚ — Městský úřad stavební v Praze, 1908: Návrh na změnu regulačních čar v Podskalí, 1:720. (= aktualizace PLÁNU 1888a SÚ, nově vyrýsovaný polohopisný plán se zákresem upravené regulace). Spisovna IPR Praha, lokace 9398/3, obr. 6, 14, vrstva překresu.
- PLÁN 1909/1910 DRYÁK — Alois DRYÁK, 1909/1910: Palackého náměstí (bez názvu), 1:720. (= parcelace bloků při jižní straně Palackého náměstí). Archiv hlavního města Prahy, Sběrka map a plánů, sign. MAP P II 2/2761 c), d).
- PLÁN 1910a DRYÁK — Alois DRYÁK, 1910: Úprava Palackého náměstí, uchování pohledu na Emauzy, varianta A, bez měřítka. Spisovna IPR Praha, bez sign.
- PLÁN 1910b DRYÁK — Alois DRYÁK, 1910: Úprava Palackého náměstí, uchování pohledu na Emauzy, varianta C1, bez měřítka. Spisovna IPR Praha, bez sign.
- PLÁN 1910c DRYÁK — Alois DRYÁK, 1910: Úprava Palackého náměstí, uchování pohledu na Emauzy, varianta C2, bez měřítka. Spisovna IPR Praha, bez sign., obr. 31A.
- PLÁN 1910d DRYÁK — Alois DRYÁK, 1910: Úprava Palackého náměstí, uchování pohledu na Emauzy, perspektivní kresba. Spisovna IPR Praha, bez sign., obr. 31D.
- PLÁN 1910 JANÁK — Pavel JANÁK, 1910: Návrh na regulaci Pod Slovany, měřítko neznámé. Plán ani upravovaný podklad nedochován. Reprodukce výřezu obsažena v JANÁK 1910a, 4.

121 Hurtigův plán z roku 1891 je v mapové aplikaci <<https://www.geoportalpraha.cz/cs/mapy/mapa-online>> použit pro levý břeh Vltavy, kdežto Hurtigův plán z roku 1884 pro břeh pravý.

- PLÁN 1913 HYPŠMAN — Bohumil HYPŠMAN / Klub Za starou Prahu, 1913: Půdorysný návrh a návrh pohledového zastavění území pod Emauzy navrhované Klubem (HÜBSCHMANN 1913, 83).
- PLÁN 1913 HYPŠMAN/SÚ — Bohumil HYPŠMAN / Stavební úřad královského hlavního města Prahy, odbor III., 1913: Alternativa IV. (= úřední model podle autorova návrhu, označený jako var. IV., doložený ve fotografii). Spisovna IPR Praha, bez sign., obr. **34B**.
- PLÁN 1913 SÚ — Stavební úřad královského hlavního města Prahy, odbor III., 1913: Regulace Podskalí, partie pod Emauzy, varianta I, 1:720. Spisovna IPR Praha, bez sign. (k návrhu doložena fotografie papírového modelu, uloženo tamtéž), obr. **31B, C**.
- PLÁN 1913a SÚ/HOFMAN — Stavební úřad královského hlavního města Prahy, odbor III. / Vlastislav HOFMAN, 1913: Regulace Podskalí, partie pod Emauzy, varianta II, 1:720. Spisovna IPR Praha, bez sign. (k návrhu doložena fotografie papírového modelu, uloženo tamtéž), obr. **32A, B**.
- PLÁN 1913b SÚ/HOFMAN — Stavební úřad královského hlavního města Prahy, odbor III. / Vlastislav HOFMAN, 1913: Regulace Podskalí, partie pod Emauzy, varianta III, 1:720. Spisovna IPR Praha, bez sign. (k návrhu doložena fotografie papírového modelu, uloženo tamtéž), obr. **33B**.
- PLÁN 1913c SÚ/HOFMAN — Stavební úřad královského hlavního města Prahy, odbor III. / Vlastislav HOFMAN, 1913: Parcelace a brouillon zásadního řešení půdorysného staveniště pod Emauzy (varianta III), 1:720. Spisovna IPR Praha, bez sign., obr. **33A**.
- PLÁN 1913d SÚ/HOFMAN — Stavební úřad královského hlavního města Prahy, odbor III. / Vlastislav HOFMAN, 1913: Regulace Podskalí, partie pod Emauzy, varianta III. (= sada celkem 8 plánů, lavírované výkresy: celkové pohledy, řezy, pohledy, nárysné pohledy). Spisovna IPR Praha, bez sign., obr. **33C**.
- PLÁN 1921 HYPŠMAN — Bohumil HYPŠMAN, asi 1921: Podskalí (bez názvu). (= axonometrická kresba ministerstevských budov a Zítkových sadů a varianty regulace k roku 1921, s pergolou na Palackého náměstí a jinde nezaznamenanou variantou zástavby emauzského bloku). Spisovna IPR Praha, sign. fUP-62-60, obr. **35B**.
- PLÁN 1922 HYPŠMAN/SÚ — Bohumil HYPŠMAN / Stavební úřad, odb. IIIa., kancelář regulační hl. m. Prahy, 1922: Návrh na úpravu a zastavění území pod Emauzy v Praze-II., 1:720. Spisovna IPR Praha, bez sign., obr. **35A**.
- PLÁN 1923 SRK — Státní regulační komise, 1923: Přeměna Nového Města: Vývoj regulačního plánu před klášterem Emauzy od r. 1898 do r. 1923 (shodný nadpis ještě v němčině, angličtině, francouzštině; bez měřítka). Spisovna IPR Praha, sign. SRK001621, obr. **30, 34A**.
- PLÁN 1928 SRK — Státní regulační komise, studijní kancelář, 1928: Návrh přehledného regulačního a zastavovacího plánu pro část území Prahy-II. (Nové Město) a Prahy VI. (Vyšehrad), 1:1440. Spisovna IPR Praha, sign. SRK000080.
- PLÁN 1932 HYPŠMAN — Bohumil HYPŠMAN, 1932: Podskalí (bez názvu). (= úprava regulace území, emauzský blok, 1:720). Spisovna IPR Praha, sign. FMU000854, obr. **36**.
- PLÁN 1936 SRK — Státní regulační komise, 1936: Návrh na změnu přehledného regulačního a zastavovacího plánu pro část území Prahy-II., 1:720. Spisovna IPR Praha, sign. SRK000066, obr. **37**.
- PLÁN 1944 HAVLÍČEK — Josef HAVLÍČEK, 1944: Ideová studie plánu zastavění Albertova a okolí (1944), 1:2880, Spisovna IPR Praha, sign. FMU000731, obr. **38**.
- PLÁN 1972 PRAGER — Karel PRAGER, 1972: Model budovy SPA včetně nerealizovaných hmot při nároží Karlova náměstí a v ulici Pod Slovany. Dochován ve fotografii. Spisovna IPR Praha, bez sign., obr. **39**.
- PLÁN 2020 IPR — Digitální základní mapa České republiky s mapou současné zástavby z georeferencovaných podkladů IPR Praha, stav z roku 2020. © Český úřad zeměměřický a katastrální, IPR Praha – Institut plánování a rozvoje hl. m. Prahy. Dostupné na <<https://www.geoportalpraha.cz/cs/mapy/mapa-online>> [vid. 2021-06-24], obr. **8, 9, 13, 15**.

PRAMENY

- AMP MAP 1889 — Archiv hlavního města Prahy, Sběrka map a plánů, Magistrátní výměr čj. 46693 k polohopisnému plánu na určení stavebních čar pro čís. parcelní 112 ze dne 14. 5. 1889, sign. MAP P II 1/1985 a), b) (výměr přiložen k plánům), bez paginace.
- AMP MHMP 1898 — Archiv hlavního města Prahy, fond Magistrát hl. m. Prahy I., Hlavní spisovna – oddělení B, manipulace 1891–1900, Výkup nemovitosti čp. 361/II ležící na ploše budoucího Palackého náměstí, sign. 23/450, kart. B 1213.
- HURTIG ET AL. 1886 — Alfred HURTIG / Jan HEIDE / Matěj ŠTRUNC: Průvodní slovo. Součást soutěžního plánu „Nám i budoucím“ (PLÁN 1885–1886 HURTIG ET AL.), 1885–1886, bez paginace. Archiv hlavního města Prahy, Sběrka map a plánů, sign. MAP P II 1/347.
- NA ZV 1888 — Národní archiv, Praha, fond Zemský výbor Praha – 1874–1928, Polohopisné plány obcí, Všeobecné záležitosti – Praha I–VIII, Zpráva o provedení řízení ohledně plánu polohy jakož i o námitkách, které byly proti tomuto plánu polohy podány, č. 55.101 ze dne 29. 8. 1888, inv. č. 4496, sign. XV 1-1/7, kart. 5390.
- NA ZV 1889a — Národní archiv, Praha, fond Zemský výbor Praha – 1874–1928, Polohopisné plány obcí, Všeobecné záležitosti – Praha I–VIII, Průvodní zpráva k podání plánu polohy zemskému výboru, čj. 9154 ze dne 28. 1. 1889, bez paginace, inv. č. 4496, sign. XV 1-1/7, kart. 5390.
- NA ZV 1889b — Národní archiv, Praha, fond Zemský výbor Praha – 1874–1928, Polohopisné plány obcí, Všeobecné záležitosti – Praha I–VIII, „Relace k čís. 4858 ze dne 2. února 1889, k čís. 21704 ze dne 31. května 1889, k čís. 22229 ze dne 5. června 1889“ ze dne 8. 6. 1889, bez paginace, inv. č. 4496, sign. XV 1-1/7, kart. 5390.

- NA ZV 1898a — Národní archiv, Praha, fond Zemský výbor Praha – 1874–1928, Podklady pro nový stavební řád Prahy, Důvodová zpráva k osnově nového stavebního řádu pro král. hlavní město Prahu, král. města Plzeň, Budějovice a okolí, 1898, inv. č. 4492, sign. XV 1-1/1, kart. 5386.
- NA ZV 1898b — Národní archiv, Praha, fond Zemský výbor Praha – 1874–1928, Podklady pro nový stavební řád Prahy, „Stavební řád pro královské hlavní město Prahu a tyto místní obce: ... král. města Plzeň, Budějovice a okolí...“, 1898 (= neprojednaná osnova stavebního řádu), inv. č. 4492, sign. XV 1-1/1, kart. 5386.
- NA ZV 1907 — Národní archiv, Praha, fond Zemský výbor Praha – 1874–1928, Podklady pro nový stavební řád Prahy, Stavební úřad, odbor III., zpráva k nařízení zemského výboru ze dne 4. října 1907, čj. II.10.931 ze dne 25. 10 1907 (= odpověď na stížnost Klubu Za starou Prahu na průběh regulace Podskalí adresovanou Zemskému výboru), inv. č. 4492, sign. XV 1-1/1, kart. 5386.
- NA ZV 1909 — Národní archiv, Praha, fond Zemský výbor Praha – 1874–1928, Podklady pro nový stavební řád Prahy, Stavební úřad, odbor III., o námitkách proti upravovacímu plánu Podskalí, čj. III-9594/09 ze dne 21. 6. 1909, inv. č. 4492, sign. XV 1-1/1, kart. 5386.
- NA ZV 1903–1909 — Národní archiv, Praha, fond Zemský výbor Praha – 1874–1928, Péče o řádné konání stavebních komisí za účasti odborníků (= archivní složka 1903–1909), inv. č. 4519, sign. XV 1-1/120, kart. 5416.
- SA P2 1885 — Archiv odboru výstavby Úřadu městské části Praha 2, spisová složka k objektu čp. 1672/II, Magistrátní výměr čj. 43896 k vystavení činžovního domu na pozemcích čk. 932/2 a 939/10 na nábřeží Palackého ze dne 18. 3. 1885, bez paginace.
- SA P2 1887a — Archiv odboru výstavby Úřadu městské části Praha 2, spisová složka k objektu čp. 1696/II, Magistrátní výměr čj. 95671 k rozdělení nemovitosti čp 354/II ze dne 16. 6. 1887, cit. podle Magistrátního výměru čj. 131183 ze dne 31. 8. 1887 ke stavebním plánům na staveništi č. II parcelované usedlosti čp. 354/II, bez paginace.
- SA P2 1887b — Archiv odboru výstavby Úřadu městské části Praha 2, spisová složka k objektu čp. 1696/II, Magistrátní výměr čj. 131184 ke stavebním plánům na staveništi čís. 2 rozdělené nemovitosti čp 354/II ze dne 24. 8. 1887, bez paginace.
- SA P2 1891a — Archiv odboru výstavby Úřadu městské části Praha 2, spisová složka k objektu čp. 352/II, Magistrátní výměr čj. 40371 k rozdělovacím plánům pro nemovitost čp. 352/II ze dne 11. 4. 1891 (= spis k PLÁNU 1891b Brož), bez paginace.
- SA P2 1891b — Archiv odboru výstavby Úřadu městské části Praha 2, spisová složka k objektu čp. 352/II, Magistrátní výměr čj. 72.852 ke stavebním plánům pro nemovitost čp. 352/II ze dne 11. 7. 1891 (= spis k PLÁNU 1891b Brož), bez paginace.
- SA P3 1932 — Archiv odboru výstavby Úřadu městské části Praha 3, spisová složka k objektu čp. 1800, 1839, 1840, Zápis o komisi konané dne 26. února 1932 k čj. III – 8301/32 za účelem projednání žádosti Všeobecného penzijního ústavu za povolení stavby úřední, obchodní a obytné budovy na pozemku čk. 305 na Žižkově : Technický posudek, bez paginace.
- SCHACHLEITER 1909 — ALBAN SCHACHLEITER: Námitky král. opatství řádu Benediktinského v Emauzích, vlastníka usedlosti čp. 320-II a 373/II v Praze proti dne 20. dubna 1909 vyloženému plánu polohy čtvrti Podskalské na Novém Městě, 17. května 1909, Národní archiv, fond Zemský výbor, Podklady pro nový stavební řád Prahy, inv. č. 4492, sign. XV 1-1/1, kart. 5386, bez paginace.

LITERATURA

- sine 1887 — sine (R.): „Finis Ghetto“ : První cenou poctěný návrh městského geometra p. Hurtiga a inženýrů pp. Štrunce a Heidy na upravení Židovské čtvrti města Prahy. Zlatá Praha 4, 1886–1887/22, 22. 4. 1887, 348, 350.
- sine 1893 — sine: Asanace král. hlavního města Prahy : (Text zákona v příčině osvobození nových staveb a přestaveb od činžovní daně domovní a zákona o vyvlastnění za účelem regulace v asanačním obvodu). Praha 1893.
- sine 1897 — sine: Zpráva a návrhy rady městské ... K účelu upravení náměstí Palackého schvaluje se podání žádosti za vyvlastnění usedlosti č. p. 361-II. Věstník obecní král. hlavního města Prahy 4, 1897–1898/8, 25. 9. 1897, 85.
- BEČKOVÁ 1993 — Kateřina BEČKOVÁ: Asanace – zatracovaný i obdivovaný projekt obce Pražské : Příspěvek k dějinám pražské asanace – Die Sanierung – ein verdammtes und bewundertes Projekt der Gemeinde Prag : Beitrag zur Sanierungsgeschichte. In: HRŮZA ET AL. 1993, 35–56.
- BEČKOVÁ 2000 — Kateřina BEČKOVÁ: Sto let Klubu Za starou Prahu v sedmi kapitolách. In: Sto let Klubu Za starou Prahu 1900–2000: Jubilejní sborník – Einhundert Jahre des Klubs Für das alte Prag 1900–2000 : Jubiläumssammelwerk. Kateřina Bečková (ed.), Praha 2000, 27–87.
- BEČKOVÁ/BACHTÍK 2012 — Kateřina BEČKOVÁ / Jakub BACHTÍK (eds): Tematický speciál o Vltavě a jejích březích od Braníka po Helmovský jez. Za starou Prahu : Věstník Klubu Za starou Prahu 42 (13), 2012/3.
- BRŮHOVÁ 2013 — Klára BRŮHOVÁ: Urbanistický vývoj prostoru pod Emauzí a projekt architekta Bohumila Hübschmanna. Diplomová práce, Praha 2013. Uloženo: Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze.
- BRŮHOVÁ 2017 — Klára BRŮHOVÁ: Praha nepostavená : Vltavské břehy jako urbanistické téma moderní metropole – Das ungebaute Prag : Die Moldauufer als urbanistisches Thema für eine moderne Metropole. Praha 2017.
- DRNEK 2018 — Kryštof DRNEK: Nerealizovaná Praha – Die nicht realisierte Stadt Prag. (= Documenta Pragensia Monographia, sv. 36), Praha 2018.

- DRYÁK 1914 — Alois DRYÁK: III. Pomník Palackého jest již dokončen... (nenadepsaná stať v článku JEŘÁBEK/HÜBSCHMANN/ENGEL 1914), 5–6.
- ENDLER 1972 — Miloš ENDLER: Pražské Podskalí. Zprávy Klubu Za starou Prahu (bez uvedení ročníku), 1972. 55–68.
- FINGER 1870 — František FINGER: Rozšíření král. hlavního města Prahy. Zprávy Spolku architektů a inženýrů v Čechách 5, 1870/1, 36–37, tab. X.
- FÚROVÁ 2019 — Pavlína FÚROVÁ: Nové Město pražské ve světle vizitačního protokolu tereziánského katastru z roku 1725. Diplomová práce, Praha 2019. Uloženo: Katedra pomocných věd historických a archivního studia FF UK.
- HEGENBART/EBEL 2015 — Miroslav HEGENBART / Martin EBEL: Stručný přehled vývoje stavebního práva – A brief overview of the history of building legislation. Urbanismus a územní rozvoj 18, 2015/6, 32–42.
- HOLEČEK/HOLEČEK 2020 — Josef HOLEČEK / Josef HOLEČEK ml.: Stavebně historický a urbanistickohistorický průzkum bývalé budovy SPA v kontextu emauzského bloku a Podskalí, část A. Nepublikovaný rukopis, Praha 2020. Uloženo: archiv autorů.
- HOLEČEK/HOLEČEK/ŠTONCNER 2015 — Josef HOLEČEK / Josef HOLEČEK ml. / Petr ŠTONCNER: Dům čp. 71/I – unikátní příklad předasanační regulace – Das Haus Nr. 71-I in Prag „Na Kocandě“ – ein unikales Beispiel der Vorassanierungsregulierung. In: Otisk života v historických stavbách (= Svorník, sv. 13), Praha 2015, 171–184.
- HOLEČEK/ŠTONCNER 2013 — Josef HOLEČEK / Petr ŠTONCNER: Stavebně-historický průzkum domu čp. 71/I, „Na Kocandě“. Nepublikovaný rukopis, Praha 2013. Uloženo: NPÚ ÚOP v Praze, dokumentační fondy.
- HRŮZA 1989 — Jiří HRŮZA: Město Praha – Die Stadt Prag. Praha 1989.
- HRŮZA 1999 — Jiří HRŮZA: Praha v plánech a projektech : Od středověku po současnost – Prague in Plans and Projects. Katalog výstavy. Praha 1999.
- HRŮZA ET AL. 1993 — Jiří HRŮZA ET AL.: Pražská asanace : K 100. výročí vydání asanačního zákona pro Prahu – Prager Sanierungs : Sammelband anlässlich des 100. Jahrestages des Sanierungsgesetzes für Prag. (= Acta Musei Pragensis 93), Praha 1993.
- HÜBSCHMANN 1913 — Bohumil HÜBSCHMANN: Proti zastavění pohledu na Emauzy. Za starou Prahu : Věstník Klubu Za starou Prahu 3 (1912–1913), 1913/11–12, 82–83.
- CHODĚJOVSKÁ 2013 — Eva CHODĚJOVSKÁ (ed.) ET AL.: Praha-Smíchov (= Historický atlas měst České republiky, sv. 24), Praha 2013.
- JANÁK 1910a — Pavel JANÁK: Klub Za starou Prahu hájí zachování volného pohledu na Emauzy. Za starou Prahu : Věstník Klubu Za starou Prahu 1 (1910–1911), 1910/1, 3–5.
- JANÁK 1910b — Pavel JANÁK: Úřední návrh a návrh Klubu na regulaci Podskalí. Za starou Prahu : Věstník Klubu Za starou Prahu 1 (1910–1911), 1910/4, 26–28.
- JANOTA 1923 — Jindřich JANOTA: Úprava a zastavění Palackého náměstí a území pod Emauzy v Praze. Zprávy veřejné služby technické 5, 1923, 305–311.
- JÁSEK/ALMEROVÁ s. d. online — Jaroslav JÁSEK / Jana ALMEROVÁ: Historie kanalizace : Praha má kanalizační síť s dlouhou historií, své odpadní vody čistí už více než 100 let. In: Pražská vodohospodářská společnost. Dostupné na <<http://www.pvs.cz/historie/historie-kanalizace/>> [vid. 2021-06-24].
- JEŘÁBEK/HÜBSCHMANN/ENGEL 1914 — Luboš JEŘÁBEK / Antonín ENGEL / Bohumil HÜBSCHMANN: Proti zastavění pohledu na Emauzy. Za starou Prahu: Věstník Klubu Za starou Prahu 5 (1914–1915), 1914/1–3, 1–6.
- KRATOCHVÍL 1936 — Miloš Václav KRATOCHVÍL: O vývoji městské správy pražské od roku 1848 – L'évolution des services municipaux pragois depuis 1848. Praha 1936.
- KUBÍČKOVÁ 2016 — Gabriela KUBÍČKOVÁ: Vývoj stavebního práva. Diplomová práce, Brno 2016. Uloženo: Katedra dějin státu a práva PF Masarykovy univerzity v Brně.
- KUSÁKOVÁ 2013 — Anna KUSÁKOVÁ: Bohumil Hypšman – moderní architekt v historickém městě. Bakalářská práce, Praha 2013. Uloženo: Ústav pro dějiny umění FF UK.
- LAŠTOVKOVÁ/LAŠTOVKA 2008 — Barbora LAŠTOVKOVÁ / Marek LAŠTOVKA (eds): Plán Prahy a Vyšehradu na základě mapování stabilního katastru (1856). (= Documenta Pragensia Monografia, sv. 23), Praha 2008.
- LORENC 1973 — Vilém LORENC: Nové Město pražské. Praha 1973.
- MORKUS 2012 — Josef MORKUS: Územní studie v podmínkách Prahy se zaměřením na řešení urbanistické koncepce. Disertační práce, Praha 2012. Uloženo: Ústav urbanismu FA ČVUT.
- NOVOTNÁ 2015 — Dana NOVOTNÁ: Historické zásahy do urbanistické struktury českých měst vyvolané změnami zákonů – Historical interference in urban structures of Czech towns and cities as caused by alterations in legislation. Urbanismus a územní rozvoj 18, 2015/2, 27–34.
- NOVOTNÁ 2016 — Dana NOVOTNÁ: Stavební regulace královských měst v Čechách a na Moravě – Building regulation in royal towns in Bohemia and Moravia. Urbanismus a územní rozvoj 19, 2016/6, 29–34.
- PAVLÍK 2000 — Milan PAVLÍK: Vývoj názorů na zástavbu nábřeží pod Emauzy mezi Palackého mostem a Vyšehradem. In: Sto let Klubu Za starou Prahu 1900–2000 : Jubilejní sborník – Einhundert Jahre des Klubs Für das alte Prag 1900–2000 : Jubiläumssammelwerk. Kateřina Bečková (ed.), Praha 2000, 127–133.
- PEŠEK 1998 — Jiří PEŠEK: Nové Město pražské v 17.–20. století : Náčrt problémů. In: Nové Město pražské ve 14.–20. století – Die Prager Neustadt vom 14. bis zum 20. Jahrhundert. (= Documenta Pragensia, sv. 17), V. Ledvinka / J. Pešek (eds), Praha 1998, 17–23.
- PUDR 1942 — Jaroslav PUDR: Zeměměřiči ve službách obce pražské. Zvláštní stránkovaný otisk z: Zeměměřičský obzor 3 (30), 1942/9 a 10, 137–141, 154–157.

- RUTH 1904 — František RUTH: Kronika královské Prahy a obcí sousedních II (Karlova třída–U půjčovny). Praha 1904.
- SEMOTANOVÁ 2010 — Eva SEMOTANOVÁ (ed.): Praha-Královské Vinohrady (= Historický atlas měst České republiky, sv. 19). Praha 2010.
- STACH/LANCINGER/LÍBAL 1967 — Eduard STACH / Luboš LANCINGER / Dobroslav LÍBAL: Dokumentace zbořených domů na Moráni čís. 321, 322, 1359-II. (= Praha : Stavebně historický průzkum; pasportizace SÚRPMO), Praha 1967, strojepis. Uloženo: NPÚ ÚOP v Praze, dokumentační fondy.
- SVATOŠOVÁ ET AL. s. d. online — Hana SVATOŠOVÁ / Jana RATAJOVÁ / Tomáš RATAJ: Vývoj pražské samosprávy : C. Městská správa a stavební rozvoj Prahy v období 1784–2000. In: Archiv hlavního města Prahy, s. d. Dostupné na <<http://www.ahmp.cz/index.html?mid=46&wstyle=0&page=page/docs/vyvoj-prazske-samospravy-II-C.html>> [vid. 2021-06-24].
- SVOBODA/LUKEŠ/HAVLOVÁ 1997 — Jan E. SVOBODA / Zdeněk LUKEŠ / Ester HAVLOVÁ: Od Moráně po vyšehradskou skálu : Asanace Podskalí. In: Jan E. Svoboda / Zdeněk Lukeš / Ester Havlová: Praha 1891–1918 : Kapitoly o architektuře velkoměsta. Praha 1997, 69–81.
- ŠIMANDL 2017 — Milan ŠIMANDL: Právní rámec pražské asanace – The Legal basis for rehabilitation of old Prague. Právněhistorické studie 47, 2017/2, 73–93. Dostupné na <https://karolinum.cz/data/clanek/5201/PHS_47_2_0073.pdf> [vid. 2021-06-24].
- ŠIŠKA 1919 — Josef ŠIŠKA: Parcelace a prodej pozemků v Podskalí. Administrační zpráva hlavního města Prahy za rok 1911. J. Šiška (ed.), Praha 1919, 237–238.
- ŠVÁCHA 1996 — Rostislav ŠVÁCHA: Historismus druhé poloviny 19. století. In: Pavel Vlček (ed.) et al., Umělecké památky Prahy : Staré Město, Josefov. Praha 1996, 39–41.
- ŠVÁCHA 1998a — Rostislav ŠVÁCHA: Zánik hradeb, asanace Zderazské čtvrti. In: Růžena Batková (ed.) et al., Umělecké památky Prahy : Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady (Praha 1). Praha 1998, 41–44.
- ŠVÁCHA 1998b — Rostislav ŠVÁCHA: Regulace Petrské čtvrti, Podskalí a Albertova : Nové stavební typy a konstrukce. In: Růžena Batková (ed.) et al., Umělecké památky Prahy : Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady (Praha 1). Praha 1998, 54–56.
- ŠVÁCHA 2004 — Rostislav ŠVÁCHA: Architekt Hofman v průsečíku místa a doby. In: Mahulena Nešlehová (ed.) / Jiří Hilmera / Rostislav Švácha: Vlastislav Hofman. Praha 2004, 32–75.
- VODĚRA 1993 — Svatopluk VODĚRA: Architektonicko-urbanistické zhodnocení výsledků asanace – Architektonisch-städtebaulicher Gehalt der Sanierungs- Ergebnisse. In: HRŮZA ET AL. 1993, 57–62.
- VYSLOUŽILOVÁ 2015 — Veronika VYSLOUŽILOVÁ: Pomník Františka Palackého v Praze. Bakalářská práce, Praha 2015. Uloženo: Ústav pro dějiny umění FF UK.
- WIRTH 1946 — Zdeněk WIRTH: Podskalí (2). In: Václav Vilém Štech / Zdeněk Wirth / Václav Vojtíšek: Zmizelá Praha 1. : Staré a Nové Město s Podskalím. Praha 1946², 142–146.

SUMMARY

The development of Podskalí, peculiar riverfront enclave of Prague New City, defined by rocky terrain urbanized from the Middle Ages, was the subject of modern rebuilding interventions since the mid-1870s. Due to the construction of stone waterfront embankment and Palacký Bridge, the coherent rebuilding process in the scale of this quarter started on this heterogeneous territory earlier than in other locations of historic Prague within the walls. Advanced rebuilding of Podskalí preceded the development of other Prague territories, and the process here also lasted the longest. In its framework, the most variants of urban designs from the entire territory of Prague were developed. Therefore, Podskalí is the best territory for the demonstration of the basic features of the contemporary consideration of urban planners. Prague urbanism of the reported period has been previously examined mainly on the results, i.e. on the built urban structures, or generally on derived plans published in print, and interest was limited mainly in the territory where the sanitation took place. Greater attention was paid to the sanitation laws that allowed the lawful form of easy appropriation and relatively smooth new construction in its place, than period building law, in particular the 1886 building regulations for Prague and the adjacent municipalities. The original plans that were proposed in compliance with these period regulations have been practically unknown and unpublished. The major discovery was the manuscript set of original layout plans, especially the 1888 layout plan, which regulated most modern premises of Prague within the walls. This enables to describe the intentions and the initiators of urban plans more accurately and to show their transformation in administrative proceedings led by period building law. So far, the period urbanism was considered mechanical, unmethodical and "non-recurring". Traditional descriptions understand the period Prague urban planning, which was the work of urban engineers, as an intellectually inferior, schematic concept of creating house blocks. At the same time, the basic corpus of the modern Prague urban planning from 1886–1887 is too early to reliably trace in it the influence of Camill Sitte, for example, and took place on built-up and too small territories to be credited to Otto Wagner ideas. Also due to Prague topographical and administrative conditions the spatial layout completely eludes the elderly concepts by Ludwig Von Förster known from Vienna or Brno. It finds itself as if without a desirable reference framework. But its framework is historical-genetic, based on the expansion and straightening of the current street grid and is free of plan view symbolism and urban micro themes. The proposed plan schemes took into account the irregular shape of the rebuilt area, so it could not reasonably develop a regular orthogonal principle; new streets often lead obliquely or, if we want, diagonally. Urban ideas cannot be easily grasped on visually mostly unattractive plans of austere technician form. In addition, the rebuilding process was layered, with proposals often being modified repeatedly. Street lines, where the owner had the building

plot approved by the distributive plans, could not be changed. In practice, it also meant that urbanists were dependent on the emerging parts of the city or individual buildings that could not be proposed to demolition in the currently processed rebuilding that, however, did not always meet the intended change and did not allow the latest ideas to develop the fullest. Therefore, space for new rebuilding was gradually diminished. Regulations often followed in complicated process, the more recent ones adopted sections of earlier regulations and softened the resulting urban structures, but in different manner than the a priori artificial layout plan. There were many regulation layers of the period; about ten are documented in Podskalí for example. At the same time, at certain periods, different variants of partial tasks were examined. Complex search for the definitive urban shape was bound by period law and struggled mainly for radical enlargement of public space in continuity of the streets, which derived in principle from historical ground plan. The development in the territory of historic Prague thus differed fundamentally from adjacent cities. The final form of urban structures is often the result of surprisingly laborious development, as is presented in several competitions of period plans. However, some parts of the historic Prague in the Old Town or Josefov were rebuilt easily, nonrecurring or nearly nonrecurring. The influence of contemporary public urban competitions, which attracts attention to architecture historians, was limited. Dominant role was played by Alois Bulíř and Josef Václavěk, the engineers of the Municipal Building Office; other city engineers headed by Alfred Hurtig, the upper geometer of the Municipal Building Office, were the winners of the most significant period urban competitions. From its inception in 1883, the Office has taken over the planning agenda, has revised earlier urban proposals by the economic authority and the planning process fully reflected the aims at resolving the city's route structures. The concept of this design was based on the need to interconnect the city; it did not show efforts to formal dimensional or visual composition or preservation of partial historical panoramas. The block structure derived secondarily, and was solved in subsequent dividing (plotting) plans. The city urbanists fundamentally designed spatial planning. This way of planning the city has produced criticism already in its period due to the antisanitation ethos, both by the ideas of modern architects concentrated mostly on the visual, formal orthogonal layout. The effort to reform the period urbanism culminated in a proposal for a new legislation, the building regulations for Prague and some other large Czech cities from 1898, but it was not concluded. This instigated traditional scorn towards urban engineers – urbanists in Czech professional reflection, which is rather an acquired cultural formula than the result of objective historical considerations. Prague urban planning of the last third of the 19th century had its micro history not only in terms of continuity, but also differences in conceptual approach to the basic arrangement of streets and blocks; the implemented urban schemes are older than the publications considered. The study pays particular attention to the morphology of the most comprehensively rebuilt, i.e. sanitised territories, and to typical Prague urban features newly brought by this epochal task. In particular, street infrastructure is monitored, forming of corners and diagonality in the plan in confrontation with plans emerging outside the authority, mainly later proposals of known architects for the front of the Emmaus Monastery in Podskalí, rejecting the existing logic of urban planning. This is a single section where, with complications, the original layout plan was replaced by the authorial urbanism according to the design by the architect Bohumil Hypšman.

Fig. 1. Depiction of timber rafting freight plots (Holzgarten) on a stable cadastre map (PLÁN 1856 EDICE SK). Updated 1880. (All plan documentation was compiled and edited by the authors.)

Fig. 2. Elevations of Podskalí on **A** – plan by Jüttner (PLÁN 1815 JÜTTNER, czech edition), **B** – Kaumann (PLÁN 1884–1885b KAUMANN) and **C** – prospectus by Havránek (PLÁN 1865 HAVRÁNEK).

Fig. 3. The earliest modern plan for rebuilding the entire Podskalí (PLÁN 1876c HÚ).

Fig. 4. 1884 plan for rebuilding the northern, central and part of the southern Podskalí (PLÁN 1884 HÚ).

Fig. 5. Overlay drawing of street routes variants from Palacký Bridge to Charles Square (underlay: PLÁN 1878b HÚ). Plans according to the legend: **1850** – PLÁN 1850 SÚ; two variants of street lines **1876 (a) + 1876 (b)** – PLÁN 1876c HÚ; three variants **1878 (a) + 1878 (b) + 1878 (c)** – PLÁN 1878b HÚ; **1884** – PLÁN 1884 HÚ; two variants **1886 (a) + 1886 (b)** – *To us and the future ones* (PLÁN 1885–1886 HURTIG ET AL.); **1888** – PLÁN 1888a SÚ (implemented variant). (Graphic edition by the authors and N. Oweyssi.)

Fig. 6. Overlay drawing of the Emmaus block rebuilding development (underlay: PLÁN 1897a KRÍŽENECKÝ). Plans according to the legend: **1888 (a)** – PLÁN 1888a SÚ; **1888 (b)** – PLÁN 1888b SÚ; **1894** – PLÁN 1894a SÚ; **1897 (a)** – PLÁN 1897b SÚ; **1897 (b)** – PLÁN 1897a KRÍŽENECKÝ; about **1898** – PLÁN 1897b SÚ; **1907 + 1908** – PLÁN 1908 SÚ. (Graphic edition by the authors and N. Oweyssi.)

Fig. 7. Cover sheet, the general planimetric plan and the investigated section at the winning competition proposal *To us and the future ones* for rebuilding the Podskalí area (PLÁN 1885–1886 HURTIG ET AL.).

Fig. 8. Overlay of the stable cadastre map (PLÁN 1856 EDICE SK) and the map of present-day buildings from georeferenced IPR documents (PLÁN 2020 IPR).

Fig. 9. Overlay drawing of the street grid on 1856 stable cadastre map (PLÁN 1856 EDICE SK) and street network designed on the 1889 *Layout plan with altitudes* (PLÁN 1889 SÚ) from georeferenced IPR documents. (Graphic edition by the authors and N. Oweyssi.)

Fig. 10. *Layout plan with altitudes of the Royal Capital of Prague* (PLÁN 1889 SÚ), the title sheet and the section of the investigated territory.

Fig. 11. *The Planimetric plan of the Royal Capital of Prague, part on the right bank of the Vltava* (PLÁN 1888a SÚ), the title sheet and sheet 15 with the investigated territory.

Fig. 12. Orientation map for *The Planimetric plan of the Royal Capital of Prague, part on the right bank of the Vltava* (PLÁN 1888b SÚ).

Fig. 13. Overlay of *The Layout plan with altitudes of the Royal Capital of Prague* (PLÁN 1889 SÚ) and the map of present-day buildings from georeferenced IPR documents (layer of PLÁN 2020 IPR).

Fig. 14. Overlay drawing of rebuilding lines on period urban plans, blocks by Palacký Square (underlay: PLÁN 1884 HÚ). Legend of the plans: two rebuilding variants **1876 (a) + 1876 (b)** – PLÁN 1876c HÚ; **1878** – PLÁN 1878b HÚ; **1884** – PLÁN 1884 HÚ; **1886** – *To us and the future ones* (PLÁN 1885–1886 HURTIG ET AL.);

1888(a) – PLÁN 1889 SÚ; **1888(b)** – PLÁN 1888a SÚ; **1888(c)** – PLÁN 1888b SÚ (only the line of the back side of the block by Palacký Square); **1907 + 1908** – PLÁN 1908 SÚ. (Graphic edition by the authors and N. Oweyssi.)

Fig. 15. Overlay of stable cadastre map (PLÁN 1856 EDICE SK) and *The Layout plan with altitudes* (PLÁN 1889 SÚ) in layers from georeferenced IPR documents.

Fig. 16. The problematic section below the northern part of the Emmaus Hill on *The Layout plan with altitudes* (PLÁN 1889 SÚ), showing the original street design and modified rebuilding line (**dashed**).

Fig. 17. Prague 2-New Town, Street Na Moráni, the south side, houses No. 352, 1749 and 1750/II from 1892. **A** – present-day photograph (photo by O. Němec, 2020), **B** – elevation and section of a house No. 352/II (PLÁN 1891b BROŽ); **C** – plotting plan for future construction of houses No. 352, 1749 a 1750/II (PLÁN 1891a BROŽ).

Fig. 18. Design plans of Palacký Riverbank in the section near the bridge, south access ramp/waterfront wall. **A** – PLÁN 1877b HÚ; **B** – PLÁN 1876e HÚ.

Fig. 19. Overlay of *The Layout plan with altitudes* (PLÁN 1889 SÚ) and the plan *To us and the future ones* (PLÁN 1885–1886 HURTIG ET AL.).

Fig. 20. Overlay of the plan *To us and the future ones* (PLÁN 1885–1886 HURTIG ET AL.) and a plan from sewage competition (PLÁN 1884–1885b KAUMANN).

Fig. 21. The Palacký Square designed on the plan *To us and the future ones* and on earlier official plans: **A** – PLÁN 1885–1886 HURTIG ET AL.; **B** – PLÁN 1884–1885b KAUMANN, overlay with PLÁN 1885–1886 HURTIG ET AL.; **C** – PLÁN 1884 HÚ, overlay with PLÁN 1885–1886 HURTIG ET AL.

Fig. 22. Rebuilding plans of Podskalí with two proposals of different street profile width. **A** – partial rebuilding plan (PLÁN 1876b HÚ), **B** – total rebuilding plan (PLÁN 1876c HÚ).

Fig. 23. The period photographs of the elevation relations in Podskalí. **A** – Palacký Square, around 1923 (© Prague City Archives, Collection of photographs, Sign. I 53); **B** – view from Palacký Square to the south, around 1909 (© The Prague City Museum, inv. No. H 041 712).

Fig. 24. Concept of Palacký Square on an unrealized version of *The Layout plan with altitudes* (PLÁN 1889 SÚ). Additional violet highlighting and blue and blue-white lines.

Fig. 25. Unrealized design plans of iron Palacký Bridge from the first half of the 1870s. **A** – PLÁN 1873a ANONYM; **B** – PLÁN 1873b ANONYM.

Fig. 26. Concept of Na Moráni Street as a connecting ramp, general view and detail (PLÁN 1878a HÚ).

Fig. 27. Designs of riverfront embankment walls in the interior of the city (PLÁN 1876f HÚ).

Fig. 28. Historical ground conditions at Na Moráni Street. **A** – historical photograph of the Pod Slovany Street leading to Na Moráni Street, around 1924 (photo B. Střemcha; © The Prague City Museum, inv. No. HNN 008 705); **B** – section of a house No. 352/II at Na Moráni Street on a construction plan (PLÁN 1891b BROŽ).

Fig. 29. The design of the street below Slovany and the Emmaus Hill on a drawing by Rudolf Kříženecký (PLÁN 1897b KŘÍŽENECKÝ).

Fig. 30. Evolution of the rebuilding plans of the part before the Emmaus Monastery (PLÁN 1923 SRK).

Fig. 31. Dryák's proposal (1910) and derived official plans and model: **A** – PLÁN 1910c DRYÁK; **B** – PLÁN 1913 SÚ; **C** – photograph of a paper model for PLÁN 1913 SÚ (view from Smíchov bank); **D** – photograph of a paper model for PLÁN 1913 SÚ from above; **E** – PLÁN 1910d DRYÁK.

Fig. 32. **A** – Official proposal (PLÁN 1913a SÚ/HOFMAN) derived from the 1910 proposal (PLÁN 1910c DRYÁK); **B** – photograph of a paper model for PLÁN 1913a SÚ/HOFMAN (view from Smíchov bank); **C** – photograph of a paper model for the PLÁN 1913a SÚ/HOFMAN from above.

Fig. 33. Hofman's official plans, ground plan, model, sectional elevation: **A** – plan of plots PLÁN 1913c SÚ/HOFMAN; **B** – photograph of a paper model for PLÁN 1913b SÚ/HOFMAN (view from Smíchov bank); **C** – photograph of a paper model for PLÁN 1913b SÚ/HOFMAN from above; **D** – PLÁN 1913d SÚ/HOFMAN.

Fig. 34. Hypšman's proposals in official form (1913): **A** – PLÁN 1923 SRK; **B** – photograph of a paper model for PLÁN 1913 HYPŠMAN/SÚ (view from Smíchov bank); **C** – photograph of a paper model for the PLÁN 1913 HYPŠMAN/SÚ from above.

Fig. 35. Hypšman's later proposals of buildings and detailed urban design: **A** – PLÁN 1922 HYPŠMAN/SÚ; **B** – model to PLÁN 1921 HYPŠMAN.

Fig. 36. Modification of the 1932 rebuilding plan, the Emmaus block and the southern end of Na Moráni Street. Outlined by the authors in PLÁN 1932 HYPŠMAN.

Fig. 37. Modification of the 1936 rebuilding plan, the Emmaus block and the south side of Na Moráni Street (PLÁN 1936 SRK).

Fig. 38. Urban design plan rebuilding the area by Josef Havlíček, 1944 (PLÁN 1944 HAVLÍČEK).

Fig. 39. Design of the SPA Building by Karel Prager, 1972, including the unrealized 2nd phase (PLÁN 1972 PRAGER).

Fig. 40–43. Analytical drawings showing the structure of the Old Town, Josefov and New Town development according to the dating of the street line (compiled by the authors, 2021).

Translation by Linda Foster

PhDr. Josef HOLEČEK, historik architektury, jose.holeccek@centrum.cz
soukromý badatel, CZ-110 00 Praha 1

Ing. arch. Josef HOLEČEK, ml., historik architektury, doktorand, jose.holeccek@gmail.com
ČVUT v Praze, Fakulta architektury, Ústav teorie a dějin architektury, Thákurova 9, CZ-166 34 Praha 6-Dejvice